

**ANTAKYA'DA KÜLTÜREL VE DEMOGRAFİK BOYUTUYLA
ÖLÜM**

ŞÜKRAN SEVİL ŞAHİN

**MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin Antropoloji Anabilim Dalı için
Öngördüğü **YÜKSEK LİSANS TEZİ** Olarak Hazırlanmıştır.

HATAY

KASIM - 2006

**ANTAKYA'DA KÜLTÜREL VE DEMOGRAFİK BOYUTUYLA
ÖLÜM**

ŞÜKRAN SEVİL ŞAHİN

**MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin Antropoloji Anabilim Dalı için
Öngördüğü **YÜKSEK LİSANS TEZİ** Olarak Hazırlanmıştır.

HATAY

KASIM - 2006

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından **Antropoloji** Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Hüseyin TÜRK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Serpil EROĞLU

Üye : Yrd. Doç. Dr. H. Kübra ENSERT

Kod No :

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr. Cemal YÜKSELEN
Enstitü Müdürü

ÖZET

ANTAKYA'DA KÜLTÜREL VE DEMOGRAFİK BOYUTUYLA ÖLÜM

Şükran Sevil ŞAHİN

Antropoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans

Danışman: Doç. Dr. Hüseyin TÜRK

Kasım 2006, 166 sayfa

Ölüm, sürekli iç içe, karşı karşıya olunmasına rağmen; üzerinde zorunlu kalmadıkça konuşulmayan bir konudur. Bu konu hoş gitmez ve çoğu insan için iticidir.

Ölüm, birçok toplum için beden ve ruhun ilişkisini tanımlamaktadır. Bu konuda Emiroğlu (2003: 658), “ölünün bedeni ve ruhu ile ilişkili işlemler “gömme” uygulamalarıyla birlikte çeşitli ritüeller gerektirir.” der. Gömme biçiminde gözlenen farklılıklar, kültürel farklılıklara tanıklık etmektedir (Emiroğlu 2003). Bu farklılıklar, gömme pratiğinde gözlenen biçimlerin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

“Ölü gömme geleneği” olarak adlandırılan eylemler, kültürlerin cenaze ritüelleri, mezar biçimleri, ölü gömme şekilleri ve ölüye mezarda verdikleri biçimleri içermektedir (Emiroğlu 2003).

Bu bağlamda, tezin giriş bölümünde ölüm olgusunun tanımı yapılmış ve ölü gömme geleneğinin neolitikten günümüze gelene kadara nasıl bir değişim gösterdiğine değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde din olgusuna kuramsal ve kavramsal çerçeveden bakılmıştır. Tezin amacı ve öneminin yanında, kullanılan yöntem ve tekniklerden de söz edilmiştir. Ayrıca araştırmanın kapsam ve sınırlılıklarına da yine bu bölümde değinilmiştir. Araştırma bölgesinin tarihine değinilmesinin yanında bölümde ayrıca araştırma gruplarını oluşturan etno-dinsel gruplar da tanıtılmıştır.

Tezin ikinci bölümünü oluşturan Hatay'da ölüm başlığı altında ise, ölüm olgusunun Hatay'da Kültürel ve demografik boyutuyla nasıl gözlendiğine değinilmiştir. "kültürel boyutuyla ölüm" alt bölümünde ölü gömme ritüeline ait pratiklerin, beş grupta nasıl gözlendiği belirlenmiş, farklılıklar ve benzerlikler ortaya

konmuştur. Bunun yanında "demografik boyutuyla ölüm" alt başlığı altında ise, Türkiye İstatistik Enstitüsünün derlediği veriler kullanılmış Hatay iline ilişkin bilgiler metne aktarılmıştır. Ayrıca bu veriler kullanılarak bazı oransal hesaplamalar yapılmıştır.

Son olarak sonuç bölümünde ise, araştırmanın temelini oluşturan gruplarda gözlenen ritüellere ait farklılıkların ve benzerliklerin olup olmadığı, benzerlik ve farklılıkların neden kaynaklandığına dair bilgiler, amaç kısmında sorulan sorular bağlamında cevaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Ölü Gömme, Gelenek, Etnik Grup, Demografi

ABSTRACT**THE DEATH WITH THE CULTURAL AND DEMOGRAPHIC
DIMENSION IN ANTAKYA****Şükran Sevil ŞAHİN****Anthropology Department, Master Of Science****Supervisor: Doç. Dr. Hüseyin TÜRK****November 2006, 166 Page**

Although we are always together with it; death is a subject which is not talked about when it is necessary. Nobody likes that the death subject and it is propulsive for the many persons.

Death is described a relationship between body and soul by many society. Emiroğlu (2003:658) says that a process about the body and soul of that needs kinds of rituals with the practice of burring. The differences seen in the way of burring witnesses the cultural differences (Emiroglu 2003). This differences requires to examine the way observed in practice of burring.

The activities called the tradition of burring includes the funeral rituals of the cultures, the grave shapes, the way of burrings and the shape they give to death in the grave (Emiroglu 2003).

In this point, the death fact has been described in the first part of thesis. And it has been touched how the tradition of burring has changed from neolithic to nowadays. Furthermore, the fact at religion has been examined in the respect of institutional and kavramsal view in this part. Along with the aim and the important of the thesis the method used and the technique used also mentioned. Moreover the extend of research and the limitation of research has been mentioned in this part. Beside to be mentioned the history of research area, the extra groups forming the research groups has also mentioned in this part.

In Hatay which consists of the second part, under the title of the death how the death fact has been observed in Hatay in the respect of economic and demography. In the subtitle of the death with cultural dimension how the practices about, rituals is

observed in five groups has been determined give differences and the similarities has been presented. Furthermore in the subtitle of death with the demografic dimension, turkish statistic instutate datas have been used and information about Hatay has been carried over the text. Also some calculation has been made trough this data.

Finaly, the questions asked in the aim part answered. Whether there are differences and similarities related to rituels observed the groups which is based on the research what couosed the these differences and similitaries.

Key words: death, burriying death, tradition, ethnic group, demography

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	vii
RESİMLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
1. GİRİŞ	1
1. 1. Tezin Önemi ve Amacı.....	15
1. 2. Tezin Yöntemi ve Tekniği.....	16
1. 3. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	18
1. 4. Hatay'ın Tanıtımı ve Tarihçesi.....	18
1. 4. 1.Coğrafyası	20
1. 4. 2. Etnik Yapısı	21
1. 4. 2. 1. Araplar	21
1. 4. 2. 2. Türkler	23
1. 4. 2. 3. Ermeniler	24
2. HATAY'DA ÖLÜM.....	26
2. 1. Kültürel Boyutuyla Ölüm.....	26
2. 1. 1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler ve İnanışlar	28
2. 1. 2. Ölümün Ardından Yapılan Pratikler ve Ölüm	
Olayının Duyurulması	33
2. 1. 3. Ölen Kişinin Define Hazırlanması ve Defin.....	39
2. 1. 4. Definin Ardından Yapılan Pratikler	56
2. 1. 5. Mezar Ziyaretleri, Anma Günleri, “Ölü Yemekleri”	
ve Yas Süresi.....	57

	Sayfa No
2. 1. 6. Ruh İnancı	61
2. 1. 7. Mezarlar	64
2. 1. 8. Özel Gümü Biçimleri.....	66
2. 1. 9. Karşılaştırma ve Etkileşim	69
2. 2. Demografik Boyutuyla Ölüm.....	73
2. 2. 1. Oransal Hesaplamalar	93
2. 2. 2. Değerlendirme	96
3. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	97
3. 1. Sonuç	97
3. 2. Öneriler	99
4. KAYNAKÇA	101
EKLER.....	109
EK 1. SORU LİSTESİ	110
EK 2. RESİMLER.....	114

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa No

Çizelge 1. Ölüme İlişkin Ön Belirtiler ve İnanışlar	32
Çizelge 2. Ölümün Ardından Yapılan İşlemler ve Ölümün Duyurulması.....	38
Çizelge 3. Ölen Kişinin Define Hazırlanması ve Defin.....	55
Çizelge 4. Definden Sonra Yapılanlar	60
Çizelge 5. Ruh İnanıcı.....	63
Çizelge 6. Genel Karşılaştırma Tablosu.....	72
Çizelge 7. Ölüm İstatistik Formu	75
Çizelge 8. Hatay İli 2002 Yılı Ölüm Verileri (Toplam- Şehir- Köy).....	76
Çizelge 9. Hatay İli Yaş Grubuna Göre Ölüm Sayısı	78
Çizelge 10. Hatay İli Günlük Bebek Ölümleri.....	80
Çizelge 11. Hatay İli Aylık Bebek Ölümleri.....	81
Çizelge 12. 50 Ölüm nedeninin Uluslar Arası 150 Hastalık Sınıflamasındaki Karşılığı.....	82
Çizelge 13. Hatay'daki Ölümlerin Türkiye'deki Ölümler İçindeki Payı.....	86
Çizelge 14. 2002 yılı İlk 5 Ölüm Nedeni (HATAY)	87
Çizelge 15. Hatay'daki Ölümlerin Türkiye'deki Ölümleri İçindeki Payı.....	88
Çizelge 16 Seçilmiş 50 Nedene Göre Hatay'da Ölüm Sayısı	89
Çizelge 17. Hatay ve Türkiye'de Nedenlerine Göre İntihar Sayıları.....	90
Çizelge 18. Hatay'da İntihar Nedenlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı	91
Çizelge 19. Hatay'daki İntiharların Türkiye'deki İntiharlar İçindeki Payı.....	92
Çizelge 20. 2000-2002 Yılı Nüfusları ve Ölüm Sayıları (TR – HATAY).....	94

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa No

Resim 1. Arap Alevilerin Cenazelerini Taşıdıkları “SEDYE” (Samandağ).....	114
Resim 2. Arap Alevi Mezarları (Samandağ).....	114
Resim 3. Dört Mezar Tipi Bir Arada (Samandağ / Alevi).....	115
Resim 4. Üzerine Ölü Hediyesi Olarak Kolonya Bırakılmış Mezar (Samandağ / Alevi)	115
Resim 5. Dört Köşesinde Buhur’luk Bulunan Üzerinde Mermerden Kur’an-ı Kerim Olan Mezar (Samandağ / Alevi)	116
Resim 6. Genç Ölümlerde Mezar Taşına Fotoğraf Konulduğunun Göstergesi Olan Bir Mezar Taşı (Samandağ / Alevi)	116
Resim 7. Halk Mezarlığı İçinde Bir Şeyh Mezarlığı (Harbiye).....	117
Resim 8. Altınözü (Sarılar) Hıristiyan Mezarlığı Girişi (Sarılar)	117
Resim 9. Haç’lı Bir Mezar Tipi.....	118
Resim 10. Üzeri Mermerle Kapatılmış Mezar Tipi (Sarılar)	118
Resim 11. Hışğhaşi Mezar Tipi (Sarılar)	119
Resim 12. Kapağı Toprak Üzerinde Olan Bir Hışğhaşi Örneği (Sarılar)	119
Resim 13. Mezarlara Bırakılan Mumlar (Sarılar)	120
Resim 14. Mum Bırakılmış Mezar Örneği (Sarılar)	120
Resim 15. Mezar Taşı Örneği (Sarılar).....	121
Resim 16. Çift Gömü Örneği (Sarılar).....	121
Resim 17. Girişi Toprak Altında Olan Çift Kapılı Hışğhaşi Örneği (Sarılar)	122
Resim 18. Girişi Toprak Üzerinde Olan Çift Girişli Hışğhaşi Örneği (Sarılar) ..	122
Resim 19. Üzerinde Ölenlerin Fotoğraflarının Olduğu Aile Mezarı Örneği (Sarılar)	123
Resim 20. Üzerinde Hangi Aileye Ait Olduğu Yazılı Olan Hışğhaşi Örneği (Sarılar)	124
Resim 21. Mezar Taşı Örneği (Fatikli)	124
Resim 22. Bir şehit Mezarı (Fatikli)	125

Sayfa No

Resim 23. Eski Bir Mezar Örneği (Fatikli).....	125
Resim 24. Bir Mezar Örneği (Reyhanlı).....	126
Resim 25. Bir Mezar Örneği (Reyhanlı).....	126
Resim 26. Genel Görünüm (Reyhanlı).....	127
Resim 27. Bir Şehit Mezarı (Reyhanlı).....	127
Resim 28. Vakıflı Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi.....	128
Resim 29. Vakıflı Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi.....	128
Resim 30. Bir Ermeni Mezarı (Vakıflı).....	129
Resim 31. Üzerine Beton Dökülmüş Ermeni Mezar Tipi (Vakıflı).....	129
Resim 32. Ermeni Mezarlığından Farklı Bir Mezar Tipi (Vakıflı).....	130
Resim 33. Ermeni Mezarlığından farklı Bir Mezar Tipi (Vakıflı).....	130
Resim 34. Üzeri Ermenice Yazılmış, Fotoğraflı Ermeni Mezarı (Vakıflı).....	131
Resim 35. Kısa Süre Önce Gömülmüş Bir Cenazeye Ait Mezar. Ayaklarında ve Baş Kısmında Haçlar Var (Vakıflı).....	131
Resim 36. Kilisedeki Papaz Cenazesi (Arap Hıristiyan /Altınözü).....	132
Resim 37. Papazın Yüzünü Kapatın Üzeri İşlemeli Örtü.....	132
Resim 38-39. Kilisedeki Dini Tören ve Törene Katılan Papazlar (Altınözü).....	133
Resim 40-41. Buhurdanlıkla Tütsülenmesi ve İncil'den Ayetlerin Okunması....	134
Resim 42. Papazın Sandalyede Oturur Vaziyetteki Hali (Altınözü).....	135
Resim 43. Törene Katılan Papazlar (Altınözü).....	135
Resim 44. Papazın Sandalyeye Bağlanış Şekli (Altınözü).....	136
Resim 45. Papazın Vedalaşma İçin Yüzünün Açılması (Altınözü).....	136
Resim 46. Papazın Göğsüne Bağlanmış İncil (Altınözü).....	137
Resim 47. Buhurdanlıkla Tütsüleme İşlemi (Altınözü).....	137
Resim 48. Papazın Üzerine Kolonya Serpilmesi (Altınözü).....	138
Resim 49. Papazın Vedalaşma Amaçlı Elinin Öpülmesi (Altınözü).....	138
Resim 50-51. Papazla Vedalaşma (Altınözü).....	139
Resim 52. Vedalaşma (Altınözü).....	140
Resim 53. Gömülmeye Götürülmesi (Altınözü).....	140
Resim 54-55. Cenazeye Katılanlar (Altınözü).....	141

Sayfa No

Resim 56. Papazın Taşınması ve Sandalyedeki Konumu	142
Resim 57. Bir Önceki Papazın Kemiklerinin Torba İle Cenazenin Yanına Konulması	142
Resim 58. Mezarın Briketler Yardımıyla Kapatılması	143
Resim 59. Yanına Yerleştirilecek Mumların Hazırlanması	143
Resim 60. Yanına Konulacak Gaz Lambası	144
Resim 61. Mumların Yerleştirilmesi.....	144
Resim 62. Mezarın Önünün Duvar Örülerek Kapatılması.....	145
Resim 63. Mezarın Kapatılması.....	145
Resim 64. Mezarın Kapatılması.....	146
Resim 65. Taziyelerin Mezarlık Çıkışında Kabul Edilmesi (Altınözü).....	146
Resim 66. Affan Camiinde Cenazenin Duyurulması (Arap Alevi Cenazesi/Antakya)	147
Resim 67. Cenazenin Gömülmeye Hazırlanışı (Arap Alevi Cenazesi /Antakya)	147
Resim 68. Arap Alevi Cenazesi (Antakya).....	148
Resim 69. Alevi Cenazesinde Saf Tutarak Dua Okuyanlar (Antakya).....	148
Resim 70. Cenazenin Üzerinin Kapatıldığı Taş Bloklar (Arap Alevi /Antakya).	149
Resim 71. Taş Bloklar (Arap Alevi /Antakya).....	149
Resim 72. Mezarın Üzerinin Briketlerle Döşenmesi (Arap Alevi/ Antakya)	150
Resim 73. Briketlerle Mezar Şeklinin Verilmesi (Arap Alevi / Antakya).....	150
Resim 74. Buhur (Bahur / Puhur) Yakılması (Antakya).....	151
Resim 75. Bahur Yakılan Kap	151
Resim 76. Mezar Görünümünün Verilmesi (Arap Alevi / Antakya)	152
Resim 77. Cenazenin Son Duasının Okunuşu (Arap Alevi/Antakya)	152
Resim 78. Erkeklerden Sonra Kadınların Mezarı Ziyareti (Arap Alevi / Antakya).....	153
Resim 79. Cenaze Sahiplerinin Tazieleri Kabul Etmesi ve Selamlama (Arap Alevi/Antakya).....	153
Resim 80. Kilise Töreninden Önce Evde Düzenlenen Tören (Arap Hıristiyan/Samandağ)	154

Sayfa No

Resim 81. Evde Cenaze İle Vedalaşma (Arap Hıristiyan/Samandağ)	154
Resim 82. Ölen Kişinin Morgtan Eve Getirildikten Sonraki Hali (Samandağ)	155
Resim 83. Mefta ile Vedalaşma (Samandağ)	155
Resim 84. Vedalaşma (Samandağ)	156
Resim 85. Vedalaşma (Samandağ)	156
Resim 86. Cenazenin Ayakları Önde Olmak Kaydıyla Evden Çıkarılması (Samandağ)	157
Resim 87. Cenazenin Kiliseye Getirilişi (Samandağ)	157
Resim 88. Cenazenin Kiliseye Götürülüşü (Samandağ)	158
Resim 89. Haç, Papaz ve Cenaze Alayı	158
Resim 90. Tabutun Ayak Kısmı Öndedir. (Samandağ)	159
Resim 91. Kiliseye Giriş (Samandağ)	159
Resim 92. Papazın Tören Boyunca Tabutun Üzerinde Duracak Haç'ı Koyuşu	160
Resim 93. Kilisede Tören	160
Resim 94. Tabutun Ayakları Doğu, Başıysa Batıdadır. Baş Kısmına Mum Yakılır	161
Resim 95. Kilisede Ayin (Samandağ)	161
Resim 96. Kilisede Ayin	162
Resim 97. Haç Öpme	162
Resim 98. Cenazenin Üzerine Kutsal Yağ Dökülmesi	163
Resim 99. Cenazenin Define Götürülmesi	163
Resim 100. Cenazenin Define Götürülmesi	164
Resim 101. Tabutun Mezara İndirilmesi	164
Resim 102. Cenazenin Tabutla Mezara İndirilmesi	165
Resim 103. Cenazenin Tabutla Mezara İndirilmesi	165
Resim 104. Tabutun Üzerine Toprak Atılması	166
Resim 105. Taziyelerin Dile Getirilmesi	166

KISALTMALAR

- Akt : Aktaran
A.Ü : Ankara Üniversitesi
Bkz : Bakınız
c : Cilt
Çev : Çeviren
Der : Derleyen
D.E.Ü : Dokuz Eylül Üniversitesi
DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü
Ed : Editör
H.Ü : Hacettepe Üniversitesi
İ.Ö : İsa'dan Önce
M.Ö : Milattan Önce
Örn : Örneğin
P.t : Pişmiş toprak
s : Sayfa
TTK : Türk Tarih Kurumu
TUİK : Türkiye İstatistik Kurumu

ÖNSÖZ

Bu çalışmada; Hatay/Antakya bölgesinde yaşayan farklı etnik-dinsel grupların ölüm olgusuna ait farklı ve benzer pratiklerinin neler olduğu ve bu pratiklerin anlamlarının simgesel olarak nasıl ifade edildiği üzerinde durulmuştur. Bütün gruplar; evlenmeye, doğuma, akrabalık ilişkilerine ait (inanaç sistemine ait pratiklerin bütünü, örneğin bayram) farklı ve benzer uygulamalar ile kendini ifade eder. Bu farklılıkların ve benzerliklerin ifade edilişindeki önemli pratiklerden biri de ölüm olgusudur. Ölüm, insanın bu dünyadan diğer dünyaya geçişini ya da yok oluşunu simgeler. Ölümün bu simgesi, ölüm olayının ardından gerçekleştirilen bir dizi pratikle açığa çıkar. Bu pratiklerin kimisi farklı kültürleri bir araya getirirken, kimisi de kültürleri birbirinden ayırır.

Diğer toplumsal pratiklerde olduğu gibi, ölüme ait pratiklerde de kültürler arası farklılıklar ve benzerlikler görülebilir. Ölüme dair farklı ve benzer pratiklerin ortaya konulması yalnızca kültürleri anlamamızı sağlamaz, aynı zamanda ölüm düşüncesi ve pratikleri üzerinden de kültürel çeşitliliğin ortaya konulmasını ifade eder. Ölüm olgusunda ortaya çıkan benzerlikler, kültürlerin aynı coğrafya da uyum içinde yaşamasına olanak sağlar ve kültürler arası iletişimi kolaylaştırır. Farklılıklar ise farklı kültürlerin kendi kimliklerini öteki gruplara karşı korumasını ve devam ettirmesini sağlar. Burada önemli olan, benzerliklere duyulan saygının farklılıklara da duyulmasıdır. Çünkü bu farklılıklar, bizi “biz”, onları “onlar” yapan sınırları çizer.

Biz de bu çalışma da, bu sınırları, ölüm olgusuna ait pratikler üzerinden çizmeye ve bu sınırlara da saygı duyulması gerektiğini vurgulamaya çalıştık.

Bu çalışmada desteğini esirgemeyen ve yol göstericiliğiyle her an yanımda olan sayın hocam Doç. Dr. Hüseyin TÜRK’e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca alanda yaptığım görüşmelerde emeği geçen tüm insanlara, özellikle Cabir BAYRAKÇI ve Edward BALIKÇIOĞLU’na, bana evinin kapılarını açan YILDIRIM ailesi, İKİZEK ailesi ve KÖKEN Ailesi’ne, son olarak desteğiyle her zaman yanımda olan değerli arkadaşım Erol KARAKAYA ve aileme minnet borçluyum.

Şükran Sevil ŞAHİN

1. GİRİŞ

Avrupa dillerinde dini karşılayan birden çok kavram bulunmakla birlikte, doğrudan din kavramını karşılayan bir sözcük bulunmamaktadır. Latince “religare” kökünde gelen bu sözcük, “sıkıca bağlanmak” anlamına gelir. Arapça’da bu sözcük; yol, hüküm, itaat, hesap verme, mülk, adet, saltanat gibi anlamlarda kullanılır. Bağlanmak; gündelik yaşamda herhangi bir düşüncenin ya da duygunun (aile, aşk, çocuk sevgisi, para, ideoloji) içinde olmak anlamı taşısa da, aslında aşkın bir varlıkla kurulan ilişkiyi tanımlar. Aşkın bir varlıkla kurulan bu ilişkide insan, Arapça kavramların ifade ettiği anlamların içinden hareket eder. Bu kavramlar, itaat ve hesap vermedir (Atay 2004:17).¹

İtaat; tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyla birlikte değil, insanlık tarihinin/evriminin başlangıcından beri aşkın varlıklara gösterilen boyun eğiciliktir. Örneğin insanlık tarihinin evrim aşamalarından biri olarak görülen Neandertal insanın ölümlerini gömerken, ölünün etrafını çiçeklerle çevirmesi ve üzerine kırmızı aşı boyası dökmesi, ana karnındaki pozisyona benzer biçimde yatırması (hoker) (Lewin 1998; Türk 1997), aşkın varlıklarla kurulmaya çalışılan bir ilişkinin, itaat biçimindeki yansıması olarak yorumlanabilir. Bu itaat, insanlığın başlangıç aşamasında ve günümüzde bilinmeyene karşı duyulan korku ve ilginin sonuçları olarak karşımıza çıkar. Korkuya bağlı olarak aşkın/kutsal varlığa itaat eden insan, gündelik yaşamın içinde uygun veya uygun olmayan davranışlar sergiler. Dolayısıyla bu davranışları sergileyen insan, dünyada yaptıklarının hesabını öteki dünyada vereceğinin bilincindedir.

İnsanların sergiledikleri davranışların ve bilinçsel/zihinsel tutumun birbiriyle bağlantılı iki yönü bulunmaktadır. Atay’ın da (2004: 18) ifade ettiği gibi, “...zihinsel tutumdan inancı (iman, itikad), davranış örüntüsünden ise ritüeli (ibadet-ayin) anlamak gerekir.” İman, aşkın varlığa inananlar cemaatini, ortak değerler noktasında (inancın teorik yönü-iyi ve kötü anlayışı-) bir araya getirir. Ama bundan daha önemlisi, insanların bu ortak değerler noktasında geliştirdikleri/uyguladıkları pratiklerdir. Delaney’in de (2001: 44) ifade ettiği gibi bütün inançlar, “...doğru

¹ Ayrıca bkz. ÇAKILLIKOYAK, Hüseyin (2005), *Diaspora’da Ermeni Kimliği*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

inanç” (ortodoxy) yerine “doğru eylem” (ortopraxy)” anlayışını gündelik ve dinsel yaşamlarında hayata geçirirler.

Bu açıklamalar bağlamında, dinin kesin bir tanımı verilemese de, din, “Nereden geldik, nereye gidiyoruz?” sorusuna cevap arar (Atay 2004: 21). Bu, insanın varlık ve varoluş ile ilgili (ontolojik) sorulara verdiği bir cevaptır. Yani, insana bir anlam haritası sunan din, kaosu kozmosa çevirdiği gibi, toplum üzerinde denetim mekanizması kuran (uygun davranışları teşvik eder, uygun olmayanları dışarıda bırakır), insanları ortak kimlikler noktasında bir arda tutan işlevlere de sahiptir (Atay 2004; Çakıllıkoyak 2005; Okan 2004). Dolayısıyla dinin birden çok ve birbiriyle bağlantılı fonksiyonları bulunmaktadır. Haviland’ın da (2002: 407) vurguladığı gibi din;

“Kriz dönemlerinde aşılması zor problemlerin çözüme kavuşturulmasında yardımcı olur. İnsanda doğru ve yanlış bilincini oluşturarak insanların doğruyu ve yanlış ayırt etmelerini sağlar. İnsan ile yüce varlıklar arasında bir bağ oluşturur. Din, yerel geleneklerin öğrenilmesinde bir eğitim aracı olarak kullanılır. Son olarak din, sosyal dayanışmanın sağlanmasında önemli bir rol oynar.”

Sosyal/kültürel antropolojinin bir alt dalı olan din antropolojisi, Tylor’un İlkel Kültürler (Primitive Cultures) adlı çalışmasında dinin içeriğini “ruhsal varlıklara inanç” şeklinde belirlemesine dayandırılabilir (Engin 2000: 182). Çünkü Tylor’dan önce yapılmış olan “dinin kökenini ve evrimini ortaya koyma çalışmaları”, belli bir sistematığın içine sokulamamıştır (Engin 2000; Türk 2005). Engin’in (2000: 182) ifadesiyle, Tylor’ın yukarıda yaptığı açıklama, din antropolojisinin sınırlarını çizer. Bu noktada din antropolojisinin sorunu;

1. Dinin ve dini yapının ekonomi, hukuk, aile-akrabalık gibi sosyal örgütlerle uzaktan yakından ilişkili olması nedeniyle sosyal/kültürel sistem içindeki etkisinin ve fonksiyonun araştırılması,
2. Değişik kültürlerdeki dinlerle ve dini yapılarla karşılaştırılması,
3. Sistemleştirilmesidir.

Din antropolojisinin 19. yüzyılın sonlarını da kapsayan bu sistemleştirilmesi, günümüzde de varlığını devam ettirmekle birlikte, “dinin sosyal yapı içindeki önemi ve işlevleri ile dinin çeşitli görüngüleri (ibadet, ritüel, etkileşim) üzerine yapılan çalışmalarla” (Türk 2005: 12) sınırını genişletmiştir. Bu sınırın devamlılığı, Atay’ın (2004: 26) “din hayattan çıkar” düşüncesine bağlanabilir. Başka bir deyişle, dinsel düşünüşün öğeleri hem fiziksel hem de toplumsal yaşamı etkiler ve insanlar arasındaki iletişimi güçlendirir. Bu bağlamda Atay’ın da (2004: 27) vurguladığı gibi din antropolojisi;

“...içeriği ve çevresi kutsal/ilahi bir kaynaktan ziyade yaşam biçimi ve kültüre uyarlı olarak biçimlenen dinseliliğin, inanç motifleri ve pratiklerin üzerinde durur ve bunların kitabi, sistematik ve normatif büyük din sistemleri ile “diyalektik” ilişkisini temel sorunsallarından biri yapar.”

Antropoloji, günümüzde Atay’ın ifade ettiği biçimde dini araştırmasına karşın, antropolojinin geliştiği ilk yıllarda dinin kökeni ve evrimi üzerine yoğunlaşmıştır. Dinin kökeni konusunda çalışmalardan ilki olan De Brosses (1760), fetişizmin dinin ilk formu olduğunu ileri sürer. Veda metinlerini dinin ilk ve ideal biçimi olarak ele alan Müller (1873), tanrısal olana ilişkin inancın evrensel olduğunu ve dil ile birlikte etnik kimliğin temelini oluşturduğunu kabul etti. Sepencer’a göre ise (1876) atalara tapma (manizim), bütün dinlerin kökenidir. Frazer (1890), bütün dinlerin kaynağının büyü; Lennan (1869) ve Smith (1885) ise totemizmin dinin en erken formu olduğunu söylerler. 20. yüzyılın başlarında; Mauss (1909), din tarihi; Gennep (1909), davranış kalıplarının korunduğu, aktarıldığı, kurumsallaştırıldığı geçiş törenleriyle; Durkheim (1915) dini hayatın ilk ve temel formlarıyla, Freud (1913) totem ve tabunun psikoanalitik yönüyle, Boas (1916) totem, tabu ve büyüün kökeniyle; Benedict (1938), din-büyü ilişkisini fetişizm düşüncesiyle ilgilenmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında Brown (1965), dinin yapı ve fonksiyonuyla, Strauss (1965), totemizmin yaşadığı kültür içindeki önemine yapısal olarak ilgilenmiş, Tokarew (1965), din tarihini karşılaştırmalı olarak ele almıştır (Engin 2000; Türk 2005).

Türkiye’de din antropolojisiyle ilgili çalışmalar ise daha çok türbe inancı (Tanyu, 1967; Başar, 1972; Bursalı, 1986) ve eski Türk inançları konusunda (İnan, 1986; Kalafat, 1999; Ocak, 2000) yapılmıştır. Örnek’in din antropolojisine giriş niteliğindeki çalışması (1988) ve Türkiye’nin geleneksel kültüründeki belirli safhalar (büyü ve dini işlemler) konusundaki araştırmaları (1966,1971) ön plana çıkar. Son yıllarda, din antropolojisi tarihi bir bakış açısıyla (Ocak, 1990-2000; Özbudun, 1997-2004; Erginer 1997) ele alınmıştır. Ayrıca cemaat örgütlenmesine sahip Nakşibendiler (Atay, 1996) ve Nusayriler (Türk, 2002-2005) konusunda alana araştırmasına dayalı araştırmalar yapılmıştır. Din antropolojisi konusunda en çok araştırma ise Heterodoks bir inanç olan Alevilik-Bektaşilik üzerine yapılmıştır (Türk 2005).

Günümüzde din antropolojisi, dinin evrimi ve kökeni ile değil, daha çok insanın kendi kültürüne uyumunun sağlanması noktasında dinin içindeki birden çok pratik ile ilgilenir. Bu pratikler, toplum içindeki bireylerin statülerini farklılaştıran geçiş ayinleri (erginlenme ritleri), toplumun tamamını bütünleştiren bayramlar, inancın yerine getirilmesi zorunlu uygulamaları olan abdest/temizlenme, kutsal olan varlığa kurbanların verilmesi gibi uygulamalar bütünü olabilir. Din antropolojisi yalnızca bunlarla da ilgilenmez. İnsanları yoğun duygu ortamına çeken üzücü olayları ya da kriz anlarını da araştırma nesnesi haline getirir. Bu araştırma nesnesi, yaşama ve ölüme dönük bir dizi pratikle insanlar arasında yaşatılır. Çünkü ölüm, yaşamın sonu ve aslında yeni bir yaşamın başlangıcıdır. Bu düzeyde ortaya çıkan pratikler, ölen kişiye duyulan saygının ve sevginin bir işareti olarak yorumlanabileceği gibi, geride kalanın bu kriz anını daha az kederle atlattığını sağlayan uygulamalar olarak da yorumlanabilir (Atay 2004; Havilland 2002). Cohen’in (1999: 92) de belirttiği gibi,

“Dinsel ya da kozmolojik anlamlarından çok ayrı olmak üzere, cenaze törenleri genellikle hem ölüye hem de onun için matem tutan kişilere ilişkin önemli bir sosyolojik bir belirtkedir”

Ölüm sonucunda ortaya çıkan yoğun duygu ve düşüncenin bireysel ve toplumsal düzeyde iki boyutu vardır. Bireysel boyutta hissedilen duygu ve

düşünceler, topluluğun genel değer yargılarına uymayabilir. Birey ölüme dair duygu ve düşünceleri kendi içinde yoğun bir şekilde yaşar/ yaşayabilir ve buna bağlı olarak topluluğun genel yargılarının dışında davranışlar sergiler/sergileyebilir. Bu sürecin bireysel bağlamda farklı davranışlara tanıklık etmesi, bir anlamda ölen ile ölüm acısını hisseden arasındaki ilişkinin boyutunun bir yansımasıdır. Toplumsal düzeyde ise, ölünün arkasından tutulan yas ve hissedilen üzüntü topluluğun koyduğu kurallar bütününe bağlıdır. Her kültür, kendi görüşü/inancı çerçevesinde, yaşamın bu dünyada sonlanışını ve öteki dünyada yeniden başlamasını, ölümlerin ardından gerçekleştirdiği bir dizi pratikle ifade etmeye çalışır. Dini yaşamın içinden çıkan bu pratikler ve kurallar bütünü, ölüme dair (ölümün gerçekleşmesinden sonraki süreçteki) ritüellere yansıtılır. Kutsal olana inancın bir göstergesi olan, bununla birlikte ölüye duyulan saygı gereği uygulanan bu pratikler ve kurallar, topluluğu bir arada tutan bağlardır (Atay 2004; Havilland 2002). Bu bağlar ise, Genep'in de ifade ettiği gibi,

“...kültürlerdeki önemli yaşam geçişlerini, dinsel tören günlerini içerir. Bunlar bir durumdan diğerine geçişin sınırlarını çizer. Doğum, vaftiz, erkeklığe, kadınlığa geçiş, evlilik ve ölüm bunun örnekleridir...Bu tür zincirleme olayların hepsinde, insanların yeni bir statü ile topluma yeniden katılmalarından önce, gruptan bir ayrılma dönemi gerçekleşir” (Genep'ten akt. Smith 2005: 90).

Dine, dolayısıyla ölüme bakışımız Genep'inki ile aynı olmakla birlikte, biz, daha çok Durkheim'in işlevsel ve simgesel yaklaşımını kullanacağız. Durkheim (1915), “Dinsel Yaşamın Temel Biçimleri” adlı yapıtında dini, toplumsal bütünleşme süreçlerini açıklamak için kullanır. Ona göre bütün dinler, kutsal olan ve kutsal olmayan arasındaki bir ayrım etrafında döner. Kutsal olan, korkuyla karışık saygı ve korku duygularını gerektirir ve kutsal olmayandan ayrılır. Kutsal olan, toplum tarafından bir dizi ritüel (dua, kurban etme, bayram vb.) ile yeniden üretilir/yaratılır. Bu ritüeller de, toplum tarafından özel tabular aracılığıyla korunur. Böylece, kutsal olan ile kutsal olmayan arasındaki sınırlar, bu ritüeller aracılığıyla çizilir. Dolayısıyla insanlar da, bu ritüeller vasıtasıyla kutsal olanın etrafında bir araya getirilir (Morris 2004). Kısacası Durkheim'a (1915) göre din,

“...kutsal şeyler, yani belirgin olarak ayırt edilen ve yasaklanmış şeylere ilişkin birleşik bir inançlar ve uygulamalar toplamı; onlara içtenlikle inananların tümünden oluşan ahlaki bir topluluğu bir arada tutan inançlar ve uygulamalardır” (Durkheim’den akt. Morris 2004: 88).

Durkheim (1915), insanları bütünleştiren dinin simgesel olduğunu ve bu simgeselliğinde ritüeller aracılığıyla ortaya çıktığını belirtir. Yani din, onun için metaforik ve simgesel olarak kavranılır ve bu ifadeler, toplumsal bir grup içinde gerçekleştirilen ritüellerde ifadesini bulur. Onun için ritüeller,

“...yalnızca inanamı tanrıya bağlayan bağları güçlendirme işlemi görmez, ayrıca bireyi üyesi toplumsal gruba bağlayan bağları da güçlendirir; ritüel aracılığıyla grup kendi bilincine varır (Durkheim’den akt. Morris 2004: 387).

Bütün kültürlerin gündelik yaşamlarında önemli ve benzer geçiş evreleri bulunmaktadır. Bu geçişler bize farklı kültürlerin dinsel/büyüsel olana ait pratikleri, gündelik yaşamlarına aktardıklarını gösterir. Örnek’in (1979: 11) de ifade ettiği gibi bu pratikler, “...insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda da kişiyi geçişte ortaya çıkabilecek tehlikelerden ve zararlı etkilerden koruma amacı gütmektedir.” Bu geçişler, düğün ve doğumla ilgili olabileceği gibi, aynı zamanda ölümü de kapsamaktadır.

Ölümün, biyoloji, arkeoloji, demografi, fiziki antropoloji gibi çeşitli bilimlere konu olmasının yanında, bizim için önemli olan tarafı, kültürel boyutudur (Emiroğlu 2003: 657). Ölüm olgusunun kültürel boyutu, antropolojinin alt dalı olan din antropolojisinin sorumluluğu altındadır. Din antropolojisi, ölümün inançsal ve ritüel kısmına giren düşün ve pratiklere odaklanır. Bu düşün ve pratikler (cenaze törenleri), Malinowski’ye (Malinowski’den akt. Haviland 2002: 425) göre, “toplum tarafından kabul edilen anlamıyla bir taraftan bireylerin duygularını ifade etmesini diğer taraftan da grup içi bütünlüğün sağlanmasını amaçlayan törenlerdir.”

Bu anlatılanlar bağlamında, “Ölüm, bireyler ve bireylerin yaşadıkları kültürler için neyi ifade eder?”, “Ölümün kesin sınırları ve bir tanımlaması var mıdır?” soruları önem kazanmaktadır. Yaşamın her koşulda doğru ve anlamlı bir tanımı yapılamadığı ve sınırları belirlenemediği gibi, ölümün de sınırları

belirlenemez ve tanımı yapılamaz. Arap Hıristiyanlar arasında düzenlenen bir cenaze töreninde bir kadının ölen kız kardeşi için “Kalk ay yüzlüm, daha yaşanacak çok şey var. Bak! Herkes seni bekliyor” şeklinde söylediği sözler ölümün ilişkili olduğu düşüncenin bir göstergesi olarak ele alınabilir. Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi, ölüm, bütün inançlar/kültürler için bu dünyada bir yok oluşturmaktır. Yok oluşun kendisi; bu dünyadan ayrılmayı ve geride kalanların bilmediği, diğer dünyaya gidişi ifade eder. Dolayısıyla ölüm, akıldan çok duyguya seslenir. Ölümün bir tarafında inançsal, diğer tarafında bireysel boyut söz konusudur.

İnançsal boyut, bireyleri (grup duygusu içinde) ölüm karşısında belli pratikleri yapmaya ve güçlü olmaya zorlarken, bireysel boyut, bunun tam tersi olarak kişinin duyguyu içinde yoğunlaştırmasına neden olmaktadır.

Her kültür, ölüme verdiği tepkileri duygusal yaşam ve inançsal pratikleri ile dışa vurur. Bu, kültürden kültüre değişiklik gösterir ve bunlar, özellikle ölü gömme pratiklerinde açığa çıkar. Yalnızca günümüz insanına ait olmayan bu dışa vurum, insanın evrimi kadar eskidir. Yaşamla birlikte ölümün de farkına varan insan, ölümün karşısında hissettiklerini ölü gömme pratiklerine yansıtır. Bu yansıtma bilim adamları tarafından, ölü gömme geleneği olarak tanımlanır ve bunlar kültürlerin cenaze ritüellerini, mezar şekillerini, ölü gömme ve ölünün mezar içindeki pozisyonlarını kapsar (Aydın 2003). Bu noktada sorulması gereken, bütün kültürlerin ölümlerini neden gömdükleri sorusudur. Beden ve ruhun ilişkisi olarak görülen ölüm, antik dönem insanlar için bu dünya ile öteki dünya arasında kurulan bir ilişkiye işaret eder. Bu ilişkide yaşayan insanlar, ölümlerini gömerken diğer dünyayı düşünerek hareket ederler. Dolayısıyla antik insan, yaşanan dünyanın bir benzerinin diğer dünyada olduğunu tasavvur ederek ölünün yanına çeşitli armağanlar koyarlar. Bilim adamları bu armağanları ya da ölü hediyelerini tanrılara sunulan ya da ölen kişinin gittiği yerde kullanması için konulan eşyalar olarak yorumlar (Özgüç 1948; Seeher 1993) Tanrıya ve aynı zamanda ölene saygının bir ifadesi olan bu uygulamalar, insanın ölü gömme ritüelinin ortaya çıkışından bu yana gözlenmektedir. Bu uygulamanın bir diğer nedeni ise ölenin hala yaşadığının varsayılması ve diğer dünyada da bu dünyadakine benzer bir yaşam süreceğine inanılmasıdır. Türk’ün (1997: 11) ifadesiyle, “...insanların soydaşlarını öldükleri yerde bırakmak yerine onların ölümlerini gömmeleri, onların öte dünya inancıyla doğrudan ilişkilidir.”

Ölü gömme olgusunun başlangıcı sayılan ve daha sonraki süreçte gelenekselleşmesine neden olan buluntu; 1856 yılında Almanya'daki Duesseldorf yakınlarında bir mağarada açığa çıkarılan, 100 bin yıl öncesine tarihlendirilen Neanderthal insanına aittir. Ortaya çıkarılan bu buluntunun etrafında kümelenen farklı yapıdaki polen çeşitleri, Neanderthal insanın ataları için bilinçli bir tören yaptığını düşündürür (Özbek 1979; Türk 1997). Ölüme dair bu pratikler konusunda Türk (1997:11), “EvrİM çizgisinde Neandertallerden önce bilinen hiçbir türde bu ve buna benzer olgulara rastlanmamıştır.” demektedir. Yani bu pratik, modern insan dışındaki insan türlerinde tespit edilmemiştir.

Orta Paleolitik döneme tarihlendirilen bu pratikler, insanın biyo-kültürel evrimi ile birlikte, farklı zaman dilimlerinde ve farklı kültürlerde çeşitlilik göstermiştir. M.Ö. 10 bin yıllarına tarihlenen Neolitik dönem, insanın hayvanları evcilleştirdiği ve tarımsal üretim yaptığı bir döneme denk düşer. Bu dönem, aynı zamanda din olgusunun gelişimine de işaret eder. Ekonominin gelişimine paralel olarak, toplumsal yaşamda dini yönlendiren rahipler sınıfı ortaya çıkar. Rahipler sınıfı, toplumsal yaşamın ve ekonominin gelişimi doğrultusunda din olgusunun/kutsal olan ve olmayanın çerçevesini/ yeniden düzenler/üretir (Childe 1992; Maisels 1999). Bu noktada, bizim için önemli olan din olgusunun ölüm düşüncesi bağlamında Neolitik insan tarafından gündelik pratiklere nasıl dönüştürüldüğüdür. Neolitik insan, bu dönemde ölümlerini köy yerleşmesi olarak tanımlanan yerleşimlerin taban altına çömelmiş konumda, yani ana karnındaki ceninin duruşuna benzer biçimde gömüyorlardı. Kutsal olanla doğrudan ilişkili olan farklı dönemlere ait farklı pratikleri Anadolu coğrafyasında, arkeolojik yerleşim yerlerine bakarak inceleyebiliriz. Bu pratiklerde gözlemlenen ilk farklılık, ölünün gömüldüğü mezarların konumuyla ilgilidir. Yani mezarlar, yerleşim içi (intramural) ve yerleşim dışı (ekstramural) olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılır. “İntramural”, ölünün yerleşim yeri içinde odaya, avlu tabanının altına, “ekstramural” ise, ölünün yerleşim yerinin dışına gömülmesini tanımlar. Mezar konumlarının bu şekilde sınıflandırılmasına karşın, Anadolu'daki mezar türleri şekil ve yapımlar açısından beş ana gruba ayrılır: bunlar, toprak, pişmiş toprak (p. t.) kap, sanduka, oda ve kaya mezarlardır (Akyurt 1998; Childe 1992; Maisels 1999).

Anadolu'da tarihsel süreç içinde görülen gömü şekilleri içinde en yaygın olanı, ölünün bir bütün olarak ceset halinde gömülmesini gerektiren (inhumation) gömü türüdür. Gömüde ceset, mezar içine çeşitli şekillerde (dorsal, hoker, yarı hoker) yerleştirilmektedir. “Inhumation” adı verilen Anadolu'daki bu toprak gömmede birbirinden farklı mezar tiplerinin olduğu saptanmıştır. Bunlar, dört ana grupta toplanır: Üzeri toprakla kapatılan, açılan çukurun etrafı kerpiçlerle örülen, açılan çukurun taşlarla çevrelenen ve üzeri seramik parçalarla kapatılan mezarlar olarak tanımlanan bu mezar türlerinden en eski ve en yaygın olanı basit toprak mezarlardır (Akyurt 1998). Toprak mezarların Anadolu'da yaygın ve diğer mezar türlerine göre daha erken kullanımı Ensert (1995) tarafından, “mezar yapım tekniğinin basit” olması biçiminde yorumlanır. Ayrıca Ensert (1995: 248), bu mezar tipini kullanan kültürleri “...inançta, sosyal ve ekonomik yapılaşmalarda farklılaşmalarının yeterli aşamaya gelmediği” biçiminde ifadelendirir. Bu mezarlar açığa çıktığı her yerde, Özgüç'ün (1994: 13) de belirttiği gibi, “birbirinden ayrı ve bağımsız olarak doğmuş ve varlıklarını uzun süre sürdürmüştür.” (Ensert 1995: 248).

Yukarıda anlatılan ölü gömme geleneğine ait pratiklerin Anadolu'da Neolitik'ten itibaren görülen farklılıklarını yerleşim yerleri düzeyinde ve dönemsel olarak ortaya koyabiliriz. Anadolu'da sıkça uygulanacak olan yerleşim içi gömü geleneği, Neolitiğin başlamasıyla birlikte kendini göstermeye başlamıştır; buna göre ölümler topluca, sağ kalanların dünyasından uzakta bir yere gömülmeyle yerleşme içine, yani geride kalanların yakınına gömülmüştür. Yerleşim içi gömülere verilebilecek en iyi örneklerden biri Diyarbakır yakınlarındaki Çayönü Tepesidir. Burada gözlenen yerleşim içi gömüler, hoker (bacaklar karına doğru çekik) tarzda yan yatırılmış şekilde bulunmuştur. Ayrıca Çayönü'nde “ikincil gömü” diye adlandırılacak gömülerde bulunmaktadır. Bu “ikincil gömü” de, ceset, önce geçici olarak bir yere gömülmüş, daha sonra kemikler buradan alınarak binanın içine taşınmıştır. M.Ö 7. bine tarihlenen Konya bölgesindeki Çatal Höyük'te de yerleşme içi gömü geleneğine rastlanmaktadır. Bu yerleşim yerindeki ölenlerin büyük çoğunluğu, konut içindeki kerpiçten sekilerin altına gömülmüştür. (Seeher 1993: 10-12).

Ceset gömme kadar yaygın olmasa da Erken Neolitik Çağdan beri bilinen diğer bir gömme biçimi de cesedin yakılması (cremation) geleneğidir (Akyurt 1998).

Çatal Höyük'te evlerin içine gömülü iskeletlerin bazılarında rastlanan yanık izleri, burada ölülerin kemiklerinin temizlenmesi aşamasında ateşten yararlandığının işaretlerini vermektedir (Seeher 1993: 11).

Anadolu'da Neolitik'ten beri kesintisiz olarak görülen p.t kap mezarlar, Geç Kalkolitik Çağda da görülmektedir. Ayrıca bu dönemde sanduka mezarlar da karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan p.t kap mezarlar, ceset veya cesede ait kalıntıların yeteri kadar büyük bir kabin içine (küp, çömlek, vazo vb) konulduktan sonra, kapların gömülerek korunma altına alınmasını tanımlar. Buna karşın, ölülerin yeraltına çeşitli şekillerde gömüldüğü, gömme yapılacak mekânın çeşitli büyüklükteki taş ya da ahşap malzemeden örülmüş duvarlarla çevrildiği mezarlar da "sanduka mezarlar" olarak tanımlanır (Akyurt 1998: 4).

Tunç Çağında da görülmeye devam eden basit toprak mezarlara ek olarak, bu çağda ölü gömmek için, pişmiş toprak küplerin (pithos) ve taş levhalardan yapılan sanduka mezarların kullanılmaya başlandığı saptanmıştır. Pitos gömmelerde ceset, toprak içine yerleştirilmiş küplerin içine, ayakları önde olacak şekilde sokularak hoker pozisyonunda yerleştiriliyordu ve cesedin küpe sığmadığı durumlarda iki kap ağız ağıza getirilerek kullanılıyordu. Küp mezarlar tek kişilik mezarlar olarak kullanılmış olsa da çiftli ve üçlü gömülere de (örneğin, Denizli'nin Çivril ilçesine bağlı Karataş-Semayük'te) rastlanmıştır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görülen pitos gömme geleneğine karşı, Anadolu'da taş sanduka mezarlara daha az rastlanmaktadır. Bu tür örnekler, Eskişehir bölgesinde Bozüyük yakınlarındaki Küçükhöyük ve Milas yakınlarındaki İsas'ta açığa çıkarılmıştır (Sosyal 1997). Bu mezarların az olmasının nedeni ise, mezarın yapımı için gerekli olan iri kireçtaşı blokların çıkartılabileceği ocakların, yerleşim yeri yakınlarında bulunmamasından kaynaklanmaktadır (Seeher 1993: 10-13). Seeher'in de (1993: 13) ifade ettiği gibi, "Kurulmaları daha çok iş gücü gerektiren bu mezarlara topluluk içindeki ayrıcalıklı kişilerin gömüldüğü savı akla yakın gelmektedir." Örneğin, Alacahöyük kral ve kraliçeye ait mezarlar bu türe girer. Bu mezarlar, höyüğün köşesindeki kalabalık bir mezarlığın içinde yer almaktadır. Ölüler, mezara sol tarafı güneye bakacak şekilde çömelmiş bir konumda (hoker) yatırılmıştır. Mezarların içindeki ölü hediyeleri (altın ve gümüşten eşyalar, bronzdan boğa ve erkek geyik heykelleri ve hayvan heykelcikleri, silahlar, kozmetik süs eşyaları) ölenlerin sıradan bir insan değil, kral

ve kraliçe olduklarını gösterir (Dolukhanov 1998). Ayrıca bu döneme kadar cesetler, mezarlara hoker pozisyonunda gömülmekle birlikte, farklı gömme gelenekleri de karşımıza çıkmaktadır. Erken Tunç III evresine tarihlenen Bafra yakınındaki İkiztepe yerleşmesinde cesetler, hoker pozisyonunda değil, yan veya sırt üstü (dorsal) düz yatırılmıştır. Bu dönemde mezarların içindeki hediyeler, silahlardan ya da ölüye sunulan yiyeceklerin konulduğu kaplardan oluşmaktadır (Seheer 1993).

Erken Tunç Çağı'nın sona ermesi (3. binden 2. bine geçişte), Anadolu'da yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemde, Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak da bilinen dönemde ticaret kolonileri kurulmuş ve yazılı kültür dönemi başlamıştır. Böylece yazı, nesnel kalıntılara bakarak anlaşılmayan olayların, yazılı metinler sayesinde çözülmesini sağlamıştır. Bu dönemde (Orta Tunç) ve Geç Tunç Çağında küp, taş sanduka ve basit mezar türleri bir arada görülmekle birlikte, sunu olarak verilen kapların, bir yenilik olarak mezar dışına da yerleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Ayrıca, Orta Tunç Çağına tarihlenen Yozgat Alishar Höyük yerleşmesinde, yerleşme içi gömülerin yeniden ve sık rastlanır şekilde ortaya çıktığı görülmektedir (Seeher 1993: 14).

Anadolu'da M.Ö. 2. binde yaygınlaşan en çarpıcı yenilik, yakma mezar geleneğidir. Yakma mezarlar, M.Ö. 3. binin sonlarında, yani Erken Tunç Çağı bitiminde, Suriye sınırında yer alan Gedikli yerleşmesinde ortaya çıkmıştır. Burada ölümler, bir odun yığınının üzerinde yakılmış ve toplanan külleri pişmiş topraktan urnelere (ölü küllü kaplarına) konularak gömülmüştür (Seeher 1993: 14). Konya yakınlarında Karahöyük, Eskişehir yakınlarında Demircihöyük-Sarıkent, Troia yakınlarında Beşiktepe ve İzmir yakınlarında Panaztepe mezarlık alanlarında da basit toprak mezarların yanı sıra yakma mezarlarda görülmüştür. Yakma mezarlar, basit toprak mezarlarla aynı mezarlık alanı içinde ama, az sayıda açığa çıkartılmıştır (Sosyal 1997). Yakma geleneğine, Anadolu'ya dışarıdan gelen ve bilimsel literatürde Hititler olarak tanımlanan kültürün başkenti olan Boğazköy'deki (Hattuşa'daki) çivi yazılı buluntularda da rastlanmaktadır. Bu belgede, Hitit kral ve kraliçelerin gömülürken uygulanan yakma geleneğinin detayları şu şekilde anlatılmaktadır.

“On dört gün sürdüğü anlaşılan törenin ilk gününde hayvanlar kurban edilmekte, ölüye içki ve yemek sunulmakta, tanrılar ve ölenin ataları için rahipler dualar

okumakta, aralarında kıymetli madenlerden yapılmış nesnelere de bulunan ölü hediyeleri verilmekte, ölen için ve tanrılar için ağıtlar yakılmakta ve cenaze yemeği yenerek ölünün heykeli etrafında dolaşılmaktaydı. Söz konusu hediyeler ve kurbanlar yakılarak ölüye sunulmaktaydı. Törenin ikinci gününde ölü bir araba üzerinde yakılacağı odun yığınının bulunduğu meydana götürülmekte ve o akşam yakılmaktaydı. Ertesi sabah köz yığını bira ve şarapla söndürüldükten sonra kadınlar geride kalan kemik artıklarını külün içinden ayıklayarak kokulu yağ dolu gümüş bir kaba yerleştirip, ardından bir keten bezine bohçalıyordu. Kemik parçaları bir masa üzerine yerleştirildikten sonra karşısına konan bir başka masada ölüyle yemek yenilmekteydi. Kemikler daha sonra ‐Taş Ev‐ denilen bir yere götürülerek yatak üzerine yerleştirilmekte ve önüne bir lamba konulmaktaydı” (Seeher 1993: 15).¹

Anadolu’da, yukarıda anlatılan mezar türlerinin yanı sıra, bilimsel literatürde ‐oda ve kaya mezarlar‐ olarak tanımlanan gömme geleneği de Erken Tunç Çağından itibaren görülmektedir. Çeşitli planlarda (oval, dörtgen vb.) yapılan ‐oda mezarlar‐ da önemli olan özelliklerden biri, mezarların taşlarla örülerek yapılması, bir diğeri ise gömme yapılan bu odalara girişi sağlayan kapıların bulunmasıdır. Mezarlara girişi sağlayan kapılar, oda mezarları sanduka mezarlardan ayıran en önemli unsurdur (Akyurt 1998: 5). Oda mezarların bu biçimi, mezarların kim ya da kimler için yapıldığının da bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Ensert’in (1995: 256-259) ifadesiyle oda mezarlar; ‐uzun süreli ve birden çok ölü gömmek için yapılmış olduklarından, önceden planlanıp hazırlanmış olmalıdır....belli bir sınıfın veya ailenin kullanmış olduğu birer mezarlık gibidir.‐

Erken Tunç Çağından itibaren görülmeye başlayan kaya mezarlar, M.Ö 1. bine tarihlenen ve başkentleri Van (Tuşpa) olan Urartular’da yaygın olarak görülmektedir. Kayalara oyulmuş bu mezarlar, anıtsal mezar görünümündedir. İki ya da üç odalı mezarların duvarlarında ölü hediyelerinin konulacağı küçük nişlerde bulunmaktadır. Odaların içinde lahitler vardır ve bunlar ana kayadan oyularak elde edilmiştir. Tavanlar tıpkı ev tapınak mimarileri örnek alınarak düz, semerdam ya da kubbe biçimindedir (Belli 1982).

¹Ayrıca bkz. GURNEY, R. Oliver (2001), **Hititler**, (Çev. P. Arpaçay), Ankara: Dost yayınları, 1. Baskı

Aynı dönemde, kuzeyden (Balkanlardan) gelip Orta ve İç Batı Anadolu'da merkezi bir devlet kuran Frigler ise, krallarını tümülüslerle¹ ya da kayaya oyulmuş mezarlara gömmüşlerdir. Tümülüslerde (yığma tepe) toprağın içine açılan çukurlara ahşap mezar odaları inşa edilir ve bu mezar odasının içinde ölüler, sedirlerin üzerine yatırılır. Örneğin, Gordion'daki Büyük Tümülüs'de yer alan ölü, üstü çok renkli keten ve yün dokumalarla kaplı ahşap sedirin üzerine sırt üstü yatırılmış ve ölüye de etek uçları tunç süslerle bezeli deri bir giysi ve bir çeşit gömlek giydirilmiştir. Ölü hediyesi olarak da, masalar, sehpalar, tunç kazanlar, kaseler ve fibulalar (çengelli iğneler) konulmuştur. M.Ö. 6. ve 4. yüzyılda Anadolu'nun güneybatı kıyısında yaşayan Lykialılar'da ölülerini kaya mezarlara gömmüşlerdir. Bu mezarların cephe biçimleri tapınak mimarisine benzetilerek yapılmıştır. Ayrıca Lykialılar, ev mimarilerinin örnek alındığı bağımsız lahitlerde kullanmışlardır. M.Ö. 5. yüzyılın başlarına tarihlenen Karaburun II mezarında yalnızca ölü gömülmemiş, aynı zamanda ölünün yaşamını ve ölümünün ardından yapılan törenleri de anlatan çok renkli resimler de yapılmıştır (Akurgal 1998; Sosyal 1997).

Helenistik dönemde (M.Ö. 3.-1. yüzyıllar) gömü için taş ve pişmiş toprak lahitlerin yanı sıra steller, tümülüsler, yer altına oyulmuş mezar odaları (hipoje) ve kaya mezarları da yaygın olarak görülmüştür. Roma döneminde ise kentlerin hemen dışında nekropolis denen geniş mezarlık alanları oluşturulmuştur. Bu mezarlık alanında, çeşitli tiplerde lahitler, mezar anıtları, sunaklar ve steller kullanılmıştır. Lahit mezarlarda dikkati çeken nokta, yüzeyinin dinsel ve dünyevi sahnelerle bezenmesidir. Bu lahitlerde, mitolojik kahramanların betimlenmesinin yanı sıra ölünün mezarın üstüne uzanmış olarak betimlendiği de görülmektedir. Bizans döneminde ise, taş ya da pişmiş toprak levhalardan yapılmış lahitlerde Hıristiyanlık'ın temel öğeleri olan haç, melek ve aziz betimleri, hayvan ve bitki bezekleri göze çarpar (Akurgal 1998; Sosyal 1997).

Tarihsel süreç içinde, farklı dönemlerde ve farklı kültürlerde ortaya çıkan ölü gömme gelenekleri; insanların ölüm karşısındaki duygularını göstermesi, ve ölüme dair pratiklerin neler olduğunu anlatması bakımından önemlidir. Merkezi otoritenin insan toplumları üzerinde tam anlamıyla hakim olmaya başlamasıyla

---

¹ M.Ö. 1. binde Batı Anadolu'da yaşayan Lydialılar'da krallarını tümülüslerle gömmüştür

birlikte, bu ölü gömme geleneklerinin dini şekillendiren belli kişiler (din adamları) tarafından norm derecesine getirildiğini ve bunu halkın geri kalanına uyguladığının göstergeleri olarak da ele alınabilir. Yukarıda anlatılan, Hitit yakma geleneği bu şekilde değerlendirilebilir. Burada, ölünün yakılması esnasında yapılan bütün pratikler, detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Bu durum, Hititlilerin tarihsel süreç içinde ölülerini gömerken ya da yakarken ne tür pratikleri uyguladıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü, din olgusu, bir duygu ve düşünce sorunu olmakla birlikte, kendini en iyi biçimde pratiklerde gösterir. Bu pratikler, bütün kültürlerin birbirinden farklı olduklarını gösterirken, grup üyelerini aynı edimler çerçevesinde bir araya getirme araçları olarak da algılanabilir.

Bizim için önemli olan bu pratiklerin din olgusu çerçevesinde günümüzde de devam ettirilmesidir. Ayrıca bu pratikler de, antik dönemde olduğu gibi, tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyla birlikte dini görevliler (şeyh, imam/hoca, papaz) tarafından norm haline getirilerek gündelik yaşamda bireyin, bağlı olduğu inancın bütününe uyması sağlanmıştır. Zamanla bu normlar, toplum için ayrılmaz kurallar bütünü haline dönüşmüştür. Yani bunlar, kültürler tarafından içselleştirilmiştir. Kısacası, eski topluluklarda olduğu gibi, günümüz insanının da içsel duygularını tam anlamıyla bilemeyiz ancak, bu duyguların dışavurumunu pratiklerde gözlemleyebiliriz.

Bu anlatılanlar bağlamında, bu çalışmada, Antakya/Hatay bölgesinde yaşayan Arap Alevi, Arap Hıristiyan, Arap Sünni, Ermeni ve Türk Sünni gruplarda ölüm karşısındaki içsel duyguların kültür düzeyinde pratiğe yansıtılması üzerinde durulmuştur. Ayrıca kültürlerin aynı coğrafyayı paylaşmalarından dolayı bu pratiklerde ortak edimler gerçekleştirdikleri de anlatılmıştır. Aynı zamanda bu pratiklerin, kültür içinde birer işlevlerinin olduğuna ve işlevlerin simgesel olarak yansıtıldığına da değinilmiştir. Buna ek olarak Hatay bölgesindeki ölümlerin sayısal değerlerine değinilmiş, istatistiki verilerden de yararlanılarak ölümlerin nedenleri üzerinde durulmuştur.

1. 1. Tezin Önemi ve Amacı

Bütün kültürlerin gündelik yaşamlarında görülen geçiş evreleri; bize farklı kültürlerin dinsel/büyüsel olana ait pratikleri, gündelik yaşamlarına aktardıklarını gösterir. Örnek'in (1979: 11) de ifade ettiği gibi bu pratikler, "...insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda da kişiyi geçişte ortaya çıkabilecek tehlikelerden ve zararlı etkilerden koruma amacı gütmektedir." Bu geçişler, düğün ve doğumla ilgili olabileceği gibi, aynı zamanda ölümü de kapsamaktadır.

Türkiye'de bu konuyla ilgili yapılan ilk etnografik çalışma, Özetli'nin 1968'de 'Ölüm Üzerine İnanmalar ve Anket Soruları' adlı çalışmasıdır. Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek'in 1935'te yayımlanan "Anadolu Folklorunda Ölüm" adlı kitabı da ölüm geleneklerini irdeleyen çalışmalar içinde yer alır. Ölü gömme geleneklerinin yoğun bir biçimde çalışıldığı bilim dallarından biri arkeolojidir. Arkeolojide yapılan ilk çalışmalardan biri Ord. Prof. Dr. T. Özgüç tarafından 1948 yapılan "Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri"dir.¹ Kültürlerin ölüm geleneklerine ilişkin yapılmış çalışmaların çoğu, arkeolojik niteliktedir. Günümüz Türkiye'sinde bu çalışmaların yanı sıra ölüm olgusunun antropolojik boyutu ile ilgili çalışmalarda hız kazanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın önemi, ölüm olgusunun Hatay bölgesindeki farklı gruplar düzeyinde ortaya çıkan farklılıkların ve benzerliklerin araştırılarak ölümle ilgili yapılmış çalışmalara katkı sağlamasıdır.

Tarih boyunca birçok kültüre ev sahipliği yapmış olan Hatay şehrinin en önemli özelliği, farklı zamanlarda farklı etnik ve dinsel topluluğu bir arada barındırmasıdır. Arap Alevi, Arap Hıristiyan, Arap Sünni, Ermeni, Türk ve Yahudi grupların çatışmadan bir arada yaşayabildiği çok kültürlü bir yapıya sahip olan Hatay'da; kültürel çeşitlilik, toplulukların gündelik yaşamlarının bir parçasıdır (Doğruel 2005:13).

Hayatın her alanında kendini gösteren kültürel çeşitlilik; hem benzerlikleri hem de farklılıkları ile dikkati çekmektedir. Bu noktada araştırmanın amacı, Hatay'daki kültürel çeşitliliği sağlayan olgulardan biri olan ölüme ait dini ritüellerin benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konulmasını hedeflemektedir. Bu

¹ ÖRNEK, S. Veyis (1979), *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara : D.T.C.F

benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulması amacıyla aşağıda yer alan sorulara yanıtlar aranmıştır.

1. Etnik-dinsel grupların cenaze törenlerine ait pratikler, benzerlikler ve farklılıklar göstermekte midir?
2. Bu benzerliklerin ve farklılıkların kökeninde yatan etmenler nelerdir?
3. Aynı dine üye farklı etno-dinsel grupların (Arap Alevi ve Sünni, Türk Sünni, Hıristiyan Araplara ve Ermeni Gregoryenler) pratiklerinde gözlenen farklılıklar var mıdır? Varsa bu farklılıkların nedeni nedir?
4. Kültürlerin “yas süresi” ölüm yaşı ya da ölüm nedenine göre değişiklik gösterir mi?

1. 2. Tezin Yöntemi ve Tekniği

Bir alan araştırması olarak planlanan bu çalışmada katılımlı gözlem tekniği, standartlaştırılmış soru cetveli kullanılmıştır. Aslında bu iki yöntem çalışma alanını ikiye bölmüştür. Yani, araştırmanın bir tarafında ölümlerin gömüldüğü mezarlık alanı, diğer tarafta ise ölümlerin mezara kaldırıldığı yaşam alanı bulunmaktadır. Bu iki alandan mezarlıkta katılımlı gözlem tekniği kullanılmıştır. Yaşam alanında ise, ölüm olgusu ve pratikler ile ilgili bilgilere ulaşmak için ölü yakınları ve diğer insanlara önceden hazırlanmış soru cetvelindeki sorular yöneltilmiştir. Çalışma alanının zorunlu olarak ikiye bölünmesi çalışmada kullanılan teknik aletlerin kullanımını da etkilemiştir. Cenaze törenlerinde bazen, fotoğraf makinesi bazen de ses alma cihazı, bazı durumlarda da her ikisi birlikte kullanılmıştır.

Bilindiği üzere ölüm de yaşam gibi doğal bir olgudur ve herkes bir gün bu olayla karşı karşıya kalacaktır. Yaşam kadar doğal bir olgu olmasına rağmen, insanların ölüm karşısında verdikleri tepkiler, yaşam karşısında verilen tepkilerden çok farklıdır. Kimi insanlar üzülse bile, ölümün doğal olduğunu kabul ederken,

---

kimisi bu olay karşısında çaresiz kalır ne yapacağını bilemez. Bunun yanında kimi insan, ölüm olayını kendi içinde yaşarken, kimisi gözyaşlarıyla ve ağıtlarla karşılar. Çünkü ölüm bir yok oluştur bu yüzden hem yaşayanı hem de çevresindeki dış dünyayı bir şekilde etkiler. İnsanlar çoğu zaman ölüm karşısında tepkisiz kalamazlar. İnsanlar ister yakın bir akrabası olsun, isterse hiç tanımadığı biri olsun, ölüm karşısında duygusal ve düşünsel olarak etkilenirler. Çünkü ölüm, karşısında tepkisiz kalınabilecek bir olgu değildir. Aynı durum, araştırmacı için de geçerlidir. Çünkü araştırmacı bir yandan bu yoğun duygusal anı yaşarken, bir yandan da bu “an”dan malzeme toplamak zorundadır. Bu durum hem araştırmacının duygusal/düşünsel yönünü hem de araştırmanın boyutunu etkilemektedir. Araştırmacı büyük bir çelişkinin tam ortasındadır. Bir yanda etik olan diğer tarafta ise yapılması gereken vardır. Araştırmacının etik anlayışı, araştırma nesnesine karşı sorumluluğu gerektirirken, araştırmacı çalışmasını düşünerek bu etik anlayışının dışına çıkar/çıkabilir. Araştırma nesnesinin; araştırmacı üzerinde yarattığı korku ve bu korkuya bağlı baskı, araştırmacının çoğu zaman objektif davranmasına engel olur. Yaşanılan baskı ve korku, bu araştırmayı yapan araştırmacının da “mezarlık alanında” yaşadığı bir durumdur. İnsanların belki de en zor anlarından birinde, görüntü almak ve veri toplamak için uyguladığı eylemler, araştırmacıyı gözlemci konumundan gözlenen konumuna getirir/getirdi. Onlar için bir yabancıydı ve o “an”ı yaşayanların özel hayatlarına müdahale ediyordu. Bu müdahale hissinin verdiği panik ve korku, zaman zaman ses kaydının yapılamamasına ve fotoğraf çekilememesine neden olmuştur/oldu.

Çalışmanın ilk aşamasını oluşturan kültürel boyut kısmında kullanılan yöntemlerin (katılımlı gözlem ve soru cetveli, fotoğraf makinesi ve ses kayıt cihazı) yanı sıra demografik boyutta, DİE’nin hazırlamış olduğu ölüme ilişkin verilerden yararlanarak Hatay’a ilişkin sayısal değerler verilmiştir. DİE’nin bu verilerini kullanarak genel ölüm, cinsiyete göre özel ölüm ve nedenlerine göre özel ölüm oranları hesaplanmıştır (Üner 1973).

1. 3. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bir alan araştırması olarak planlanan bu çalışmada araştırma alanı olarak Samandağ–Merkez (Arap Alevi), Samandağ–Vakıflı (Ermeni), Altınözü (Arap Hıristiyan–Arap Sünni) ve Samandağ–Hıdırbey (Türk Sünni) belirlenmiştir. Bu merkezlerin belirlenmesinin nedeni, Samandağ’da Arap Alevilerin, Altınözü’nde Arap Hıristiyan ve Sünnilerin yoğun olarak yaşamaları ve kendi kültürlerinin farklılıklarını ve birbiriyle olan benzerliklerini bir arada yaşatmalarıdır. Diğer iki merkezden biri olan Vakıflı’nın seçilme nedeni, Ermenilerin Türkiye’de tek bir yerleşim yeri ile temsil edilmesinden ve Hıdırbey’in de bir Türk yerleşmesi olmasından kaynaklanmaktadır. Ama asıl neden, yukarıda da anlatıldığı gibi, Hatay’ın farklı kültür örüntülerini bir arada yaşamasıdır. Dolayısıyla, bu yaşamların farklı isimleri (kendilerini tanımlamaları) gibi, ölüm pratiklerinin de birbirinden farklı ve benzer yönleri olduğu düşüncesinden hareketle bu yerleşmeler seçilmiştir.

Yukarıda anlatılan kültürlerin ölüm olgusu karşısında gerçekleştirdikleri bir dizi pratiğin işlevsel ve simgesel açıdan ele alınması bu tezin sınırlılıklarını oluşturur.

1. 4. Hatay’ın Tanıtımı ve Tarihçesi

Dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Antakya, Ortadoğu’yu Batı’ya bağlayan stratejik konumu, limanları, verimli toprakları, zengin su kaynakları ile Anadolu ve Mezopotamya tarihinin her çağında önemli bir kent olmuştur. Asur, Hititler, Persler, Makedonlar, Mısırlılar, Romalılar, Arap Müslümanlar, Selçuklular, Haçlılar, Memlükler, Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve günümüzde de geçmişten devir alınan bu miras Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından yaşatılmaktadır.

Hatay; Neolitik dönemden günümüze kadar birçok kültürün kendi farklılıklarını sergilediği ve birbirleri ile etkileşime geçtiği bölgelerden biridir. Öyle ki, Hatay isminin, M.Ö. 1200’lerde Amik Ovası’ndaki Geç Hitit Prenslükleri’nin birleşerek kurdukları Hattena Krallığı’nın adında kaynaklandığı sanılmaktadır. Merkez ilçesi Antakya’nın adı (Antiocheia) Roma döneminde kentin kurucusu I.

Selevkos Nikator tarafından babası Antiokhos'un onuruna konmuştur (Kınık 1997). Farklı dönemlere ve uygarlıklara ait bu iki adlandırma tarihsel süreç içindeki kültürel çeşitliliği anlatması bakımından oldukça önemlidir. Günümüzde bu çeşitlilik, tarih sahnesinden çekilmiş uygarlıkların maddi kalıntılarının yanı sıra yaşayan kültürlerle de devam ettirilmiştir.

Günümüzde bu kültürel çeşitlilik, iki büyük tek tanrılı dine (İslamiyet ve Hıristiyanlık) ve dinlerin farklı yorumları olan inançlara mensup kültürler tarafından yaşatılmaktadır. Öyle ki, İslamiyet'in batını akımı olan Nusayrilik, Arap Aleviliği adı altında Hıristiyanlar ile birlikte Samandağ'da yaşarlarken, İslamiyet'in Ortodoks inancına bağlı Arap Sünniler ve Türkmenler Reyhanlı ve Kırıkhan gibi ilçelerde yaşamlarını idame ettirirler. Antakya'nın büyük ilçelerinden biri olan Altınözü'nde ise, iki büyük dinin mensupları olan Ortodoks Arap Sünniler ve Ortodoks Arap Hıristiyanlar bir arada yaşarlar. Buna karşın Antakya merkez, bütün bu çeşitlilikleri mekansal olarak bir araya getirir.

Bütün tarihi dönemler boyunca şehir, Akdeniz ve Fırat nehri arasındaki ticaret yollarını kontrol etmiştir. Ticaretten elde edilen zenginlik, şehrin gelişmesini, büyümesini sağlamıştır. M. Ö. 64'te Roma'luların Suriye'yi ele geçirmelerinden sonra İskenderun ve Antakya Roma egemenliği altına girmiş ve bu tarihten sonra şehir, altın çağını yaşamıştır. Dolayısıyla Antakya, Romalılar ile birlikte bir Avrupa kenti haline getirilmiştir. 638 yılında Araplar tarafından alınan şehir, Roma görüntüsünden uzaklaşmış, İslami bir görüntüye bürünmüştür. Bölge; 969'da Bizanslılar, 1084'te yılında Selçuklu Türkleri, 1098 yılında ise Haçlılar tarafından zapt edilmiştir. Bu işgaller, şehrin çehresini de farklı kimlikler dolayımında değiştirmiştir. Şehir, Hıristiyan ve İslami kimliklerin kimi zaman bir arada, kimi zaman da farklı olarak yaşadığı bir mekana dönüşmüştür (Kasaba 2006).

Antakya, 1137'de yeniden Bizanslıların kontrolüne girmiş ve bu dönemden sonra, 1516'da Osmanlı egemenliği altına geçmiştir. Osmanlı devletinin ümmet¹ anlayışı, burada yaşayan kimliklerin çeşitliliğinin korunmasında etkili olmuştur.

¹ Dini-hanedanı örgütlenme özelliği gösteren Osmanlı imparatorluğunda Fatih Sultan Süleyman (1451-1481) döneminde şekillenen millet sistemi, imparatorluğun içindeki Müslümanlıktan farklı dinsel (Rum Ortodokslar, Ermeni Gregoryenler, Yahudiler vb) cemaatleri tanımlar. İslam'ın siyasal üstünlüğünü kabul eden, birbirine benzemeyen farklı kültürel örüntülere sahip toplulukları aynı yönetsel aygıt altında tutabilmek, bu sistemin ana hedefini oluşturur. Buna karşın, tüm Müslümanlar etnik ve mezhepsel özelliklerine bakılmaksızın millet sisteminin dışında sayılırlar ve aynı dine mensup insanların birliği olan "İslam Milleti" (Ümmeti) çatısı altında bir araya getirilirler (KÖKER 2000).

Ayrıca bu dönemde (Yavuz Sulatan Süleyman) çok sayıda Türk bölgeye yerleştirilmiştir. Bölge, II. Abdülhamit zamanında Sünnileştirilmeye çalışılmıştır. Bu düşünce doğrultusunda, camiiler inşa edilmiştir (Keser 2005) Osmanlı imparatorluğunun çökmesiyle birlikte bölge, 1918 yılında Mondoros mütarekesinin imzalanmasıyla, Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Antakya, 20 Ekim 1921’de Türkiye ve Fransa arasında imzalanan Ankara İtilafnamesi ile Fransızların egemenliğindeki Suriye sınırlarına dahil edilmiş ve bu iki bölgeye (Antakya ve Suriye) İskenderun sancağı adı verilmiştir. İskenderun Sancağı, Türkiye’nin 1936 yılında Milletler Cemiyeti’ne başvurması sonucu bölgede bir seçim yapılmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu olaydan sonra bölgeye, Atatürk tarafından Hatay adı verilmiştir. Bölgede kurulan Hatay Devleti, 29 Haziran 1939’da Hatay Devleti Millet Meclisi, oy birliğiyle Türkiye’ye katılma kararı almıştır. 23 Temmuz 1939’da ise Hatay, Türkiye’nin bir ili olmuştur (Orhan 1994; Türk 2005).¹

1. 4. 1. Coğrafyası

Antakya, Amik Ovasının güneybatı kenarında, ova tabanında 85–110 m aralıktaki bir yükseklikte, Asi ırmağının Amanos ve Ziyaret Dağları arasında açtığı dar ve derin boğazın başlangıcında; Belen Geçidi ile Amanosları geçen tarihi yolun Asi ırmağını aştığı köprü başında kurulmuştur. Kentin 8 km güneyinde ünlü mesire yeri Harbiye (Anthic Daphne) vardır. Antakya, Asi ağzı yakınında Samandağ kıyısına 29 km’lik bir yolla bağlanır. Yollar Antakya’yı Yayladağı üzerinden Lazkiye ve Beyrut’a, Cilvegözü üzerinden Halep’e, Hassa üzerinden Maraş ve Antep’e bağlar. Şehrin büyük kısmı asi ırmağının doğusundaki bölümdür. Zeytinyağı üretimi ve defne sabunu imalatı gelişmiş meslek dallarıdır.

---

¹ Ayrıca bnz. www.hatayrehberi.com, TEMPO: A’dan Z’ye Hatay Rehberi

1. 4. 2. Etnik Yapı

1. 4. 2. 1. Araplar

Hatay’da Arap üst kimliğinde birleşen 3 grup bulunmaktadır. Bunlar Arap Aleviler, Arap Sünniler ve Arap Hıristiyanlardır. Bu grupların tarihçelerine bakıldığında şu sonuçlara ulaşılır.

“Nusayri Aleviler, Suriye’den Türkiye’ye uzanan kıyı boyunda yaşayan bir topluluktur. Anadolu’daki Türk ve Kürt Alevilerden ayırmak için Nusayri adı kullanılır. Ancak Nusayriiler kendilerini Alevi olarak adlandırırlar. Alevi sıfatı Nusayriileri Hatay’daki ve Ortadoğu’daki Arap Sünnilerden ayıran bir özelliktir. Alevi kimliklerinin bu kadar gün yüzüne çıkması dinsel kimliklerinin, milliyete dayanan Arap kimliklerinin önünde tutulmasındandır. Hatay’ın vatandaşı olma süreçlerinde de dinsel kimlikleri daha belirleyici olmuştur. Kendilerini Türk vatandaşı olarak tanımladıklarında “laik vatandaş” tanımlamasına da vurgu yaparlar” (Doğruel 2005: 23).

“Çoğunlukla kasaplık, kaynakçılık, fırıncılık, bahçecilik veya uzun araç şoförlüğü ile ilgilenirler. Diğer dört gruptan farklı olarak Arap ülkelerinde çalışmaktadırlar. Göçler, “sermaye edinip, dönmek” amaçlı olduğundan geçicidir” (Doğruel 2005: 24).

“Son yıllarda eğitime verilen önem artmıştır. Nusayri Aleviler günlük yaşamlarında hem Arapça hem de Türkçe konuşmaktadırlar. Ev içinde çoğunlukla Arapça konuşulurken, ev dışında Türkçe tercih edilmektedir” (Doğruel 2005: 24).

“Alevilerde yaşanan yerin kentsel ya da kırsal olmasına ve öğrenim durumuna göre, ölüm olgusuna bakış, yakınlarını kaybedenlerin gösterdikleri tepkiler ile ölü gömme biçim ve geleneklerinde bazı nüanslar gözlenebilmektedir. Bu küçük farklılıkların temelinde, Alevi toplulukların inanışlarında cenazeyi kaldırmak / gömmek için belli bir vakit sınırlamasının olmaması ve cenazenin nereden ve de nasıl kaldırılacağına dair kesin bir dinsel emir bulunmaması yatmaktadır. Bu topluluklarda cenazenin bekletilmeden bir an önce toprağa verilmesi düşüncesi yaygın olmasına karşın, cenaze güneşin doğuşundan batışına kadar her hangi bir saatte defnedilebilmektedir” (www.hbektas.gazi.edu.tr).

Bunun sebebi ise tarih boyunca bu topluluklarda cenazeyi camii ya da mescide götürme gibi bir uygulamanın olmamasıdır. Çoğunlukla cenaze namazı bir hoca eşliğinde mezarlıkların uygun bir yerinde kılındığından vakit önemli değildir. Ancak son yıllarda, özellikle şehir merkezlerinde cenazelerin gün batmadan gömülmesine dikkat edilir. Cenaze, Sünni Müslümanlarda olduğu gibi, bir vakit namazının ardından kılınan cenaze namazıyla defnedilir.

Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasıyla Hatay'a birçok göç yaşanmıştır. Farklı bölgelerden göçler alınmasına rağmen; göç edenler "Türk" üst kimliğinde birleşmişlerdir. Hatay'da yaşayan Arap Sünni topluluk da Türklerle ortak bir dinsel kimliği paylaşmasına karşın, ana dil, etnik köken ve yerel kültür açısından farklılık gösterir. Hatay'da yaşayan diğer topluluklara göre sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan daha geri düzeyde olan bir gruptur. "Din" üst kimliğinde Türklerle birleşmeleri ise onları Arap Alevi, Arap Hıristiyan ve Ermenilerden farklı kılmaktadır (Doğruel 2005: 29).

Arap Sünnilerde ölüm geleneklerinin araştırılması Altınözü bölgesinde yapılmıştır. Bunun yanında Reyhanlı'da da Arap Sünnilerle görüşülmüştür.

Arap kökenli olan Arap Hıristiyanlar, Arap Aleviler gibi Arapça konuşurlar ve Alevilerde olduğu gibi dinsel kimlikleri milli kimliklerinin önündedir. Diğer Arap gruplarından ayrılmalarına neden olan temel unsur dindir. Arap Hıristiyanlar İstanbul'da yaşayan Rum Ortodoks ve Katoliklerden ayrı, Doğu'ya özgü kültürel özellikler taşımaktadırlar. Yaşlı Arap Hıristiyanların eğitim düzeyleri yaşlı Arap Alevilere göre daha yüksektir. Yerleşik Suriye lehçesi kullanmaktadırlar. Kırsal kesimde yaşayan Arap Hıristiyanların yaşlıları çoğunlukla ziraatla ve bahçecilikle uğraşırlar. Antakya'da kuyumculuk, gümüşçülük, terzilik gibi zanaat isteyen meslekler icra etmektedirler. Nusayri Alevilerden farklı olarak Arap ülkelerine çalışmaya gitme gelenekleri yoktur. Hatay'da yaşayan Hıristiyanlar genellikle Avrupa ülkelerine göç etmektedirler (Doğruel 2005: 25-37). Arap Hıristiyanların cenaze törenleri ve inanışları Alevilerle, özellikle de Ermenilerle benzerlikler göstermektedir.

1. 4. 2 .2. Türkler

Antakya’da asırlar boyu Roma ve Bizans kültürü yanında, Hıristiyanlık ile de yoğrulmuş olan mahalli özellikler; 634 yılında Arapların Bizans topraklarına girmesiyle değişmeye başlamıştır. Bu olay, Hıristiyanlığın İslam medeniyetiyle karşılaşmasından meydana gelen “İslam kenti” karakterinin oluşmasına neden olacak yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.¹ 1097 yılında Haçlıların eline geçen topraklar, 1268 yılında Memluk Sultanı Melik Zahir Baybars tarafından alınmış, böylece kent yaklaşık 250 yıl süre ile İslam hakimiyetine girmiştir (Orhan 1994;Tekin 2000). Memlukulular devrinde yalnızca Türklere ait bir konumda olan kent, 1516’daki Mercidabık savaşıyla Y.Selim tarafından alınmış, Osmanlılarla birlikte zenginleşerek yeni bir kimlik kazanmıştır. Böylece, Osmanlı medeniyetinin bütün unsurlarıyla yansıdığı tipik bir “Türk Şehri” olarak şekillenmiştir (Tekin 2000). Bu dönemden sonra İngilizlere (1918) ve Fransızlara (1919) bırakılan Antakya’ya 5 Temmuz 1938’de Türk kuvvetleri girmiştir (Orhan 1994).

23 Haziran 1939’da Hatay’ın Türkiye’ye katılmasıyla birlikte, İskenderun ve çevresindeki Türkler, Antakya’nın çeşitli bölgelerine yerleştirilmeye başlanmıştır. Araştırmamızın Türk Sünni grubunu oluşturan Hıdırbey köylüleri de, aynı dönemde İskenderun’dan gelerek bu köye yerleşen Türklerden oluşmaktadır. Görüşmecilerden Mevlüt Sağır, Hıdırbey köyünde yaşayan kişilerin menşeiini şu şekilde dile getirmiştir.

“Hıdırbey köyü 1938’de Hatay’ın anavatana katılmasına kadar bir Ermeni köyü niteliği taşımaktadır. Ancak bu tarihten itibaren Ermeniler bu bölgeyi terk etmişlerdir. 1920’lerde Anadolu’nun çeşitli bölgelerinden İskenderun’a gelen Türk Sünniler ise devlet tarafından, Ermeniler’in terk ettiği bu köye yerleştirilmişlerdir. Kökenleri Karamanoğulları’na bağlı boylara dayanır. Buradaki Türklerin bir kısmı da Suriye’den gelmektedir. Köyün geçim kaynağı, narenciye ve zeytin üretimine bağlıdır. Ayrıca erik gibi meyvelerin de üretimi yapılmaktadır. Tarihi çınarı ve halhalı zeytiniyle ünlüdür.

1. 4. 2. 3. Ermeniler

İ.Ö 1. bin yıldan itibaren Doğu Anadolu ve Yukarı Mezopotamya’da görülmeye başlayan Ermenilerin; İ.Ö 12. y.y’den itibaren Balkanlar’dan Anadolu’ya girmeye başlayan “deniz kavimleri”nden birinin uzantısı olduğu düşünülmektedir (). İ.Ö 1. bin yılda Anadolu’nun yerli halklarından kabul edilen Ermeniler, önce Helenistik devletlerin sonra da Pers ve Roma imparatorluklarının baskısına maruz kalmıştır. Bu baskı yüzünden, Doğu Anadolu ve Yukarı Mezopotamya’da küçük, bağlı (vasal) krallıklar olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Aydın 2003; İltter 2003).

Türklerin Doğu Anadolu’ya gelmeleriyle birlikte, Ermeniler kısmen Fırat’ın batısındaki yerlere, XI. Yüzyılda da çoğunlukla Kilikya denilen Toroslar ve Antakya bölgelerinde bir yoğunluk meydana getirmişlerdir (Kılıç 2003: 46).

Hıristiyanlığın yayılma döneminde bu dinî toplu olarak kabul eden ilk halklardan olan Ermeniler, Monofizit öğretiyi savuna Kayserili Aziz Gregorios’u izledikleri için Gregoryan olarak anılırlar. Bugün Türkiye’de neredeyse tamamı İstanbul’da yaşayan 80.000 kadar Ermeni bulunmaktadır. Araştırma grubumuzun üyesi olan, adı geçen Ermeniler Samandağ ilçesine bağlı olan Vakıflı köyünde ikamet etmektedirler. Vakıflı, Türkiye’nin tek Ermeni köyüdür. Ermeniler de, Arap Hıristiyanlar gibi Ortodoks’turlar. Arap Ortodokslardan farklı olarak Gregoryan olarak adlandırılan Ermeni Apostolik Kilisesi’ne bağlıdırlar (Doğruel, 2005 : 13).

Onları diğer Ortodokslardan ayıran diğer bir özellikse kendilerine ait milli bir kiliselerinin olmasıdır (Resim 1–2). Anadilleri Ermenice’dir. Buna rağmen Ermenilerin çoğu dışarıda Türkçe konuşurlar. Arap Aleviler ve Arap Hıristiyanlarla olan iletişimden dolayı Arapça’da bilirler. 1915 yılı öncesinde 7 Ermeni köyü olduğu ve bu köylerden yalnızca Vakıflı’da Ermeni nüfusun kalışı görüşmeciler tarafından şu şekilde açıklanmıştır.

“1915’li yıllarda Ermeniler Osmanlı dışına sürgün edildiler, sürgün haberini alan yedi köyün büyükleri bir araya gelerek köyü terk etmeme kararı aldılar. Bu kararı alan Ermeniler Musa dağına geldiler, burada kırk gün boyunca sürgüne direndiler. Fransızlar Ermenileri alıp Mısır’a göturdüler. Sürgüne katılmayan

¹ www.antakyarehberi.com

Ermeniler, dört sene boyunca Mısır'da yaşadılar. Savaş bittiğinde Ermeniler, Hatay'a döndüler Hatay'ın Türkiye topraklarına katılmasına kadar burada yaşamaya devam eden Ermenilerin bir kısmı geçmişte yaşanan olayların tekrarlanabileceğini düşünerek Suriye ve Lübnan'a göç ettiler. Göç etmeyenler ise Türkiye'nin tek Ermeni köyü olan Vakıflı'yı oluşturuyor".¹

Bugün itibariyle 127 kişi olan köy nüfusu yaz tatilleri ve bayramlarda binlerle ifade edilmektedir. Köyün bir kilisesi var ancak papazı yok. Patrikhanenin yaz dönemlerinde dört ay süre ile papaz yolladığı Vakıflı'da, bu dönem dışında kilisede papaz bulunmuyor. Köylünün vaftiz, düğün, cenaze gibi törenleri için İstanbul'dan papaz geliyor. Ermeniler yakınlarda Arap Hıristiyan Kilisesi olmasına rağmen ölüm, düğün ve vaftiz törenlerinde Arap Hıristiyan papazları çağırıyorlar. Çünkü Ermenilerle Arap Hıristiyanların gelenekleri benzerlik gösterse de ibadet dilleri farklıdır. Arap Aleviler ve Arap Hıristiyanlar ibadet dili olarak Arapça'yı kullanırlarken, Vakıflı'daki Ermeni halk ibadetini Ermenice yapmaktadır.

---

¹ Bu bilgiler köyün en yaşlı bireyi olan 92 yaşındaki Avedis DEMİRCİ'nin anlattıklarından derlenmiştir.

2. HATAY'DA ÖLÜM

2. 1. Kültürel Boyutuyla Ölüm

Ölüm, yeryüzündeki bütün canlılar için bu dünyada bedenen bir yok oluştur. Bu varlıklardan biri olan insan, arkaik dönemlerden itibaren ölümün hem duygusal hem de düşünsel yönlerini bir arada yaşar. Bütün tarihi dönemlerde, farklı kültürlerde ölümün duygusal ve düşünsel yönleri çeşitli biçimlerde dışa vurulur. Farklılığın bütün insan topluluklarında iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bireyin kendi içinde yaşadığı ölüm duygusunu/düşüncesini ifade ederken, ikincisi bu duygu ve düşüncenin topluluk içinde bütünleşmesini ve bunların pratiklerle anlatılmasını ifade eder. Konumuz açısından önemli olan ortak pratikler, farklı kültürler içindeki bireylerin bağlı buldukları grubun birlikteliğine işaret eder. Birliktelikler, her grubun kendi anlayışı (inanç bağlamında) çerçevesinde ölümlerinin “belli pratikler” ile gömülmesini ifade eder. Yani birliktelik, topluluk üyelerinin ölen bir bireyin ardından/onun için gerçekleştirdikleri bütün pratiklerdir. Bu pratiklerin tamamını cenaze törenleri biçiminde tanımlayabiliriz. Cenaze törenleri, arkaik dönemlerde olduğu gibi, günümüzde de ölen kişiye duyulan sevgi ve saygının bir ifadesi ve topluluk üyelerini bir araya getiren kriz anı olarak yorumlanabilir. Haviland’ın da (2002: 421) ifade ettiği gibi, “Yoğun dönem törenleri kriz dönemlerinde bireylerin kaynaşmasını sağlayarak grubu bir arada tutan törenlerdir.”

Hatay’da araştırılan Arap Alevi, Arap Sünni, Arap Hıristiyan, Gregoryen Ermeniler ve Türk Sünniler arasında yoğun dönem törenleri/yok oluş (ölüm), farklı pratiklerle dışa yansıtılır. Bu kültürler, kendi bireylerini kriz anında gerçekleştirdikleri pratikler ile bir araya getirirler. Başka bir anlatımla, farklı cenaze ritüellerini gerçekleştiren kültürler; aynı amaç doğrultusunda (insanın yok oluşunda) bir araya gelirler, ama ölünün bu dünyadan ayrılışını kendi gelenekleri/kültürel inançları bağlamında ortaya koyarlar. Burada vurgulanması gereken önemli noktalardan biri de aynı coğrafyada yaşayan bu kültürlerin farklı uygulamaları gerçekleştirmelerinin yanı sıra, benzer uygulamalar da sergiledikleridir.

Yukarıda adı geçen kültürlerde, ölüm olayının gerçekleşmesiyle başlayan ve ölünün defni ile devam eden çeşitli pratikler bulunmaktadır. Bu kültürler, ölümün

gerçekleşmesinden hemen sonra, ölen kişinin kendisiyle ilgili bir dizi pratiği yerine getirirler: Ölen kişinin, gözlerinin kapatılması; çenesinin bağlanması; konumunun, kendi dini inancına bağlı olarak (bütün bu inançların kendi kıblesi yönünde) çevrilmesi; bulunduğu mekanın havalandırılması ya da ışıktandırılması vb. gibi pratikler, kültürlerin ölümlerine define hazırlık aşaması öncesi uyguladıkları pratiklerdir. Ayrıca, bu gruplarda ölüm olayının duyurulması, defin olayından önce yapılması gereken uygulamalardan biridir.

Ölümlerini Ortodoks İslami inanış çerçevesinde gömen Arap Sünniler, Türk Sünniler ve İslam'ın batını akımını temsil eden Arap Aleviler, ölüm olayının duyurulmasını genellikle camiler aracılığıyla yaparken, Arap Hıristiyan ve Gregoryen Ermeni gruplar, ölüm olayını diğer insanlara kilisedeki çanlar vasıtasıyla duyururlar. Ayrıca ölüm olayının duyurulmasında Arap Alevileri şehir merkezlerinde (Samandağ) belediye anonslarından yararlanırlar. Aynı zamanda bütün bu gruplar, ölümün duyurulmasında benzer iletişim araçlarından, yani modernleşmenin bir sonucu olan telefon gibi aygıtlardan da faydalanırlar.

Bütün gruplarda define hazırlık aşamasındaki farklılıklardan biri de, ölümlerin farklı biçimlerde kefenlenmesidir. Müslüman gruplarda ölen kişinin cenaze törenine katılacak bireyler, ölüyü diğer dünyaya uğurlanmadan önce abdest alırlar. Bireylerin abdest almasının ardından ölü yıkanır ve ona da abdest aldırılır. Buna karşın, Hıristiyan gruplarda (Arap Hıristiyan ve Hıristiyan Gregoryenler/Ermeniler) farklı bir abdest/temizlenme biçimi görülür, bu, bireyin çocukluk döneminde uygulanan vaftiz törenidir. Hıristiyan ve Müslüman gruplar arasında görülen farklılıklardan biri de cenazenin defninde ortaya çıkar. Hıristiyan gruplarda ölü, tabut ile taşınırken, Müslüman gruplarda ölünün tabut ile taşınması nadir olarak görülür. Ayrıca, Hıristiyan gruplar, defin öncesinde Kiliselerde ayinler düzenleyip Tanrı'yı anarken, Müslüman gruplardan Arap Aleviler dışında kalan gruplar camilerde ya da mezarlıkta Allah'ın ve ölünün adını zikrederler. Arap Aleviler ise bu zikirleri camilerin dışında; türbe olarak tanımlanan mekanların "iç kısmındaki namaz odalarında" gerçekleştirirler. Defin işleminin gerçekleştirilmesinden sonra ise, Gregoryen Ermeniler dışındaki diğer gruplar, taziyeleri ölen kişinin evinde kabul ederlerken; Ermeniler, taziye uygulamalarını kilisede yerine getirirler. Ayrıca, bütün gruplarda yas geleneği aynı biçimde, yani çeşitli zamanlarda mezar ziyaretlerinde

bulunularak ve ölünün ruhu için yemekler verilerek yerine getirilir. Ölünün ruhu için verilen bu yemekler, bütün gruplarda ruh inancının/ata (ölen kişinin) ruhunun olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Ön hazırlıklar, bütün bu kültürlerde dinin yorumundan kaynaklı olarak farklı pratikler çerçevesinde dışa yansıtılır. Dinsel olan bu farklılıklara, aşağıdaki bölümlerde detaylı bir biçimde değinileceği için, burada ölümle ilgili pratiklerin sınırlarının neler olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Yukarıda da görüldüğü üzere bu sınırlar, farklı olabileceği gibi benzer de olabilir. Farklılıklar, dini grupların yorumlarına işaret ederken, benzerlikler, grupların aynı coğrafi bölgede yüzyıllarca bir arada yaşamasına gönderme yapar. Yani benzerlik, kültürlerin ölüm pratikleri konusundaki etkileşimlerini ortaya koyar, farklılık ise dini grupların özünü ya da kimliklerini açığa çıkarır. Benzerlikler ve farklılıklar, öncelikli olarak ölümü düşündüren ön belirtiler ve inanışlar bağlamında ele alınacaktır.

2. 1. 1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler ve İnanışlar

Yok oluş olarak tanımlanan ölüm, bütün gruplar tarafından insanın beden olarak “yok olması” ve ruh olarak “yaşamaya devam etmesi” biçiminde algılanır. Başka bir anlatımla onlar, bedeni (toprağın altında ve odanın içinde) etin kemikten ayrılması olarak tanımlar. Buna karşın ruhun, maddeden, yani bedenden bağımsız olarak yaşadığını düşünürler. Dolayısıyla, diğer dünyada cezalandırılan beden değil, ruhtur. Yok oluş; insanlar tarafından, bedeninin ruhtan ayrılarak (ruhun) diğer dünyada Allah’a kavuşması ve iyi-kötü ruhların cezalandırılması ya da ödüllendirilmesi olarak algılanır. Aynı zamanda bu (iyi-kötü ruh düşüncesi), insanlar için korkulan bir süreci de ifade eder. Bu korku; hem diğer dünyada ruhun yargılanmasını hem de ruhun yargılanmasına neden olacak ölümün ön belirtisini ifade eder. Dolayısıyla, ruhun yargılanmasından önce yaşanan korku, öncelikli olarak bu dünyada gerçekleşir. Yaşayanlar dünyasında, gündelik yaşamın/yaşamın akışını sekteye uğratan (insanlar tarafından bu şekilde değerlendirilen) bazı olumsuz olaylar bilinçaltının etkisiyle farklı bir biçimde yorumlanır. Örneğin, Şahhüseyinoğlu’nun (2000: 94) “Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri” adlı çalışmasında “Yıldız kayması ölümün işaretidir ya da yarasa gece öterse cenaze çıkarmış” biçimindeki halk inanışları,

ruhun yargılanmasından önceki yaşanan korkuya işaret eder. Dolayısıyla bütün kültürler; alışılmışın dışındaki bazı davranışları meteorolojik olayları (yıldız kayması vb.), hayvanların hareketleri ve seslerini (köpek uluması, horozun vakitsiz ötmesi, baykuş ötmesi vb.), rüyada görülenleri (tabut, gelinlik, diş düşmesi vb.) çeşitli araç gereçlerin durumlarını (makasın ağızının açık kalması vb.), varolan cenaze ile ilgili kimi durumları (geç soğuması vb.), hasta olan bir kişi ile ilgili psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri (renginin sararması vb.) ölümün ön belirtisi olarak görürler. Ayrıca insanlar, ölüme yol açacağı düşünölen bu gibi olaylar karşısında ölümü ortadan kaldırmak için bazı davranışlar sergilerler. Bu çerçevede insanlar, çeşitli pratikler (erken öten horozun kesilmesi, cenaze evden çıkınca evin temizlenmesi vb.) denemiştir/denerler.

Araştırma yapılan kültürler/gruplar, yukarıda bahsedilen kimi inanışları, gündelik yaşamlarında yerine getirdiklerini belirtmişlerdir. Örneğin, Arap Alevi olan Fuat (Erkek, 53, Altınözö), bu konu hakkında şunları söylemiştir. “Pazartesi günü cenazemiz olduğunda mezarın içine tavuk ya da horoz başı atarız. Çünkü Pazartesi haftanın ilk günüdür. Eğer, bunu yapmazsak ailemizden biri daha ölür.” Bu açıklama, Arap Alevilerin ve diğer İslami grupların ana kitabı olan Kuran-ı Kerim’de ve Hıristiyanlığa üye grupların inandığı İncil’de geçmemektedir. Dolayısıyla bunlar, İslami ve Hıristiyan geleneğin içine taşınarak devam ettirilen inanışlardan başka bir şey değildir. Başka bir anlatımla bu inanışlar, kültürlerin ölüm düşünöcesi karşısında hissettikleri arkaik korkulardır. Arap Hıristiyan papazlarından biri olan P. Bahçeci (Erkek, 71, Altınözö) bu inanışın tek tanrılı dinlerin içinde olmadığını şu şekilde açıklamıştır: “Kızım, bu tür inanışlar ne İncil’de ne de sizin inandığınız Kuran-ı Kerim’de bulunmaktadır. Ama halk neden yaptığını bilmeden körü körüne böyle şeylere inanmaktadır.”

Araştırılan bütün kültürlerde yukarıda bahsedilen batıl inançlar, zihinlerde farklı biçimlerde yaşatılır. Bu noktada ortaya çıkan inanışlar, farklı olmakla birlikte bütün gruplar için aynı düşünöceyi ifade eder. Bu düşünöce, ölüm öncesinde görölen ve hissedilen korkunun bilinç altında yaşatılmasıdır. Bilinç altında yaşatılan bu korku, söz dizileri, diş dünyada uygunsuz olarak görölen hayvanların uluması, ötmesi ve çeşitli rüyaların görölmesi biçiminde dışa vurulur.

Bir ölüm olayının gerçekleşeceğine dair inançların en yoğun gözlendiği grup Arap Alevilerdir. Onlar, tavuğun horoz gibi uzun uzun ötmesini, rüyada diş çekiminin görülmesini “bir ölüm gerçekleşeceği” şeklinde yorumlarlar. Rüyada arka dişin/dişlerin çekildiğinin görülmesi ya da gerçekleşen diş çekiminin ağrısız olması aile dışından (akraba olmayan-yabancı) birinin, ön dişlerden birinin çekildiğinin görülmesi ya da diş çekiminin ağrılı olması ise, aileden birinin öleceğine inanılmasına neden olur. Ayrıca rüyada; hastane ya da bir hastalığın ve birinin bıyığından kıl çekildiğinin görülmesi durumunda ölüm olayının gerçekleşeceğine inanılır. Buna karşın, Ermenilerde rüyada çiğ et, çıplak bir kadın ya da çıplak bir ölü görülmesi ve ölen bir kişinin soğumasının gecikmesi de aynı düşüncenin farklı şekillerde ifade edilmiştir. Bu kültürlerde görülen farklı rüyalar, Arap Sünnilerde, evin tavanını taşıyan direğin yıkıldığının görülmesi biçiminde ortaya çıkar.

Bu anlatılanlar bağlamında, uygunsuz rüyaların görülmesi bütün kültürler için ölümü çağırır ve ölümü çağırıldığı içinde bu tür rüyalar korkulur. Korkuya bağlı olarak insanlar, zihinlerinde kurguladıkları ölümle ilişkili batıl inanışları ortadan kaldırmaya yönelik düşünceler de üretirler. Ölümün ön belirtilerinin ortadan kaldırılması, aynı zamanda gerçekleşebilecek ölümlerinde ortadan kaldırılmasıdır. Ön belirtilerin ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirleri en çok uygulayan grup, Arap Alevileridir. Onların inanışına göre, mezara konulan bireyin ağzından toprağa kan damlaması uğursuzluktur. Uğursuzluğu gidermek için, ölen kişinin ağzının önüne pamuk ya da pamuk yerine bir avuç toprak konulmaktadır. Urhan (Erkek, 51, Antakya), “ağızdan akan her kan damlası, bir kişiyi daha ölüme yaklaştırır” diye belirtmiştir. Ayrıca onlar, ölüm olayı ile defin olayı arasında geçen sürede cenazenin yanında ya da yakınında bulunan insanların hapşurmasını da yukarıda anlatılan örnek gibi değerlendirilir. Bunun ortadan kaldırılması için, hapşuran kişi hapşurma sayısı kadar kendi giydiği kıyafetin kol dikiş yerlerini yırtar.

Yaşanılan bu korku, bazı gruplarda haftanın günlerine de yansıtılır. Buna göre, haftanın bazı günleri uygun, bazı günleri de uygunsuzdur. Örneğin, Arap Alevi ve Arap Hıristiyanlarda pazartesi günü haftanın ilk günü olmasından dolayı uğursuz olarak kabul edilir. Alanda bunun nedeni sorulduğunda bu grupların üyelerinin tamamı “yeni ölümlere neden olacağı” biçiminde açıklamışlardır. Bunu (pazartesi

gününden sonra olan definleri) ortadan kaldırmak için de, mezarın içine canlı bir tavuk ya da tavuğun başını ya da ayaklarını koymaktadırlar. Aslında bu inancın temelinde, ölümlerin gerçekleşmesini engellemek için Allah'a/Tanrı'ya kurban verilemesi düşüncesi yatar.¹

Arkaik korkulara (bilinçaltı ve geçmişten devir alınan korkular) bağlı bu inanışlar ve davranışlar, iki dinin kutsal kitaplarında geçmemesine karşın, bu kültürler (özellikle halktan insanlar) bunları kendi inançları içine yerleştirerek günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Örneğin, baykuşun uğursuzluğuyla² ilgili ortak inanış, kültürlerin aynı coğrafyada yaşamalarının sonucu ürettikleri ortak bir korkudur. Dolayısıyla, köpeklerin sürekli uluması, tavuğun horoz gibi uzun uzun ötmesi, rüyada diş çekiminin görülmesi, hasta olan bir kişinin “yakınlarımı görmek istiyorum”, “öleceğim” şeklindeki açıklamaları yaşanan korkuların ifade edilişidir. Bu ifade ediliş, gerçekleşmeyecek ölüm düşüncesini zihinlerinde gerçeğe dönüştürür. Aynı zamanda, gerçekliğe dönüştürülen ölüm inancının ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirler de yaratır.

---

¹ Arkaik dönemde Yunanlılar, Tanrıların gazabına uğramamak için onlara kurbanlar sunarlar.

² Kültürlerin tamamı, bir evin etrafında baykuş görülmesini, baykuşun bir evin çatısına konmasını ve ötmesini vb. durumları uğursuzluk olarak değerlendirirler. Bu hayvanın bir evin etrafında dolaşması, çatısına konması o eve ölüm getireceği biçiminde yorumlanır.

Çizelge 1. Ölümle İlişkin Ön Belirtiler ve İnanışlar

<i>ÖN BELİRTİLER VE İNANIŞLAR</i>	Arap Alevi	Arap Hristiyan	Arap Sünni	Ermeni	Türk Sünni
Baykuş	X	X	X	X	X
Köpek Uluması	X		X	X	
Rüyada Ağrılı Diş Çektirme	X		X	X	
Rüyada Arka Dişin Çekilmesi	X				
Rüyada Ağrısız Diş Çekimi	X				
Rüyada Ön Dişin Çekilmesi	X				
Rüyada Hastalık/Hastane	X				
Rüyada Bıyıktan Kıl Çekilmesi	X				
Rüyada Evin Tavanının Çökmesi			X		
Tavuğun Horoz Gibi Ötmesi	X				
Hasta Kişinin “Öleceğim” Söylemi	X				
Rüyada Çiğ Et, Çıplak Kadın/Ölü				X	
Ölü Soğumasının Gecikmesi				X	
<i>ÖLÜMLERİ DURDURACAĞINA İNANILAN UYGULAMALAR</i>					
Cenazenin Ağzının Önüne Pamuk Konulması	X				
P.tesi Mezarın İçine Canlı Tavuk ya da Tavuk Baş/ Ayağı Koymak	X	X			
Hapşurdukça Kıyafetlerinin Kollarını Yırtmak	X				

2. 1. 2. Ölümün Ardından Yapılan İşlemler ve Ölüm Olayını Duyurulması

Bütün kültürlerde ölüm olayının gerçekleşmesinin hemen ardından gerçekleştirilen bir dizi pratik bulunmaktadır. Alanda araştırılan kültürlerde ölümün gerçekleşmesiyle birlikte uyguladıkları pratikler, çoğunlukla cenazenin define hazırlanmasına olanak sağlayan, ön uygulamalardır. Bu uygulamalar, kültürden kültüre değişiklikler ve benzerlikler göstermektedir. Daha öncede vurgulandığı gibi, değişiklik, iki dinin farklı yorumlarından ve bu dinlere bağlı kültürlerin tarihsel süreç içinde edindikleri deneyimlerden, benzerlikler ise, bu kültürlerin yüzyıllarca aynı coğrafyayı paylaşmalarından kaynaklanır.

Araştırmanın yapıldığı tüm gruplarda bir ölüm olayı gerçekleştiğinde yapılan ilk pratik/edim, ölünün yönünün ve konumunun değiştirilmesidir. Ölülerin yönlerinin ve konumlarının değiştirilmesinde önemli olan, her grubun bağlı olduğu inancın kible/kutsal yön anlayışıdır. Buna göre, Arap Alevi, Arap Sünni ve Türk Sünni gruplarda, sırt üstü yatırılan ölünün başı kuzeye ayakları güneye çevrilir. Ayrıca, Müslüman bir grup olan Arap Alevilerde cenazenin defin hazırlıklarına kadar yattığı yatağa “rahat döşeği” adı verilir. Böyle bir uygulama, diğer gruplarda da görülmekle birlikte cenazenin yatırıldığı yatağa özel bir isim verilmez. Ölen kişinin yönünün düzenlenmesinde, Hıristiyan dininin iki farklı temsilcisi olan Ortodoks Araplar ve Gregoryen Ermeniler, Müslümanların uyguladığı gibi ölüyü sırt üstü yatırır, ancak Müslüman geleneğinden farklı olarak ölünün başını batıya, ayaklarını doğu yönüne çevirirler. Bu noktada, Müslümanlar ve Hıristiyanlar, ölülerinin yönlerini niçin bu şekilde değiştirirler? Müslüman gelenekte evin içinde bulunan ölünün yönü/konumu kuzey-güney doğrultusunda, mezarda, doğu-batı yönünde ve ölünün yüz kısmı güneye dönüktür. Mezardaki bu kutsal yön anlayışı, Müslümanların namazı güneye/Mekke’ye dönerek kılmalarıyla ilgilidir. Aynı zamanda bu pratik, Arap ve Türk grupların zihninin nereye ait olduğunun da bir göstergesidir. Hıristiyanlarda ise, evde ve mezarda ölünün yönünde bir değişiklik yapılmaz. Yani ölü, her iki alanda da doğu-batı yönüne çevrilir. Bu pozisyonda ölünün, bir yandan gökyüzünü/Tanrı’yı, diğer taraftan da İsa’nın doğduğu yeri görmesi sağlanmış olur. Dolayısıyla, her iki yön anlayışı da kültürlerin inançlarına

bağlanabilir/bağlanmalıdır. Görüşülen, Avedis dede (Erkek, 93, Vakıflı) bu konuda şunları söylemiştir: “Mesih İsa, doğuda doğduğu için ölülerimizi bu şekilde gömeriz.”

Ölülerin yönlerinin bu şekilde çevrilmesinden sonra, bütün gruplar, ölen kişinin gözlerini kapatır ve çenesini bağlar. Ölü ruhunun bedenden ayrılması, ölünün gözlerinin ve çenesinin kefen bezinden bir parça ile bağlanarak somutlaştırılır. Onlar ise, bu durumu “kötü görüntünün önlenmesine ve “yıkama sırasında ağzına su kaçmamasına” yönelik olduğunu belirtirler. Kefen bezinden bir parçanın kullanılması da, “temizlik/saflık” düşüncesini akla getirir.

Bu işlemlerin ardından, ölen kişilerin elleri ve ayakları uygun bir biçimde düzenlenir. Hıristiyan gruplarda cenazenin kolları sağ el sol elin üstünde olacak şekilde göbek üzerinde birleştirilir. Müslüman gruplardan olan Türk Sünniler ve Arap Alevilerde ise kollar, vücuda paralel olacak şekilde yanlara uzatılmaktadır. Diğer bir Müslüman grup olan Arap Sünniler de ise durum biraz farklıdır. Onlarda, cenazenin kolları cinsiyete (kadın ve erkek) göre farklı şekillerde düzenlenir. İmam İsmetoğlu (50, Altınözü), “Erkeklerde eller göbek üzerinde birleştirilirken, kadınlarda ellerin yeri göğüs hizasıdır” demiştir. Ölen kişinin kollarının farklı biçimlerde düzenlendiği bu grupların hepsinde, ölen kişinin ayak başparmakları, bağlanmak suretiyle sabitlenmektedir. Başparmakların bağlanması, ayakların yanlara doğru ayrılmasını önlemek için yapılan bir uygulamadır.

Bütün Müslüman gruplarda, ölen kişinin kıyafetleri yıkama işlemine kadar çıkarılmaz. Kişinin üzerindeki kıyafetler, yıkama sırasında, çoğunlukla yırtılmak suretiyle çıkarılır. Hıristiyan gruplar da, durum bundan oldukça farklıdır. Her iki grupta da ölen kişiler, temiz bir kıyafet içinde defnedilir. Bu nedenle, kişi öldüğünde üzerinde bulunan kıyafetler, temizleriyle değiştirilir, kişinin üzerindeki kıyafetler temiz ise değiştirilmediği de olur. Ölen kişinin kıyafetlerinin değiştirilmesi, soğuduğunda üzerindeki elbiseleri çıkarmak güçleştiği için ölü vücudunun soğumaya başlamasından önce yapılmalıdır. Bu gruplarda, ölü yıkanmaz ve Müslümanlar da olduğu gibi ölüye abdest aldırılmaz, ama ölünün giysileri değiştirilirken vücudu alkollü bez ile silinir. Ayrıca Arap Hıristiyanlar, ölünün güzel kokması için vücuduna kolonya da sürerler. Benzer bir uygulama, Türk Sünnilerde de görülmektedir. Türk

Sünni olan İkizek (Kadın, 64, Hıdırbey), bu konu ile: “Bizler, ölümlerimizin güzel kokması için ölen kişinin vücuduna kolonya süreriz” demiştir.

Bütün gruplarda, cenazenin erken defnedilmesi ile ilgili bir uzlaşma görülmektedir. Ölünün hemen defnedilmesinin altında yatan mantık, yoğun olarak yaşanan duygunun/üzüntünün bir an önce ortadan kaldırılmasıdır. Böylece, yakını ölen birey, ölümün ağırlığından kurtulur ve rahatlar. Arap Alevi olan Derviş (Erkek 46, Antakya) bu konuda, “toprağın yüzü soğuktur, cenazenin gömülmesi öncesinde evde hissedilen soğuk ve üzücü hava, definin gerçekleşmesiyle birlikte yumuşar” demiştir. Bütün bu gruplarda gözlenen bu benzerliğin yanı sıra tüm gruplarda gözlenen diğer bir ortak nokta da, defin işleminin gün batımından önce gerçekleştirilmesidir. Ölü vücudunun biçimine göre, Türk Sünnilerde farklı bir uygulama dikkati çekmektedir. Buna göre onlar, cenazenin parçalanmış ya da fazlasıyla zarar görmüş olduğu durumlarda (trafik kazası, cinayet vb.), cenazeyi bekletmeden (gün batmış olsa bile) gömerler.

Bütün kültürler, ölüm gibi üzücü bir olayda diğer insanların manevi ve maddi desteğini sağlamak için kendi inancalarına uygun bir biçimde, ölümün olduğunu yakınlarla ve diğer insanlara duyururlar. Müslüman gruplarda, ölüm olayı cemaate camilerden “sela” yoluyla duyurulurken, akrabalara ve dostlara telefon aracılığıyla bildirilir. Ayrıca, Arap Aleviler, belediyelerin anonslarını da kullanırlar. Selayı duyan bütün cemaat, bir ölüm olayının gerçekleştiğini anlar. Sela, Müslüman grupları ortak bir norm içinde bir araya getirir. Bütün bireyler (çocuk, kadın, erkek), bu sesin neyi ifade ettiğini bilir ve ona göre davranır. Camiden verilen sela, Hıristiyan gruplarda kendini çan sesiyle gösterir. Bu çan sesleri, Arap Hıristiyanlar ve Ermeni Gregoryenler arasında farklılıklar gösterir. Arap Hıristiyanlarda çan, arka arkaya üç kez çalar ve uzun bir sessizlik olur. Bu sessizlik, yaklaşık olarak bir insanın içinden 33’e kadar normal hızda sayması sırasında geçen süreye tekabül eder. Alanda, bunun nedeni sorulduğunda Bahçeci (Erkek, 71, Altınözü), “Hz. İsa, 33 yıl yaşadığı için çanı bu şekilde çalarız” demişti. Ermeniler ise, çana 1 kez vurur. Her vuruşun ardından uzun bir sessizlik olur. Yani, çana bir kez vurulur ve çanın durması beklenir, ardından da ikinci bir vuruş gerçekleştirilir. Demirci (Erkek, 93, Vakıflı) soy isimli Ermeni’ye göre çanın bu şekilde çalınışı “ölümün habercisidir.” Arap Hıristiyanlarda 3 kez çalınan çanın sesinin, yaklaşık 33 saniyeye tekabül etmesi ve

Gregoryen Ermenilerde 3 kez çalınması sela ile aynı şeyi ifade eder. Yani, Hıristiyanlar arasında bir ölümün gerçekleştiği bu şekilde cemaate duyurulur. Ayrıca, selanın verilmesi ve çanların bu şekilde çalınması bütün Müslüman ve Hıristiyan gruplar tarafından da bilinir. Her iki grupta, ölümü duyuran selanın ve çan seslerinin ne olduğunu bilirler. Alanda tanışılan Arap Hıristiyan Kuşoğlu (Erkek,48, Altınözü) “selayı duyunca Müslümanlar arasında bir ölümün olduğunu ve bu ölen kişinin esnaftan yakın bir arkadaşı olduğunu ve onun törenine katıldığını” anlatmıştır.

Araştırılan bütün grupların benzer pratiklerinden biri de, gün batımından sonra gerçekleşen ölüm olaylarında, defin işleminin ertesi güne bırakılmasıdır. Dolayısıyla ölümün cemaate duyurulması da, ertesi güne bırakılır, yani definin olacağı gün gerçekleştirilir. Böyle bir durumda Hıristiyan gruplar, ölümlerini morga kaldırırken (Arap Hıristiyanlarda yaşlı bireylerin cenazesi çoğunlukla bekletilmeden gömülür.), Müslüman gruplar cenazelerini çoğunlukla evde bekletirler. Evde bekletilen ve ertesi gün gömülecek olan cenazenin şişmesini önlemek amacıyla da ölünün üzerine bıçak, makas gibi demir bir ağırlık koyarlar. Türk Sünniler, bu geleneğin yanı sıra, ölü kadınların el, ayak ve saçlarına kına da yakalar. Ayrıca öleceğine inanılan hasta bir kadına da kına yakıldığı belirtilmiştir. Ekizek (Kadın, 58, Hıdırbey), ölen birine kına yakılmasının nedenini şöyle açıklamıştır: “...kına yakılırsa gittiği yerde Müslüman olduğu belli olur.” Arap Aleviler ve Arap Sünniler de gömülmesi ertesi güne kalan cenazenin başında sabaha kadar beklerler. Ölünün yanındaki bu bekleyiş, ölünün kötü ruhlardan korunmasına ve bu zorlu sınavda yalnız bırakılmamasına işaret eder. Ayrıca, ölen kişinin diğer dünyaya geçiş ayininde korkmasını önlemeyi de simgeleyebilir. Ölünün karşı tarafa sağlam bir şekilde gönderilmesini sağlamak içinde ölünün başında beklendiği söylenmiştir. Bu konuda Arap Alevi olan Paşa (Erkek, 52, Samandağ) şunları söylemiştir: “sabaha kadar cenazenin başında beklemenin amacı, kedi gibi, etçil hayvanların cenazeye zarar vermesini önlemektir.”

Arap Sünniler ve Türk Sünnilerde defin işleminin ertesi güne bırakıldığı durumlarda, cenazenin bulunduğu odanın ışıkları sabaha kadar yanar. Bu iki grupta gerçekleştirilen odanın ışıklarının açık bırakılması, diğer gruplarda (Arap Alevi ve Hıristiyanlar ve Gregoryen Ermeniler) definin aynı gün ya da başka bir gün olmasına bağlı değildir. Yani, her iki durumda da bu gruplar, belli zaman aralıklarında odayı

aydınlatırlar. Bu gruplarda, yalnızca odanın ışıkları açık bırakılmaz, aynı zamanda odanın içinde mumlar da yakılır. Mum yakma ve ışıkların yanması, Hıristiyan Araplarda ve Ermenilerde yedi gün devam eder. Işık, onların inanışına göre “Hz. İsa’nın ışığı”dır. Ayrıca, Arap Hıristiyanlar ışığın, ölen kişinin ruhunu aydınlattığına inanırlar. Bundan dolayı, ölen kişinin fotoğrafının önünde mum yakarlar. Bu gruplarda evin/odanın yedi gün boyunca ışıklandırılması, ölen kişinin ruhunun bu süre boyunca eve geleceğine olan inanç olarak yorumlanabilir. Bunun yanı sıra yedi gün boyunca odanın ışıklandırılması, ışığı yanan o evde bir cenaze olduğunun göstergesidir. Arap Alevilerde de cenaze çıkan odanın 3-40 gün boyunca ışıklandırılması yukarıda anlatılanlarla aynı şeyi ifade eder.

Defnin gün batımından sonraya bırakılmasının dışında, farklı bir zamanda gömülmesinin nedenlerinden biri de uzaktan gelen akrabaların beklenmesi durumudur. Müslüman gruplarda cenaze, uzaktan gelecek olan yakınlar için 3-4 gün kadar morgda bekletilebilmekteyken, Hıristiyan gruplarda bu sürenin 10 güne kadar çıktığı belirtilmiştir. Aşağıda verilen çizelge de yukarıda anlatılan pratiklerin tamamı gruplar düzeyinde karşılaştırılmıştır.

Çizelge 2. Ölümün Ardından Yapılan İşlemler ve Ölümün Duyurulması

	Arap Aleviler	Arap Hıristiyanlar	Arap Sünniler	Ermeniler	Türk Sünniler
Konumu/Yönü	Baş kuzey-ayak güney, sırtüstü	Baş batı-ayak doğu, sırtüstü	Baş kuzey-ayak güney, sırtüstü	Baş batı-ayak doğu, sırtüstü	Baş kuzey-ayak güney, sırtüstü
Göz/Çene Durumu	Göz kapalı/çana bağlı	Göz kapalı/çana bağlı	Göz kapalı/çana bağlı	Göz kapalı/çana bağlı	Göz kapalı/çana bağlı
Ellerin Konumu	Yanlarda, vücuda paralel uzanır	Sağ el üstte olacak şekilde göbekte birleşir	♀'da göğüs üzerinde; ♂'de göbük üzerinde birleşir	Sağ el üstte olacak şekilde göbekte birleşir	Yanlarda, vücuda paralel uzanır
Ayakların Konumu	Başparmaklar Bağlanır	Başparmaklar Bağlanır	Başparmaklar Bağlanır	Başparmaklar Bağlanır	Başparmaklar Bağlanır
Bekletilme Süresi	4 gün morgda	10 güne kadar morgda	Evde ve Morgda	Morgda	Ertesi güne kadar
Ölüm Olayının Duyurulması	Cami(sela), belediyeden anons, yakınlarla telefonla	Kilise (çan)	Cami(sela), yakınlarla telefonla	Kilise (çan)	Cami(sela), yakınlarla telefonla
Odanın Aydınlatılması	3/40 güne kadar	7 gün	Ertesi gün	7 gün	Ertesi gün
Üzerinin Değiştirilmesi	Yıkanırken çıkarılır	Değiştirilir	Yıkanırken çıkarılır	Değiştirilir	Yıkanırken çıkarılır
Kına Yakılması	Ölen kişi evlilik çağındaysa "muradı kalmasın diye" kına yakılır				Defni ertesi güne kalan kadınların el ayak ve saçlarına kına yakarlar

2. 1. 3. Ölen Kişinin Define Hazırlanması ve Defin

Ölünün define hazırlanmasında yukarıda anlatılan uygulamalar, *ilk an pratikleridir*. İlk an pratikleri gibi burada anlatılacak pratikler de grupların dini inançları ve kültürel özelliklerine bağlı olarak farklılıklar ve benzerlikler göstermektedir. Bu aşama, bireyin gömülmeden önce bedenen ve ruhen temizlenmesini içerir. Ölünün bedenen temizlenmesinde, Müslüman gruplar su ve sabunu kullanırken, Hıristiyan gruplar alkolü kullanırlar. Bu temizleme, bireyin maddi olarak temizlenmesidir. Bu temizlenmenin dışında bir temizleme pratiği daha bulunmaktadır ki bu, bireyin manevi temizliğini sağlamaya yöneliktir. Maddi ve manevi temizlik, bireyin kefenlenmesi ile somutlaştırılır. Burada anlatılanlar, aşağıda, daha geniş bir düzeyde (ölen kişinin define hazırlanması ve gömülmesinde ortaya çıkan pratiklerin kültüre ve dinsel düzeydeki benzerlikleri ve farklılıkları noktasında) ele alınacaktır.

Bütün gruplarda birey, öldüğü günün dışında farklı bir gün gömülecekse bile, defin hazırlıkları öldüğü gün tamamlanır ve birey, gömüleceği zamana kadar bekletilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, ölüm olayının kiliselerden ya da camilerden duyurulması definin gerçekleştirileceği güne kalır. Ölünün definin gerçekleştirileceği gün, her grup kendi ölüsü için bir dizi pratik (dini ritüel) gerçekleştirir. Yukarıda anlatılan pratiklerin ardından birey, yolculuğunun son bulunduğu mekana götürülür.

Bireyin, diğer dünyaya uğurlanmasında ilk aşama olan maddi ve manevi temizlik Müslüman ve Hıristiyan gruplarda ilk andan itibaren farklılıklar gösterir. Hıristiyan gruplar da, ölen kişinin maddi ve manevi temizlenmesi, Müslüman gruplarda görülen temizlikten farklıdır. Bu gruplarda kişi öldüğü an, üzerindeki kıyafetler değiştirilmektedir ve bu sırada kişinin vücudu alkol kullanılarak silinmektedir. Bu işlem, Müslüman gruplarda gerçekleşen ve ölen kişinin maddi kirlilerden arınmasını amaçlayan “yıkama” işlemin yerini tutmaktadır. Müslüman gruplarda ise birey, defne hazırlık aşamasında öncelikle yıkanır. Bu pratik, bütün Müslüman gruplarda evlerin uygun olan (kapalı) yerlerinde ya da cenaze araçlarında gerçekleştirilir. Buna karşın, yıkama işlemi camilerde yapılmaz. Müslümanlar, yıkama işleminin gerçekleştirildiği, kişinin üzerinde yattığı tahtadan sedyeye “teneşir

tahtası” olarak tanımlarlar. Ölen birey, yıkama sırasında, evde olduğu gibi güney-kuzey yönünde yatırılır. “Teneşir tahtası” üzerinde yatan bireyin kadın ya da erkek olması, onu yıkayacak olan bireyin kimliğini belirler. Buna göre ölü, erkek ise Arap Sünni ve Türk Sünniler de hoca (imam) olarak tanımlanan bireyler, Arap Aleviler de ise şeyh olarak adlandırılan kişiler tarafından yıkanır. Ölen bireyin kadın olması durumunda ise, yıkama işlemini din adamlarının eşleri ya da bu işi bilen kişiler yapar. Bu anlatılanlar, din adamlarının ve onların eşlerinin topluluk içindeki konumlarını göstermesi açısından önemlidir. Din adamlarının toplum içindeki önemi, yalnızca ölünün nasıl yıkanacağı ve gömüleceği ile ilgili pratikleri kapsamaz. Aynı zamanda onlar, dinin bütünü de şekillendirirler, bireylerin var olan normlara uymasını sağlarlar. Alanda tanışılan Arap Sünni Beyge (Kadın, 54, Reyhanlı), “imamlar olmazsa neyi nasıl yapacağımızı bilemeyiz” demiştir. Din adamlarının ve onların eşlerinin ya da ölü yıkamayı bilen kişilerin toplum içindeki konumlarının belirleyiciliği, yıkama işleminin yerine getirilmesinde de görülür. Onların yıkama işlemi sırasındaki titizlikleri toplumun diğer üyelerince de içselleştirilir. Örneğin, ölen kişinin mahrem yerlerindeki kılların temizlenmesi iki Müslüman grup olan Arap Aleviler ve Sünniler tarafından titizlikle uygulanırken, Türk Sünniler, bu konuyu saplantı haline getirmezler. Yani, kişi öldüğü gibi (kılları ve tırnakları kesilmez, sünnetsiz ise sünnet edilmez) bırakılır. Çünkü, Türk Sünniler, ölen kişinin yaşarken temizliğine de dikkat etmesi gerektiğini düşünürler. Dolayısıyla onlar, bu şekilde ölen bireylerin diğer dünya da öldükleri gibi yargılanması gerektiğini düşünürler. Arap Aleviler ise, ölen kişinin sakal ve bıyığının olması durumunda sakallarını keserler, ama bıyıklarına dokunmazlar. Onlar, sağ ya da ölü, erkeğin bıyıklı olması gerektiğine inanırlar. Alanda bunun nedeni sorulduğunda “bizim için bıyık sünnettir” cevabını vermişlerdir. Buna karşın, Hıristiyan olan Ermeniler, gündelik yaşamda, genellikle sakal ve bıyık bırakmazlar. Bundan dolayı ölen kişinin tıraş edilmesi söz konusu değildir. Ancak kişi öldüğünde sakallı ise, tıraş edilmesi bir zorunluluktur. Bu işlem, ölen kişinin kıyafetinin değiştirilmesi sırasında yapılır.

Müslüman gruplarda görülen yıkama işlemi için çeşitli malzemeler (sabun, lif, su dökmek için kullanılan araç -saplak, kernep- ve havlu¹) kullanılır. Arap

---

¹ Havlu, Arap Sünnilerde meşrefe adını alır.

Aleviler bu malzemeleri çoğunlukla önceden hazırlarlar. Yani, bu grupta insanlar öldükleri zaman kendileri için kullanılacak araç gereçleri ve kefenlerini önceden hazırlar. Onlar, hazırlanan bu araç gereçlere “ölü çeyizi” adını verirler. Onların bu davranışı, ölümü devamlı olarak zihinlerinde yaşattıklarını gösterir. Başka bir deyişle bu, Allah olan Ali’ye kavuşacak olmanın verdiği düşüncenin/davranışın bir göstergesi olarak da yorumlanabilir. Diğer iki Müslüman grupta, böyle bir uygulama görülmez, ancak onlar, öldüklerinde kullanılması için bir köşeye “kefen parası” ayırırlar. Hıristiyan gruplarda ise kefen, ölüm olayı sonrasında, ölen kişinin yakınları tarafından alınır ya da hazırlanır.

Müslüman gruplarda yıkama işlemi için gerekli olan sabunlu su öncelikle hazırlanır. Birey, hazırlanan bu su ile lif kullanılarak 3-4 kez yıkanır. Arap Aleviler, bu yıkama işleminde 5 kalıp sabun kullanırlar. Önemli olan nokta sabunların tamamının (bir kere de olsa) kullanılmasıdır. Ayrıca tüm Müslüman gruplarda vücudun akıntıya mahal verecek yerlerine pamuk yerleştirilmesi söz konusudur. Bu işlem, Müslüman gruplar arasında küçük nüanslar göstermektedir. Arap Alevilerde her durumda ağız, kulak, burun ve anüse (makat) pamuk yerleştirilirken, Arap Sünnilerde yalnızca anüse pamuk koyulur. Türk Sünniler de ise kulak, burun ve anüse pamuk konması bir akıntı söz konusu olduğunda uygulanır.. Yıkama işleminin görülmediği Arap Hıristiyanlarda da bazı durumlarda (kan gelmesi) ağız ve makata, kulak ve buruna pamuk tıkanır. Ayrıca onlar, yaşlıları öldükleri gün gömdükleri için, akıntının olduğu yerlere pamuk tıkamazlar.

Müslüman gruplarda yıkama işlemi sırasında bir taraftan Kuran-ı Kerim okunur, diğer taraftan da tütsüler yakılır. Ayrıca bu sırada ağıtlar da yakılır. Ağıt, cenazenin defni öncesinde yakılır.¹ Yıkama işleminin bitimiyle birlikte, birey kurularak abdest için hazır hale getirilir. Ölüye aldırılan abdest (gusül/boy abdesti), ölen kişinin ruhen temizlenmesini ifade eder. Yani, bireyin gündelik yaşamında temiz olduğunu göstermek için defalarca aldığı abdest, öldükten sonra başkaları tarafından aldırılır. Çünkü, diğer dünyada kendisini sorguya çekecek meleğin karşısına çıktığında temiz olmalıdır/olması gerektiğine inanılır.² Abdest

¹ Ağıt geleneği hem Arap Aleviler’de hem de Arap Hıristiyanlarda görülür. Arap Alevilerde görülen ağıt geleneği onların “tenasüh” inancıyla çelişir.

² Abdest aldırma, bütün gruplarda yardım alınarak yapılan bir işlemdir. Çünkü ölü insan bedenini zaptetmek kolay değildir.

işleminin bitiminden sonra kişinin üzerine boydan boya su dökülür. Bu su el değmemiş sudur. Suyu elin değmemesinin sebebi dökülen son su ile abdestin tamamlanmış olmasıdır. Suyu el değmesi durumunda abdest bozulur. Birey de, diğer dünyaya abdestsiz olarak gider. Böyle bir durumun sorumluluğu hiçbir birey tarafından kabul edilemez. Çünkü, bunun cezasını diğer dünyada kendisinin çekeceğine inanır. Kısacası, ölüye aldırılan bu abdest, bireyin bu dünyadaki son abdestidir ve bu abdestle birey, diğer dünyaya tam anlamıyla (özellikle manevi düzeyde) hazır olur.

Gusül abdesti gerçekleştirildikten sonra Arap Sünniler ve Arap Aleviler, ölüye, nikahının düşeceği kişileri dokunduramazlar. Yani, birinci dereceden kan bağı olmayan karşı cinsler, ölüye dokunamazlar ve onun üzerine su dökemezler. Ama, ölen kişinin üzerinde hakkı olan (karşılık beklemeden dostluk eden, yardımda bulunan yetişkin bir insan olmasında payı olan vb.) kişiler, cenazenin üzerine birer kap (saplak, kernep) su dökebilirler. Türk Sünnilerde ise, ölen kişi erkekse, eşi yıkama ve abdestleme sırasında kocasının yanında yer alabilir. Çünkü onlar için kadın, kocasının ölümünden sonraki 4 ay boyunca ölen erkeğin karısıdır. Kadının bu süreçte hamile olabileceği düşünülür ve bu süre zarfında kadın, yeni bir evlilik yapamaz. Ölen kişinin kadın olması durumunda ise kadının eşi yıkama işlemine katılamaz ve ona dokunamaz. İki Arap Müslüman grup ile Türk Sünniler arasındaki bu farklılığı nasıl açıklayabiliriz? Müslüman Araplar, kadın ve erkek öldüğünde diğer dünyaya gidecek bireylerin ölümden sonra doğrudan Allah'a ait olduğunu düşünürler. Buna karşın Türk Sünniler için kadın, erkeğin ölümünden sonraki belirli bir süreçte de (doğurganlıkla bağlantılı olarak) onun "helali"dir.

Müslümanlarda görülen gusül abdesti Hıristiyan Arap ve Ermenilerde görülmez. Müslümanlara göre, kişinin manevi temizlenmesini (günahtan arınmayı) sağlayan abdest, Hıristiyanlarda kendini "vaftiz" olarak gösterir. Aslında vaftiz, bireyin doğumundan sonra gerçekleştirilen, onun günahlardan arındırılmasını ve kötülüklerle karşı kutsanmasını sağlayan bir geçiş ayinidir. Başka bir deyişle onlar, bireyin doğumdan sonra kutsandığını ve günahlarından arındığını düşündükleri için ölüm olayı sonrasında "günahtan arındırma" yoluna gitmezler. Çünkü Hıristiyanlar, doğan bebeğin, anne ve baba günahının meyvesi olduğuna inanırlar. Bunun içinde bebeği, anne ve babanın günahından arındırmak için vaftiz töreniyle kutsarlar.

Ayrıca bu kutsama, çocuğun ölümüne kadar devam eder. Müslümanların yaşarken uyguladığı abdesti (ölümdeki gusül abdestinin dışında kalan) Hıristiyanlar, kutsanmış ekmek ve şarapta somutlaştırırlar. Müslümanlarda kişi bir günah işlediğinde ya da dinsel bir pratiği gerçekleştirmek istediğinde abdest alırken; Hıristiyan, kilisede papazın elinden ekmeği yiyip, şarabı içerek doğru yoldan sapmadığını gösterir. Bu bir şekilde Hıristiyan'ın, yaşamındaki günahlardan arınmasıdır.

Maddi ve manevi temizlenme ile ilgili yapılan pratiklerden sonra, ölü bireyin, diğer dünyaya son yolculuğunda gerekli olan kefenleme işlemine geçilir. Hıristiyan gruplarda kefen; giyinik durumdaki bireyin üzerine geçirilir. Buna karşın Müslüman gruplarda kefenleme, yıkama ve abdest işleminin bitiminden sonra gerçekleştirilir. Kefen bütün gruplarda beyaz renktedir. Kişinin yaşı, mevkii ve cinsiyeti bu durumu değiştirmez. Kefen, hem Müslüman hem de Hıristiyan gruplarda görülmesine rağmen, gruplar arası farklılıklar sergilemekle birlikte anlamı bütün gruplar/bireyler için aynıdır. Yani kefen, diğer dünyaya gidişin bir göstergesi ve aynı zamanda, bireylerin saflığının/temizliğinin bir işaretidir. Kefen bütün gruplar/bireyler için aynı anlama gelirken, gruplar düzeyinde ve grupların kendi içinde cinsiyete dayalı farklılıklar sergiler. Müslüman gruplarda erkekler için üç parçadan oluşan kefen, kadınlarda, genellikle beş parçadan oluşur. Müslüman gruplarda, kadının ve erkeğin kefenlenmesinde kullanılan ve temel olan üç parçanın içe giyilen iki parçası gömlek ve don ve en son giydirilen parçası ise “son kat kefen” olarak tanımlanır. Gömlek; ikiye katlanmış patiskanın, kişinin boynundan geçecek şekilde bir parçasının ortadan yaka gibi çıkarılmasıyla elde edilir. Ölen kişinin ayak bileklerine kadar inen bu uzun gömleği Arap Aleviler “tyebil hak” (hak gömleği), Türk Sünniler “kamis”, Arap Sünniler ise yalnızca “gömlek” olarak isimlendirirler. Arap Alevilerde, ölen erkeğin başına takke benzeri, “külâh” adı verilen kefen bezinden parçalar sarılır. Kadınlarda ise, erkeğin başındaki külâhın yerini kefen bezinden eşarplar alır. Arap Alevilerde kadının başında görülen kefen parçasından eşarp; Arap Sünnilerde yeşil bir bez parçasına, Türk Sünnilerde ise, kadının yüzüne örtülen kefenden parçalara (yağlık) dönüşür. Arap Alevi ve Arap Sünni gruplarda, gömleğin altına giydirilen, bol bir pijama olarak tanımlanabilecek don'lar vardır. Bu don, Türk Sünnilerde “izar” olarak tanımlanır ve bu “izar”, kadının ve erkeğin karın-kasık bölgesini sararak kapatan uzun bezler şeklindedir. Kadınlarda, don giydirilmeden ve

“izar” sarılmadan önce yapılan bir diğer uygulama ise; kadının bacak arasına yedi kat bez konulmasıdır. Bu bezler, kadının yaşarken gördüğü “âdet” dönemini ifade eder. Bu olayın, en fazla yedi gün sürmesinden dolayı yedi kattır.¹ Bu bezlerin karın ve bel kısmına gelen yerleri, kefen bezinden bir iple bel çevresinde sabitlenir. Arap Sünnilerde kadının ölmeden önce iki kez evlilik yapmış olması durumunda bacak arasına 14 parça bez (hafit) konmaktadır. Don ve gömleği giydirilen kadın ve erkeğe son olarak “son kat kefen” giydirilir. Arap Alevilerde son kat kefen; kişiyi önden ve arkadan saran ve kişinin boyunu aşağıdan ve yukarıdan 2 karış geçecek uzunluktaki iki parça patiskadan oluşur. Bu patiska, kişinin yüzünün bulunduğu, yaklaşık 30 cm’lik kısmın dışında yanlardan birleştirilmiştir. Bu açıklık, cenazenin defni sırasında kişinin gözlerinin ve ağzının üzerine toprak atılmasını kolaylaştırmak içindir. Arap Alevilerde vasiyet edildiği durumlarda, son kat kefen giydirilmeden önce, ölen kişinin günlük hayatta giymekten hoşlandığı kıyafetlerinin giydirildiği de olur. Ayrıca onlar, ölen kişi aile büyüklerinden biri ise, son kat kefeni sarılmadan önce elini öperler.

Arap ve Türk Sünnilerde ise cenazenin altına serilen ve yine kişinin boyunu alttan ve üstten 2 karış geçecek uzunlukta olan son kat kefen, sağdan ve soldan kişinin üzerine katlanır ve bu parçalar ölen kişinin göbeği üzerinde birleştirilir. Bu son kat kefen, Türk Sünnilerde “lifafe” olarak adlandırılır. Onlar, kadınların göğüs kısmını sarmak için uzun, göğsün tamamını kapatacak genişlikte patiskadan parçalar kullanırlar. Bu parçalar lifafeden sonra ya da önce sarılabilir. Buna ek olarak, yine bu grupta, kefenleme işleminin son aşamasını oluşturan “lifafe”nin bedeni kapatmasından önce, kadınların saçları ile ilgili bazı uygulamalar gerçekleştirilir. Kadının saçları ikiye ayrılarak önlere getirilir ve örülür. Örülen saçlar göğüsleri kapatacak şekilde düzenlenir. Bu işlemlerin gerçekleşmesinden sonra “lifafe” kapatılır. Müslüman grupların tümünde, son kat kefenin kişiye giydirilmesi sonrasında, kefenin baş ve ayak kısmında bulunan fazlalıklar ve vücudun orta kısmı, kefen bezinden ipler yardımıyla bağlanır. Baş kısmındaki bağ, bu gruplar tarafından “kefen düğümü” olarak adlandırılır ve bu işlemin ardından kefenleme son bulur.

---

¹ Arap Sünniler ve Türk Sünniler bu yedi parça beze “hafit” derler.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta; Müslüman grupların kefenlerinin cinsiyete göre farklılık göstermesidir. Bütün Müslüman kültürler, kefenin baş kısmına verdikleri biçimler üzerinden (Arap Alevilerde külah, eşarp, Arap Sünnilerde yeşil eşarp ve Türk Sünnilerde yağlık) gündelik yaşamda süregelen cinsiyet ilişkilerinin diğer dünyada da devam edeceğini düşünürler. Örneğin, Arap Alevilerin dini pratiklerinde kadının yeri yoktur. Kadın, erkeklerin kendi aralarında düzenledikleri ritüellere erkek gibi birincil değil, ikincil olarak katılır. Kadın bu ritüellerde erkeklere yemek hazırlayan, namaz odasını temizleyen ikincil varlıklar olarak algılanır. Dolayısıyla, gündelik ritüellerde erkek egemenliğin var olması ölü gömme ritüellerini de etkiler ve kadını ve erkeği birbirinden ayırır.¹

Hıristiyan gruplara bakıldığında, kefenin bu gruplarda daha az karmaşık olduğu görülür. Onlarda kefen, kadın ve erkek için herhangi bir farklılık göstermez. Müslümanlarda görülen gömleğe Hıristiyan gruplarda da rastlanır, ama don görülmez. Hıristiyanlarda gömleğin dışına sarılan ve son kat kefen olan parça, Müslümanlarda olduğu gibi sağdan-soldan katlanmak suretiyle göbekte birleştirilir. Müslümanlardaki son kat kefenden farkı, ölen kişinin yüzünü kapatmamasıdır. Yani son kat kefen, ölen kişinin yüzünü örtmez, yalnızca boynu ile ayaklarının bitimine kadar olan kısmı kapatır. Müslüman gruplarda ölünün cinsiyetinin belirtilmesinin bir göstergesi olan eşarp, külah, hafit, Hıristiyanlarda yansımasını (ölen) kişinin yüzünün açıkta bırakılmasında bulur. Hıristiyan gruplarda cenazenin kefenlenmesinden sonra, evde papaz eşliğinde küçük bir tören yapılır. Bu bir nevi, ailenin ölen kişi ile vedalaşmasıdır. Bu tören sırasında ölen kişinin yaşarken sevdiği şarkılar söylenir. Eğer, ölen kişi bir genç kız ise zılgıtlar çekilir.

Bütün gruplar, yukarıda anlatılan cenazenin kefenlenmesi işlemini tamamladıktan sonra, cenazenin kutsal mekana (cami, kilise) ve oradan da defnedileceği mezarlığa taşınmasını sağlayacak araçları hazırlarlar.

Hıristiyanlarda kişi kefenlendikten sonra hem taşınmasına hem de gömülmesine aracılık eden tabuta yerleştirilir. Arap Hıristiyanlarda tabut olarak ifade edilen kapaklı bu araçlara Ermeniler “sandık” adını verirler. Müslümanlarda nadir

¹ Allah'ı insan biçiminde düşünürler/algırlarlar. Kefene verilen bu biçimler; Allah'ın algılanışını da etkiler ve o (Allah) insan gibi, cinsiyet sahibi olarak düşünülür. Cinsiyet sahibi Allah'ın insan gibi beş duyu organına sahip olduğu kabul edilir. Çünkü, kadın ve erkeğe göre kefenleme görme organıyla ilişkili olup insani bir özelliktir.

durumlar dışında, cenazenin tabut gibi araçlarla defnedilmesi söz konusu değildir. Arap Alevilerde tabut; yalnızca yıkanması ve abdest aldırılması mümkün olmayan parçalanmış cenazelerin defninde ve bulaşıcı hastalık riski taşıyan cenazelerde kullanılır. Bu durumdaki cenazelerde tabut, dualar eşliğinde yıkanır ve şahadet getirilir. Cesedin parçalanmış olduğu durumlarda, Türk Sünniler de cenazeyi tabut ile defneder. Tabut, dıştan yıkanır, ancak ölünün namazı kılınmaz. Müslüman gruplar, Hıristiyanlar gibi tabut kullanmadığı için cenazenin bir yerden bir yere taşınmasına olanak sağlayan araçlar kullanırlar. Bu araçlar; Arap Alevilerde “sedye” (Resim 1.), Arap Sünnilerde “saraca” ve Türk Sünnilerde “sal” olarak tanımlanır. Bunlar; dikdörtgen şeklinde, dört kenarında cenazeyi taşıyacakların tutmasını kolaylaştıran kolları bulunan, yatak şeklinde araçlardır.

Hem Hıristiyanlarda hem de Müslümanlarda cenazenin, yaşam alanından mezarlık alanına taşınacağı/gömüleceği araçlara yerleştirilmesinden önce yapılan bazı uygulamalar bulunmaktadır. Örneğin Ermenilerde, cenazenin tabuta konulmasından önce, kişinin yaşarken giymekten hoşlandığı kıyafetleri tabana yerleştirilir. Bunun yapılma nedeni, oluşabilecek üzüntüyü hafifletmektir. Onlar, kıyafetleri bir başkasının üzerinde görüp üzülmemek için ya tabut içinde gömerler ya da yakarlar. Ölü giysilerini ihtiyacı olanlara dağıtanlar da vardır. Müslüman bir grup olan Türk Sünniler, ölen kişinin kıyafetlerini ya dağıtır ya da anı olarak saklarlar. Arap Aleviler ise ölen kişinin kıyafetlerini ya ihtiyacı olan birine verirler ya da ölümün acısını alıp götürsün diye akan bir suya bırakırlar.

Arap Alevi ve Sünnilerde hazırlanan bu araçların (sedye, saraca) üzerine döşekler konulur ve cenaze, bu döşeklerin üzerine yatırılır ve başının altına da yastık konur. Türk Sünnilerde ise ölen kişi bir halıya sarılarak “sal” üzerine yerleştirilir. Arap Alevilerde cenazenin üzerine yorgan, battaniye gibi örtüler konulurken, bu örtülerin üstüne de, Kur’an-ı Kerim’den sözlerin yazılı olduğu, kırmızı ya da yeşil kadifeden örtüler serilir. Bu örtüler “sıddeç takımı” olarak adlandırılır. Arap Sünnilerde de görülen yeşil kadife örtülerin üzerinde, “bir gün herkes ölümü tadacaktır” mesajı yer almaktadır. Ayrıca Arap Alevilerde, hazırlanan sedye üzerine halı serildiği de olur. Serilen bu halı eve getirilmez, ya bir fakire verilir ya da camiye/türbeye bağışlanır.

Hıristiyanlarda tabutun içinde yatanın cinsiyetini belli edecek herhangi bir simge ya da eşya bulunmaz. Her iki grupta da, cenazenin içine yerleştirildiği tabutun kapağı kapandığında, üzerine yalnızca yerleştirildiği tabutun kapağı kapatıldıktan sonra yalnızca, üzerinde beyaz satenden haç işareti olan, siyah bir örtü serilir.

Arap Alevilerde genç kız ve erkek ölümlerinde gelinlik ve damatlık, askerlerin şehit olması durumunda ise bayrak konulur. Ayrıca ölen kişinin kadın olduğunu belli etmek için, hazırlanan taşıma aracının baş kısmına eşarp (yazma, tülbent, yaşmak) bağlandığı da görülür. Arap Sünnilerde hazırlanan “saraca” üzerine genç kızlar için gelinlik, şehitler için bayrak asılır. Türk Sünnilerde ölen genç kız ve erkeklerin “sal”ı üzerine yalnızca bayrak asılır.

Ölen kişilerin mezarlığa/kutsal yerlere kadar taşınacakları araca yerleştirilmesinin ardından cemaat, ölüyü dini ritüellerin gerçekleştirileceği alana götürürler. Cenazenin evden çıkmasıyla birlikte, ölümün gazabının uzaklaşması, evdeki ölü ağırlığının kalkması için; Arap Alevilerde cenazenin üzerinden çıkan kıyafetler, define hazırlıkta kullanılan havlu, çarşaf, lif gibi eşyalar, evde kalan yakınlar tarafından yıkanır. Bunların, cemaat eve dönmeden temizlenmiş olmasına dikkat edilir. Türk Sünnilerde de ev, cenazenin çıkmasının ardından temizlenir. Ermenilerde ise, kişinin öldüğü sırada üzerinde olan kıyafetleri ve yattığı yatak evin dışına çıkarılır ve bunlar, bir daha kullanılmaz. Arap Sünnilerde de görülen evin temizlenmesi işlemine ek olarak, ölen kişi erkekse, giyilebilir durumdaki bir çift ayakkabısını ters bir biçimde kapının önüne bırakırlar. Böylece, kişi(ler) hem evde cenaze olduğunu anlar hem de ihtiyacı varsa o ayakkabıyı kullanmak üzere alır.

Her toplumda/kültürde, cenazenin bir yerden bir yere götürülmesi sırasında dikkat edilen davranışlar bulunmaktadır. Bu davranışların bir kısmına norm derecesinde uyulurken, bir kısmı da ölen kişiye duyulan saygının ve ona karşı yapılacak son görevin gerekleri olarak uygulanır. Hıristiyan gruplarda dikkat edilen en önemli şeylerden biri, tabutun ayak kısmının, yürüyüş güzergahının yönünde olmasıdır (Resim 86-90). Buna karşın, Müslümanlarda tabutun baş kısmının önde olmasına dikkat edilir.¹ Cenazenin bir ilden başka bir ile gitmesi durumunda ise, Arap Aleviler cenazenin başının altına ekmek, taş ve bıçak; Türk Sünnilerde yalnızca

¹ Katılımlı gözlem yapılan Arap Alevi ve Arap Hıristiyan cenazelerine ilişkin fotoğraflar ekte verilmiştir.

ekmek koyarlar. Bu işlemin yapılmaması durumunda insanlar; cenazeyi taşıyacak aracın, ölünün ve günahlarının ağırlığından kaynaklı yürümeyeceğine inanırlar. Bunun yerine getirilmesiyle birlikte, ağırlığın ortada kalkacağı ve aracın hareket edeceğine inanılır.

Hıristiyanlarda evden kiliseye gidilmesi, kiliseden de mezarlığa gidilmesi aşamasında; önde haç'ı taşıyan kişi, arkasında papazlar, onların arkasında cenaze ve son olarak da cemaat yer alır (Resim 89-90). Onlarda kadınlar ve erkekler, definin her aşamasında bir arada bulunurken, Müslüman gruplarda kadınlar, cenaze alayının sonunda, erkeklerin arkasında yer alırlar. Arap Hıristiyanlarda cemaat, evden kiliseye doğru yürürken “Allah kutsaldır, Allah kuvvetlidir, ölmeyen Allah bizi kutsa” sözleri söylenir.

Ermenilerde cenazenin kiliseye gitmesi ve kiliseden mezarlığa götürülmesi sırasında cenazeye katılmayan halkın sergilediği davranışlara bakıldığında; kişilerin cenaze geçerken sustuğu ve cenazenin arkasından yolcu etmek amacıyla 7 adım yürüdüğü gözlenirken, Hıristiyan Araplarda cenaze geçerken herkes dışarı çıkar ve kapalı alanda kalmamaya dikkat eder. Cenazeye katılmayan esnaflar iş yerlerini kapatıp cenazenin ardından 7 adım yürürler ve daha sonra işlerine dönerler. Cenazeye katılanlar ise o gün işe gitmezler ve iş yerlerini açmazlar. Müslüman gruplarda da bu ve buna benzer uygulamalar vardır. Arap Alevilerde cenaze alayında yer almayacak olan kadınlar, cenaze geçerken üzerine çiçekler atar ve kolonya serperler. Cenazeye katılan esnaf kepenk indirir ve o gün çalışmaz. Cenazeye katılmayacak olanlar ise cenazenin geçişinden sonra ardından en az 7 adım yürürler. Bununla birlikte, Arap Sünni ve Türk Sünnilerde cenaze alayının geçtiği yolda bulunan insanlar, ayağa kalkarlar ve ölen kişinin ruhu için “fatiha” okurlar. Türk Sünnilerde cenazenin ardından yürümek sünnet sayılırken, kadınların cenazenin ardından yürümesi günah sayılır ve kınanır.

Cenaze için düzenlenecek olan dini ritüel; Hıristiyanlarda kiliselerde, Müslümanlarda ise (Arap Aleviler dışında) genellikle camilerde gerçekleştirilir. Burada vurgulanması gereken bir nokta, şehir merkezinde oturan Arap Alevilerin, cenaze namazını camilerde kılmalarıdır. Bu noktada, Arap Alevileri kendilerinin “Sünnileştirildiklerini düşünmektedirler. Ancak Alevilerde asıl olan, cenazenin evden alınarak mezarlığa götürülmesi, namaz ritüelinin de mezarlıkta

gerçekleştirilmesidir. Türk Sünnilerde anne babasını öldüren ya da intihar ederek ölmüş olan kişilerin cenaze namazı kılınmazken, hastalık sebebiyle intihar edenlerin cenaze namazları kılınır. Hıristiyan gruplarda cenazenin evden çıkmasıyla birlikte çanlar çalmaya başlar ve cenaze kiliseye varana kadar devam eder. Arap Sünni ve Türk Sünnilerde, cenaze kutsal sayılan camilerin içine girmez, bahçede; cenaze namazının kılındığı “musalla taşı” üzerinde durur. Cenazenin namazı da bahçede kılınır. Camide doğu- batı yönünde yatırılan cenazenin yüzü kibleye (güney) çevrilir. Din adamları cenazenin kuzeyinde, cemaatte din adamlarının kuzeyinde, yani arkasında yer alırlar.

Müslümanlarda cenaze namazı, yalnızca erkeklerin katılımıyla gerçekleştirilen bir ritüeldir. Bu ritüel, ayakta kılınan 4 tekbirden oluşur. İlk tekbirde el baş parmakları kulak hizasındadır ve bu tekbirden sonra eller sağ elin avuç içi sol eli kavrayacak şekilde göbekte birleştirilir. Son tekbirden sonra cemaat üyeleri sağda ve soldu durduğuna inanılan meleklerle selam verirler. Baş sağa döndüğünde sağ el yana indirilir, sola doğru selam verildiğinde de göbek üzerinde kalan sol el yana indirilir. Arap Alevi kadınları namazın kılınması sırasında kenarda bir yerde durup dua ederler. Buna karşın, Arap ve Türk Sünnilerde kadınların cenaze namazı sırasında camiinin bahçesinde bulunmaları söz konusu değildir. Müslümanlarda cenaze töreninin uygulanışındaki cinsiyete bağlı bu ayrım, Hıristiyan grupların pratiklerinde görülmez. Bu gruplarda kadın ve erkekler, ayin sırasında kilisede bir arada bulunurlar. Müslüman gruplardakinin aksine, Hıristiyanlarda cenaze kutsal mekanın içine kadar girer. Ancak bu gruplarda, ölen kişinin cinayet işlediği veya cenazesinin parçalanmış olduğu durumlarda tabut kilise içine alınmaz. Hıristiyanlarda cenaze, mihrabın (Ermenilerde Horan) önündeki masanın üzerine doğu-batı yönünde yatırılır. Ermenilerde tabutun baş ve ayak kısımlarına birer adet mum konur. Onların kilise ayininde kadınlar, erkeklerin önünde yer alır. Hıristiyan Araplarda cemaattekililer, doğu-batı yönünde yatırılan ölünün baş kısmında yer alırlar. Bu sırada papaz, cenazenin ayak kısmı olan batıda yer alır ve yüzü cemaate dönüktür (Resim 96). Cenazenin yakınları ise tabutun iki yanında sıralanırlar. Tören sırasında her iki grubun ellerinde de mumlar bulunur. Arap Hıristiyanlar, bazen bu mumların

üzerine siyah kurdele de bağlarlar. Samandağ'daki Arap Hıristiyanlar¹, kilisede yapılan tören sırasında tabutun ağzını açık bırakır ve ölünün üzerine gümüştan bir haç koyarlar. İncil'den ayetler ve Bap 4 diye adlandırılan Paulus'un Selaniklilere seslendiği mektubun ölümle ilgili bölümleri okunur:

“Ey kardeşler. Ümidi olmayan başkaları gibi mahsun olmayasınız diye, uyuyanlar hakkında cahil kalmanızı istemiyoruz. Çünkü, insanın öldüğüne ve kıyam ettiğine iman edersek, böylece Allah İsa'da uyuyanları onunla beraber getirecektir. Çünkü bunu size rabbın sözü ile diyoruz.; biz yaşamakta olanlar, rabbın gelişine kadar bırakılmış olanlar, uyuyanların önüne asla geçmeyeceğiz. Çünkü rab kendisi yüksek nida ile, baş meleğin sedası ile, ve Allah'ın borusu ile gökten inecek, ve önce mesihte ölümler kıyam edeceklerdir, ondan sonra biz yaşamakta olanlar, bırakılmış olanlar onlarla birlikte Rabbi havada karşılamak için bulutlarda alınıp götürüleceğiz ve böylece daima Rab ile beraber olacağız. Şimdi bu sözlerle birbirinizi teselli edin...” (Kitab-ı Mukaddes, 1997, 213).

Hıristiyan Araplarda ve Ermenilerde İncil ve Paulus'un mektubu okunduğu sırada herkes ayağa kalkar ve törenin sonunda ölünün üzerindeki haçı öper. Papaz kutsal yağ ile cenazenin yüzü üzerine bir haç çizer (Resim 97-98). Bu işlemde sonra cenazeye dokunulmaz. Kutsal yağın dökülmesiyle birlikte, “dünyada kim olursan ol, mevkiin ne olursa olsun, yüz yıl önce ölenle sen eş değersin, şimdi aynımanız”, “topraktan geldik toprağa gideceğiz” denir ve tabutun kapağı kapatılır. Cenaze ritüellerin bitiminde ise mezarlık alanına giderler. Arap Aleviler, mezarlıkta düzenledikleri törenden hemen sonra defin işlemlerine başlarlar. Cenaze törenin bitiminden sonra mezarlığa götürülecek olan ölü, her grubun kendi inancı bağlamında kutsal mekânlardan çıkarılır. Hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar, bu noktaya dikkat ederler. Bundan dolayı Hıristiyanlar, tabutun içindeki ölünün ayak kısmını öne gelecek şekilde çevirirler. Bunun aksine Müslüman gruplar, cenazenin baş kısmının önde olmasını sağlarlar ve camiden bu şekilde çıkarlar. Bütün grupların bireyleri, cenazenin kutsal mekândan mezarlığa götürülmesi sırasında dualar okurlar. Hıristiyanlar cenazenin mezarlığa götürülmesi sırasında “kutsal tanrı, kutsal erkli

¹ Bu uygulama Altınözü ve Antakya'da farklılık gösterebilmektedir. Tabutun ağzının kapalı olduğu durumlarda haç tabutun üzerine konmakta ve tabutun ağzı kutsal yağ döküleceği zaman açılmaktadır. Ermenilerde de tören sırasında tabutun kapağı kapalıdır. Ölen kişinin yakınları son bir kez görmek isterlerse tabutun kapağı açılır.

(kuvvet), kutsal ölümsüz bize acıma eyle” sözlerini dile getiriler. Arap Alevilerde cenaze mezarlığa götürülmek üzere yola çıktığında, her 3-4 metrede bir durularak, şeyhin “el fatiha” demesiyle birlikte fatiha duası okunur, “Allah rahmet eylesin” sözleriyle cemaat yürümeye devam eder. Mezarlar, defin için yapılması gerekli olan pratiklerin başında hazırlandığından, bütün gruplar cenazenin mezarlığa gelmesiyle birlikte hemen defin işlemine başlarlar. Müslüman gruplarda kadınlar, cenaze töreninde yer alamadıkları gibi, cenazenin defni sırasında bu pratiğin de dışındadırlar. Erkekler, mezarın yanında defin işlemini gerçekleştirirken, kadınlar mezarlığın dışında bu pratiğin sonlanmasını beklerler.¹ Buna karşın, Hıristiyan gruplarda kadınlarda erkekler gibi mezarın başında yer alır ve onlar gibi pratiğe dahil olurlar.

Hıristiyan gruplarda cenaze tabut ile gömüldüğünden mezarın içinde ek bir işlem yapılmamaktadır.² Defin işlemi sırasında dualar okunur ve bahur yakılır. Hıristiyan Araplarda hem defin öncesinde hem de defin işlemi sırasında statüleri farklı 2 papaz görev alır. Bu papazlardan daha kıdemli olanı ölüm ve ahret ile ilgili dualar okur. Mezarın içine giren iki kişi ise halatlar yardımıyla, mezara indirilen tabutu yerleştirirler (Resim 101-102). Tabut, her aşamada olduğu gibi mezara da doğu batı yönünde yerleştirilir. Tabutun mezara yerleştirilmesi sonrasında papazlardan kıdemli olanı, eline aldığı bir avuç toprağı tabutun üzerine atar. Daha sonra cemaattekiler mezarın üzerini toprakla kapatırlar. Mezarın üzerine son toprağı atan, ölenin ailesi olur. Bu yakınlar ile ölünün son defa vedalaşmasıdır. Ermenilerde ise defin, Arap Hıristiyanların defnine göre biraz farklıdır. Ermenilerde, tabut indirilmeden önce papaz tarafından mezarın tabanına bir avuç toprak atılır. Papaz tabutun kapağını açarak “topraktan geldin yine toprağa gideceksin” der ve bu esnada cenazenin üzerine bir avuç toprak serper ve tabutun kapağını kapatır. Tabutun, mezarın içine Arap Hıristiyanlarda olduğu gibi doğu-batı yönünde yerleştirilmesinden sonra, üzerine papaz tarafından bir avuç toprak daha atılır.

¹ Geçmiş dönemlerde Türk Sünnilerde kadın, geçmiş dönemlerde mezarlıkta gerçekleştirilen pratiklerin bitimine kadar oraya gelmezmiş. Günümüzde şehirleşme ile birlikte bu durumun değiştiği görülmektedir. Yani artık kadın, mezarlık alanının içine giremezse de, mezarlıktaki pratikleri dışarıdan izleyebilmektedir.

² Arap Hıristiyanlarda gözlenen diğer bir mezar türü olan oda mezarlara “mezarlar” başlığı altında değinilmiştir.

Bu işlemden sonra mezarın üzeri toprakla kapatılır. Kilisede okunan dualar; dünya ile ilgili iken, mezarlıkta okunanlar ise ahretle ilgilidir. Arap Hıristiyanlarda olduğu gibi Ermenilerde de defin sırasında dualar okunur ve bahur yakılır. Hıristiyan gruplarda defin işleminden sonra mezarın başına mumlar bırakılır.

Müslüman grupların cenazelerini defnetmeleri de Hıristiyan gruplarda olduğu gibi kendi aralarında farklılıklar gösterir. Örneğin Arap Aleviler mezarın içine önceden hazırlanmış –sedyenin üzerindeki döşeğin dışında- bir döşek yerleştirirlerken, bu uygulamaya Sünni olan diğer Müslüman gruplarda rastlanmaz. Arap Aleviler mezarın tabanına yerleştirdikleri döşeğin yanı sıra, kişinin başını koymasına için yastık da koyarlar. Cenazenin başının altına konulan yastık, yalnızca ölen kişinin anatomik pozisyonunun korunmasını amaçlamaktadır. Arap Sünniler ve Türk Sünnilerde ölen kişinin başının ve boynun anatomik yapısını korumak için çeşitli işlemler yaparlar. Bunun için ya topraktan bir tümsek ya da ağaç dallarından bir yığın oluştururlar. Müslüman gruplarda cenaze, mezarda ayakları doğuda başı batıda olmak kaydıyla yatırılır, sol omzu kaldırılmak suretiyle sağ omzu üzerinde yatıyormuş gibi sabitlenir. Sabitliğin korunması için; Arap Alevilerde cenazenin etrafına iki üç sıra taş ya da briket dizilir. Bu malzemeler, kişinin sağ omzu üzerindeyken, öne ya da arkaya devrilmesini önler. Etrafı bu malzemelerle çevrelenen ve güneye dönük yatırılan cenazenin üzerine hazır betondan bloklar/ahşap hatıllar konur. Bunların üzeri de çamur (saman ve toprak katkılı) ve çimento gibi malzemelerle hava almayacak şekilde sıvanır. Sıva, hem oluşabilecek uygunsuz kokunun önlenmesini hem de toprakla temasın kesilmesini sağlar. Bundan sonra mezarın üzerine toprak atılır ve etrafı da taş/briket ile çevrilir.¹

Arap Alevilerde yukarıda anlatılan mezarın aksine, Türk Sünniler, kişinin sağ omuz üzerinde kalabilmesini sağlamak için farklı bir yöntem kullanırlar. Bu, açılan mezar tabanının güney kısmına kişinin sığabileceği genişlikte daha derin bir çukur kazılmasıdır. Birey, derin kazılan bu kısma başı batıda, ayakları doğuda olmak kaydıyla sağ omuz üzerine yatırılır. Bireyin ön kısmı toprakla temas ederken, kuzeye gelen sırt kısmı ise tümseğe dayalıdır. Böylece birey de, bu çukur içinde sabitlenmiş

¹ Hıristiyan ve Müslüman gruplarda mezarın üzerine mermer ya da benzeri şeyler yaptırmak için bir yıl beklenir. Bu süre toprağın çökmesi için geçen süredir.

olur. Kuzeyden güneye çapraz bir biçimde yerleştirilen taş ve hatılların yere değen kısımları mezarın kuzey tarafındaki tümseğin üzerine gelir. Ardından bu tümseğin üzerine ağaç dalları yerleştirilir ve üzerine de mezardan çıkartılan toprak, tümsek biçiminde yığılır. Böylece, mezarın üzerine atılan toprağın cenazeye değmesi engellenmiş olur. Arap Sünnilerde ise hem Arap Alevilerin hem de Türk Sünnilerin kullandığı mezar türleri görülmektedir. Arap Sünniler; Alevilerin kullandığı, bireyin mezarın ortasında yer aldığı ve etrafının briket/taş ile çevrildiği mezar tipini lahit mezar olarak tanımlarlarken, Türk Sünnilerin kullandığı ve bireyin mezarın güney tarafında yer alan oyuntuya yerleştirildiği mezar tipini ise “hicazi” mezar olarak adlandırırlar.

Bütün Müslüman gruplarda cenazenin mezar içine yerleştirilmesinden sonra, kefenin üst kısmında yer alan ve kefen düğümü olarak adlandırılan düğümler çözülür. Bireyin yüzüne ya da ağzının önüne toprak atılır. Alanda tanışılan bir Türk Sünni bunu, “ölen kişinin yüzüne, gözünü toprak doyursun diye bir avuç toprak atarız.” şeklinde açıklamıştır. Bu toprak atma, bireyin bu dünyada gözünün doymadığı ya da bu dünya nimetlerinden bir daha yararlanılmayacağı şeklinde yorumlanabilir. Müslüman gruplarda cenaze töreninin sonuna kadar, cemaattekiler yere çömelirler. Bu sırada din adamları dualar eşliğinde ölünün ruhunu huzura erdirmeye çalışır. Bunun ardından din görevlileri öteki dünyaya gidecek bireye telkinlerde bulunur. Telkinler, ölüye ahrette karşılaşacağı meleklerin (iyi-kötü) sorduğu sorulara vermesi gereken cevapları ve dünya azabından kurtulması için yapması gerekenleri öğütler. Telkinden sonra din görevlileri “merhumu nasıl bilirdiniz?” sorusunu orada bulunan erkek cemaate yönetir. Cemaat bu telkini dinledikten sonra, yerden bir avuç toprak alır ve mezarın üzerine serper/atar. Toprak atma eylemini, Arap Sünni olan Avcı (Erkek, 52, Altınözü) “topraktan geldik toprağa gideceğiz” şeklinde anlatmıştır. Bu birey, söylediği sözlerin Kuran-ı Kerim’de de geçtiğini belirterek konuşmasını tamamlamıştır. Dolayısıyla bu toprak atama edimi, ölü nezdinde bütün Müslüman gruplar tarafından Allah’ın, insanı topraktan yarattığının yeniden onaylanması biçiminde yorumlanabilir. Ayrıca bu, hem bireyin kendisine hem de cemaate bir hatırlatmadır.

Alanda tanışılan bir Arap Alevi Urhan (Erkek, 51, Antakya) telkini şu şekilde anlatmıştır:

“Cenaze gömülmeden önce herkes, avucunun içine biraz toprak alır. Kuran’dan bazı ayetler okunduktan sonra okunmuş toprak kabrin üzerine atılır. Toprak okunmuş olduğu için gömülen kişiye bir şeyler verir. Kutsallık gibi. Sonra şeyh, ‘Allah rahmet eylesin, bu kabrin üzerine bir avuç toprak atana’ der. Ardından şeyh; ölmüş kişiye yeni yaşantısında zina yapmamasını, haram yememesini, iyi bir hayat sürüp iyi bir Alevi olmasını nasihat eder. En son olarak da şeyh, ölmüş kişiye Allah’ın huzurunda söylemesi gerekenleri anlatır: ‘Allah birdir. Muhammed benim peygamberimdir. İslam’ın şartlarını söyledikten sonra Müslüman olanlar benim kardeşimdir ve kadın Müslümanlar bacımdır.’ Gömüldükten sonra da, sağ işaret parmağı havaya kaldırılarak şu sözler söylenir: ‘Sadaka İlahul aliyül azim’ (Azim olan Ali Allah’ımızı/n (yukarıdaki sözlerini) tasdik ederim.”

Yukarıda yapılan alıntıda önemli olan nokta, Alevilerin sağ işaret parmaklarını havaya kaldırarak söyledikleri sözün, Arap ve Türk Sünnilerde “Azim olan Allah’ın sözlerini tasdik ederim” şeklinde olmasıdır. Bu iki söz, gruplar arasındaki farklılıkları göstermesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda ölenin ardından söylenen bu sözler, yukarıda anlatılan ve daha sonra anlatılacak olan pratiklerin farklı bir biçimde yansıtılması olarak da değerlendirilebilir. Telkinin sonunda erkek cemaat yerini mezarlık alanının dışında bekleyen kadın cemaate bırakır. Kadının dışarıda bekliyor olması durumu, ölenin kadın ya da çocuk olmasına göre de değişiklik göstermez. Yani kadın, erkekler tarafından gerçekleştirilen pratiklere doğrudan katılamaz. Kadın bu pratikleri, yalnızca dışardan izleyebilir. Alanda tanışılan, Arap Alevi bir erkek “kadının mezarlık alanına girmesi doğru olmaz. Çünkü, kadın ağlar ve oradaki cemaatin huzurunu kaçıır” demiştir. Bu anlatılanlar bağlamında kadın, bütün Müslüman gruplar için “güçsüz, doğurgan, geveze vb.” biçiminde tanımlanır. Dolayısıyla kadının, araştırılan bütün bu kültürlerde ikincil bir statüde değerlendirildiği söylenebilir. İkincil olan kadın da; gündelik ilişkilerde arka planda olması gibi, böyle bir pratik de mezarlık alanının dışına atılır.

Yerini kadına bırakan Müslüman erkek cemaat, dışarı çıkar ve ölünün yakınları mezarlığın girişinde saf tutarak taziyeleri kabul eder (Resim 78-79). Taziyelerin kabul edilişi sırasında Arap ve Türk Sünniler, el sıkışırlar. Buna karşın, Arap Alevileri el sıkışmazlar, erkek cemaat karşılıklı durarak, birbirlerine sağ ellerinin avuç içleri dönük vaziyette omuz hizasında havaya kaldırarak selamlaşırlar.¹ Ayrıca bu selamlaşmanın başka bir biçimi daha bulunmaktadır. Cemaat, yine karşı karşıya durur ve sağ ellerini kalplerinin üzerine koyarak selamlaşırlar. Aslında, bu iki selamlaşma şekli Arap Aleviler için, Allah olan Ali'nin gösterilmesi olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla, yukarıda yapılan aktarımdaki sağ işaret parmağı da aynı varlığı/Allah'ı gösterir. Ayrıca bu selamlaşma (özellikle ikincisi), onların diğer geçiş ayinlerinde de (erkek çocukların geçiş ayininde ve bayramlarda kılınan namazlarda da) sıkça kullanılır.²

Çizelge 3. Ölen Kişinin Define Hazırlanması ve Defin

	Arap Alevi	Arap Hıristiyan	Arap Sünni	Ermeni	Türk Sünni
Maddi Temizlenme	Su ve Sabun	Alkol	Su ve Sabun	Alkol	Su ve Sabun
Dini Temizlenme	Ölümün ardından boy abdesti	Doğumda vaftiz	Ölümün ardından boy abdesti	Doğumda vaftiz	Ölümün ardından boy abdesti
Kefen	X	X	X	X	X
Kadında Kefen	Beş parça	İki parça	Beş parça	İki parça	Beş parça
Erkeklerde Kefen	Üç parça	İki parça	Üç parça	İki parça	Üç parça
Kefen dışında kıyafet	Vasiyet ederse kadına son kat kefinden önce giydirilebilmektedir	İç çamaşırları ve ayakkabıları da dahil tan bir kıyafet var		İç çamaşırları ve ayakkabıları da dahil tan bir kıyafet var	
Dini Ritüel	X	X	X	X	X
Gidilen Kutsal Mekan	Bazen Camii	Kilise	Kilise	Camii	Camii
Ritüelde Kadının Yeri	Ritüelin Dışındadır	Kadın erkek bir ardadır.	Ritüelin Dışındadır	Kadın erkek bir ardadır.	Ritüelin Dışındadır

¹ Araştırmada böyle bir olaya rastlanılmadığı halde selamlaşmanın bu şekilde yapıldığı kaynak kişi tarafından aktarıldı.

² Bkz. TÜRK, Hüseyin (2005), "Nusayrilik", İstanbul: Kaknüs

2. 1. 4. Definin Ardından Yapılan Pratikler

Bütün gruplar, ölülerini toprağa verdikten sonra da bir dizi pratik gerçekleştirirler. Bu pratiklerin ilk aşamasında -Ermeniler dışındaki gruplar-, mezar alanından ayrılan cemaat üyeleri (kadın ve erkekler) ölü yakınının evine giderler. Ölü evine giden cemaat üyeleri, kendi inançları doğrultusunda farklı pratikler sergilerler.

Ermeniler defin işleminin ardından mezarlıktan çıktıklarında arkalarına bakmazlar ve dönüp mezarlığa bakmanın uğursuzluk getireceğine inanırlar. Arap Hıristiyanlar, mezarlıktan ayrılırken ellerini yıkarlar bunu ölümün uğursuzluğundan kurtulmak için yaparlar. Arap Alevileri ise, ölü toprağına dokunmuş olmanın verdiği huzursuzluktan/ölüm düşüncesinden kurtulmak için cenazenin çıktığı eve girmeden önce ellerini ve yüzlerini yıkarlar. Ellerini ve yüzlerini yıkayan bireyleri ölü yakınlarından biri evin kapısında kolonya ile karşılar. Bu pratik, temizlenmeye yönelik bir davranış gibi görülse de, bu pratiğin altında yatan asıl düşünce, bireylerin ölümü öncelikli olarak kendilerinden ve daha sonra da girilen ortamlardan uzaklaştırılması olabilir. Alanda tanışılan Nural (Kadın, 73, Samandağ) “Cenazeden eve gelince öncelikli olarak ellerimi yeniden yıkarım. Sonra da üzerime ölü toprağı bulaştığı için kıyafetlerimi değiştiririm. Böylece, bana ve yakınlarıma gelebilecek ölümü uzaklaştırırım” demiştir.

Arap Alevlerinde bu pratiğin ardından, kadınlar evin bir odasında, erkekler ise, açık bir alanda toplanır.¹ Açık alanda toplanan erkeklere şeyh/imam, Kuran-ı Kerim’den dualar okur ve bu esnada korluğun içinde bahur da yakılır. Kadınlar ise, dışarıda okunan duaları içeride dinlerler. Ayrıca kadınlar, Kuran’ı Kerim okunmadığı zamanlarda üzüntülerini ağlayarak dışa vururlar. Müslüman olan diğer iki grupta da aynı pratikleri yerine getirirler. Ancak, Türk Sünnilerde hoca dua okurken bahur yakılmaz.

Hıristiyan Araplarda papaz, cenazenin çıktığı odada İncil’den dualar okuyarak ölen kişinin ruhunu huzura kavuşturmaya çalışır. Bu sırada, bireyin ruhunu ve ölü evini kötü ruhlardan korumak amacıyla tütsü ve bahur yakılır. Bu tütsünün ve

---

¹ Gözlem yapılan Arap Alevi cenazesinde (2005), cenaze evindeki sandalyelerin üzerinde isimler olduğu gözlenmiştir. Bu sandalyelerin ekonomik durumu iyi olan aileler tarafından muhtarlığa hibe edildiği ve düğün, cenaze gibi durumlarda kullanıldığı belirtilmiştir.

bahurun Arap Alevi ve Arap Sünniler için de aynı anlamı taşıdığını söyleyebiliriz. Ayrıca Arap Hıristiyanlar, İsa'nın ışığını/aydınlığı simgeleyen mumlar da yakarlar. Papazın bu ritüeli sonlandırmasının ardından evde bulunan herkese, Ermenilerinde cenaze sonrasında kilisede içilen *acı kahve*'den ikram edilir. İkram edilen acı kahve, bütün cemaat üyeleri tarafında “acının paylaşımı” olarak algılanır. Türk Sünnilerde mezarlıktan ev döndüğünde çocuklara lokum, şeker gibi tatlıların dağıtılmasının altında yatan düşünce de bunun aynıdır. Yani, acı kahvenin içilmesiyle, tatlıların yenmesi “acıların paylaşımını” ifade eder. Alanda tanışılan bir Türk Sünni'de bunu “ağzımız tatlınsın, acılara geride kalsın...” sözleri ile açıklamıştır.

2. 1. 5. Mezar Ziyaretleri, Anma Günleri, “Ölü Yemekleri” ve Yas Süresi

Bütün kültürde olduğu gibi, bizim kültürlerde de defin olayının gerçekleşmesinden sonra bir dizi pratik daha gerçekleştirilir. Bu pratikler; ölen kişiyi anmayı, onun ruhunu huzura kavuşturmayı ve ona duyulan saygının gösterilmesini kapsar. Kültürler tarafından uygulanan bu pratikler de, yukarıda anlatılan diğer pratiklerde olduğu gibi kültürler arası farklılıklar ve benzerlikler gösterir. Farklılıklar, kültürlerin özünü ortaya koyarken, benzerlikler, farklı kültürlerin aynı kültürel iklimlerden beslendiğini gösterir.

Arap Alevi ve Türk Sünni gruplarda defin işleminin gerçekleşmesinden sonraki ilk üç gün, sabah erkenden mezar ziyaretleri yapılır. Arap Hıristiyanlarda ise definin ertesi gününden başlayarak devam eden üç gün boyunca papaz, sabahları cenaze evine gelir, dualar okur ve bu uygulama sonrasında ev halkıyla beraber mezarlığa gider. Üç gün devam eden bu mezar ziyaretlerinin, Arap Alevi ve Türk Sünnilerin ziyaretlerinden farkı, hem sabah hem de akşam yapılmasıdır. Ayrıca Arap Hıristiyanlar, ilk üç gün cenazenin evden çıktığı saatte evde bahur ya da tütsü yakarlar ve İncil okurlar.¹ Arap Sünniler defin olayının ertesi gününden itibaren, yedi gün boyunca her sabah mezarlığa giderlerken, Ermeniler ilk mezar ziyaretini definden sonraki yedinci gün gerçekleştirirler. Arap Alevi, Arap Hıristiyan ve Türk

¹ Bu uygulamanın temelinde, Hz. İsa'nın ölümünün üçüncü gününde dirildiği inancı yatar.

Sünnilerde taziyeler 3 gün boyunca kabul edilirken, Arap Sünniler ve Ermeniler yedi gün boyunca taziyeleri kabul ederler. Ermenilerin ilk mezar ziyaretini definin yedinci günü gerçekleştirmelerinin nedeni yedi gün boyunca evde taziyeleri kabul ediyor olmalarıdır. Burada anlatılan bütün grupların yas süresi ise kırk gündür. Bu süre, grupların ortak normunu ifade ederken, yakını ölen birey, bunu kendi iç dünyasında uzatır/uzatabilir. Bireyin/grubun bu süreyi daha uzun tutması da ölen kişinin yaşından ve ölüm nedeninden kaynaklıdır. Alanda kişilere yöneltilen, Sizce ölüm için “en uygun yaş” hangisidir? Yas var mıdır? Ölüm yaşı ve nedeni bu süreyi etkiler mi? Hangi ölüm nedenleri daha çok “üzüntü” yaratır? Yas Süresi ne kadardır? Yas süresi ölen kişinin yaşına, cinsiyetine vb. göre değişiklik gösterir mi? Sorularına verilen yanıtlar da bu kanıyı doğrulamaktadır. Görüşülen kişiler ölüm için uygun yaşın 60-65 yaş üstü olduğunda hem fikir olurlarken, erken yaşta gerçekleşen ölümlerin de daha fazla üzüntü yarattığını belirtmişlerdir. Ayrıca, hastalığa bağlı ve yaşlılık sebebiyle gerçekleşen ölümler dışında kalan kaza, intihar, cinayet gibi nedenlerle gerçekleşen ölümlerin daha fazla üzüntüye sebep olduğu ve bu nedenle de yas süresinin uzadığını söylemişlerdir.

Yas süresince insanların yapmaktan kaçındıkları, toplumun uygun görmediği davranışlar vardır. Bu noktada bütün gruplar, eğlenceden uzak dururlar. Bunun yanı sıra bütün gruplarda -Türk Sünniler hariç- erkekler yas süresi boyunca tıraş olmazlar ve kadınlar da süslenmezler, siyah giyinirler. . Buna uygun davranmayan bireyler, toplum tarafından ayıplanır. Arap Sünniler de dikkat çeken bir diğer nokta, bir ölüm olayı gerçekleştiğinde kadınların, 1 hafta ya da 10 gün süresince yıkanmamalarıdır. Bu grupta, cenaze sahibi kadınların 10 günlük süre boyunca yıkanması topluluk tarafından ayıplanmakta ve ölüye saygısızlık olarak algılanmaktadır.¹ Bireyin, grubun dışına çıkarak uzattığı yas süresi konusunda ise Arap Hıristiyan olan Bayrakçı (Kadın,47, Altınözü) şunları söylemiştir: “...çok sevdiğim yakınlarımdan birini kaybettiğim için bir yıl boyunca düğünlere gitmedim.”²

¹ Yıkanmama, Arap Alevilerde de görülmektedir. Ayrıca Arap Sünnilerde, (aralarında düşmanlık olan kişilerin, ölüm üzerine) adak adaması durumu söz konusudur. Bu durumda bir kişi başka bir kişinin ölümü üzerine “... kişi ölürse cenazesinde sakız çiğneyeceğim” şeklinde adakta bulunur. Kişi öldüğünde adak adayan cenazeye gelir ve sakız çiğnerse aralarında husumet olduğu herkes tarafından anlaşılır.

² Bu durum, hemen hemen bütün grupların bireyleri için geçerlidir.

Bütün gruplarda cenazenin defninden hemen sonra yapılan mezar ziyaretlerinin dışında, ayrıca özel günlerde yapılan mezar ziyaretleri de bulunmaktadır. Müslüman gruplar kutsal gün sayılan cuma günleri ve dini bayramların ilk günleri mezar ziyaretleri yaparken; Hıristiyan olan Araplar ve Ermeniler, Pazar günleri mezarlığa giderler. Ayrıca Türk Sünniler, cumartesi günleri de mezarlığa giderler. Arap Hıristiyanlar 15 günde bir, mezarlarına mum yakmaya giderler. Arap Hıristiyanlar; Müslümanlarda olduğu gibi dini bayramların ilk günü mezarlıklara giderken, Ermeniler bayramlardaki ziyaretleri bayramın son günü gerçekleştirirler. Müslümanlarda Cuma günü, Hıristiyanlarda Pazar günü mezarlığa gidilmesi, inançların kutsal gün anlayışıyla ilgilidir.

Bütün gruplarda ölen kişiler, ölümün 7. ve 40. günü ve yıldönümlerinde yemekler verilerek anılırlar. Arap Aleviler ve Ermenilerde çoğunlukla Hırisi adı verilen yemekler dağıtılsa da son zamanlarda bütün gruplar yapımı kolay olduğu için etli pide ve meşrubat gibi yiyecekler dağıtmakta ya da vermektedirler. Ayrıca Arap ve Türk Sünniler, ölen kişinin ölümünün 52. gününde de yemekler verip, aynı zamanda mevlit okuturlar. Arap Hıristiyanlarda defin olayından sonraki 9. ve 40. günlerin ise ayrı bir anlamı vardır. İnanışa göre dokuz sayısı dokuz meleği, kırk sayısı ise Hz. İsa'nın dirildikten sonra göğe çıkmasını ifade etmektedir. Bu günlerde (7. ve 40. gün) onlar, kiliselerde "kıddes" adı verilen özel ekmekler dağıtırlar. İçinde misk ve gül suyu bulunan ve özel kalıplarla yapılan bu ekmekleri sarmak için, başka hiçbir amaçla kullanılmayan özel bezler hazırlanır. Üzeri şekerli buğday ve bademlerle süslü olan bu ekmeklerin bir kısmı mezarın üzerine dökülürken (ölye sunma)¹, bir kısmı da kahve ile birlikte kiliseye gelenlere dağıtılır. Burada vurgulanması gereken bir noktada, Hıristiyan grupların mezar ziyaretlerinin kırkıncı günde, diğer günlerden farklı olmasıdır. Bu gruplar, ölüm olayının yedinci günü ve yıldönümünde önce mezarlığa sonra da kiliseye giderler. Buna karşın, ölümün kırkıncı gününde, mezarlığa gitmeden evvel kiliseye gelerek, ölen kişinin fotoğrafı önünde, adını zikrederek bir tören düzenlerler. Bu tören sırasında bedeni temsil eden ekmek ve kanı temsil eden şarap kutsanır. Törenin sonunda kilisedeki cemaat mezarlığa gider ve oradan da tekrar kiliseye döner. Kiliseye dönüldüğünde cemaate

¹ Ölü gömmenin tarihsel arka planında Hitit geleneğinde görülen ölye yemek sunmanın günümüzdeki farklı bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu aynı zamanda, Hitit dönem öncesinde mezarlara bırakılan yiyeceklerle de aynı şeyi ifade eder.

acı kahve ikram edilir. Daha öncede anlatıldığı gibi acı kahve, acıların hep birlikte paylaşımını ifade eder. Bütün gruplarda mezar ziyaretleri sırasında kutsal kitaplardan (Müslümanlarda Kur'an-ı Kerim, Hıristiyanlarda Kitab-ı Mukaddes:İncil) ayetler okunur.

Çizelge 4. Definden Sonra Yapılanlar

	Arap Alevi	Arap Hristiyan	Arap Sünni	Ermeni	Türk Sünni
İlk Mezar Ziyaretleri	İlk 3 gün sabah erkenden	İlk 3 gün sabah akşam	7 gün her sabah	Definden sonraki 7. gün	İlk 3 gün her sabah
Taziye Kabulü	3 gün	3 gün	7 gün	7 gün	3 gün
Yas Süresi	40 gün	40 gün	40 gün	40 gün	40 gün
Kaçımlar	Erkeler traş olmaz,siyah giyilir eğlenilmez, kadın süslenmez	Erkeler traş olmaz, siyah giyilir eğlenilmez, 1 yıla kdr düğün yapılmaz.	Erkeler traş olmaz, siyah giyilir eğlenilmez,kadınlar yıkanmaz kıyafetlerini değiştirmez	Erkeler traş olmaz, siyah giyilir eğlenilmez,	Siyah giyilir,eğlenceden uzak durulur
Mezar Ziyaretleri	Cuma, bayramın ilk günü,7sl,40ı,yıldönümü	Pazar, bayramın ilk günü, 7si, 40ı, yıldönümü	Cuma, bayramın ilk günü,7sl,40ı, 52si, yıldönümü	Pazar, bayramın son günü, 7si, 40ı, yıldönümü	Cuma, c.tesi, bayramın ilk günü,7sl,40ı, 52si, yıldönümü
Anma Günleri	7., 40. gün ve yıldönümü	7,9,40. günü ve yıldönümü	3., 7., 40., 52. gün ve yıldönümü	7,40. günü ve yıldönümü	7., 40., 52. gün ve yıldönümü

2. 1. 6. Ruh İnanç

Geçmişten günümüze kadar, bütün dini inançların bir ruh anlayışı bulunmaktadır. Ruh kavramı, yalnızca din tarafından değil, aynı zamanda bilimin ve felsefenin de sorgulama alanına girer. Din, ruhu maddeden bağımsız olarak tanımlamasına karşın, felsefe, daha çok ruhun olup olmadığını, antropoloji ise, kültürel düzeyde var olup olmadığını ele alır, araştırır. Antropolojin kültürel düzeydeki sorgulaması, insanların ruh inancı ile ilgili pratiklerini ve söz dizilerini kapsar. Araştırmacı, bu pratiklerden ve söz dizilerinden hareketle ruh inancının kültür düzeyinde nasıl temsil edildiğini araştırır. Biz de; bu başlık altında ruh kavramının bilim adamları ve alanımızdaki kültürler tarafından nasıl tanımlandığını anlattıktan sonra, ruh ile ilgili inançların kültür düzeyinde benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde duracağız (Haviland 2002).

Arapça “rîh” (rüzgar) kelimesinden gelen ruh, gövdeye can veren güç olarak tanımlanır. Ölümle birlikte ruh; maddeye/bedene güç verme özelliğini yitirir ve diğer dünyaya gider. Ancak insanlar ruhun, ölümden sonra, bu dünyayla ve insanlarla ilişkilerini kesmediklerine inanırlar (Emiroğlu 2003: 717). Alan araştırmasında görüşmeye katılan kültürlerin üyelerine ruhu nasıl tanımlarsınız? biçiminde sorulan soruya ağız birliği etmişlercesine hepsi “ruh candır” cevabını vermişlerdir. Can olan ruh ise, onların deyişiyle “kalpte” ve aynı zamanda “vücudun her yerinde”dir.

Araştırma alanındaki bütün kültürler ruhun; yalnızca bir tane olduğunu ve bedeni terk etmesiyle ölüm olayının gerçekleştiğini ve ruhun yaşamını canlılar ve ölümler dünyasında devam ettirdiğini belirtmişlerdir. Canlılar dünyasında ruhun var olması; rüya gibi olaylarda, yanan ışıklarda, canlı bir bedende somutlaştırılır. Örneğin Yılmaz (Erkek, 41, Antakya) soy isimli bir Arap Alevi, komşusunun gördüğü bir rüyayı şu şekilde anlattı.

“Ölüm döşeğinde olan bir adamın karısı, rüyasında akrabalarından birinin (dedesinin) kedi bedenine girerek ellerini açıp kocasının iyileşmesi için dua ettiğini görür. Kediye ne yaptığını sorar? Kedi de ona kocasının iyileşmesi için dua ettiğini söyler. Bir hafta sonra, adam iyileşir ve kadında mahalledeki kedileri beslemeye başlar.”

Yılmaz isimli adamın anlattığı bu hikayenin iletisi; basitçe kocanın iyileşmesi değil, kadının dedesi olan bireyin ruhunun bir kedi içine girerek dua etmesidir. Başka bir deyişle, ata ruhunun kedi içine girerek gerçekleştirdiği edimin (dua) adamı iyileştirmesidir. Burada önemli olan, yukarıda da ifade edildiği gibi, ruhun bu dünya da yansımalarının olmasıdır. Aslında bu hikaye, tek tek bireylerin inanmasının ötesinde, kimliğin tamamı tarafından içselleştirilmiştir. Çünkü onların inancına göre ölen bir birey, bu dünyaya yeniden doğabilir. Bu yeniden doğuşlar, bireyin bu dünyadaki takva (iyilik) bilinci ile ilgili bir durumdur. Takva sahibi olan bireyler, yeni yaşamlarında insan olarak dünyaya gelirken, olmayanlar, insan bedeninden düşmeye uğrarlar. İnsan bedeninden düşmeye uğrayan varlıklar ise, ya bitki ya da hayvan biçiminde dünyaya gelir. Bu anlatılanlar bağlamında, hikaye ve inanç çelişiyor gibi düşünülebilir. Ama bu rüyayı gören kadın, inancın olumsuz olarak atfettiği hayvana (kediye), gündelik yaşamında bağlılık gösterebilir ya da sevebilir. Dedesini ve kediye aynı rüyada, birini ruh diğerini maddi beden içinde bir araya getirmesi onlara duyduğu sevginin ifade edilişi olarak yorumlanabilir. Bu da, kadının inancı kendi içinde yaşamasına denk düşer. Yani, inanca norm noktasından bakmamasıyla ilgili bir durumdur.¹ Ruhun rüyada görülmesi olayı diğer bir Müslüman grup olan Türk Sünnilerde de karşımıza çıkar. Türk Sünni olan Ahmet (Erkek, 25, Antakya) “Annem, dedemin ruhunu rüyasında gördüğü zamanlar, ertesi gün tatlı yapar ve komşulara dağıtır” dedi. O, konuşmasını “dedem tatlıyı çok sevdiği için annem böyle davranır” diyerek tamamladı. Aslında bu rüyanın iletisinde tatlı, yaşayan olanlara dağıtılarak ata ruhu ölümsüzleştirilir.

Bir diğer Müslüman grup olan Arap Sünnilerde ise bu durum, perşembeyi cumaya bağlayan gece eve giren arı, kelebek gibi uçan canlılarda somutlaştırılır. Onlar, bu günde evin içinde gördükleri bu hayvanları yakınlarının ruhları olarak değerlendirirler. Arı ve kelebeğin ruh olarak değerlendirilmesi, “rîh” (rüzgar) kavramı ile ilişkili gibi görünüyor. Başka bir ifadeyle onlar, ruhun rüzgar olmasıyla arı ve kelebek gibi uçan canlılar arasında bir özdeşlik kurarlar ve yakın akrabalarının rüzgar/uçan canlılar gibi evin içine girdiğini düşünürler. Ruhun arı ve kelebek gibi uçan canlılarda somutlaştırılması ise, bu varlıkların faydaları (arı) ya da canlılıkları

¹ Bu sevginin gündelik yaşamda somutlaşmaması (ölen dedenin yeniden doğmamış olması) kadının böyle bir rüya görmesine neden olmuş olabilir.

(kelebek) ile ilgili gibi görünüyor. Çünkü bu varlıklar, insanlar tarafından hem temiz, canlı hem de faydalı olarak kavramsallaştırılır. Alanda ruhun sinek gibi varlıklara bürünerek geldiğine inanıyor musunuz? sorusuna görüşmeye katılanların tamamı “sinekler, zaten evin için de varlar ve bunlar pis hayvanlardır. Ama, arı ve kelebek gibi hayvanlar böyle değildir” demişlerdir. Yukarıda bahsedilen bu hayvanların, genellikle ölümün ardından sonraki günlerde (3. ve 7.), ölen kişinin ruhuna bürünerek eve geldiğine ve yakınlar gördüğüne inanırlar.

Müslümanlardaki ruhun bu dünyada yaşadığına inanılması Hıristiyan gruplarda, daha önce de anlatıldığı gibi, ölümün ardından evde ışıkların (özellikle mumun yakılması) açık bırakılması biçiminde kendini gösterir. Yani, açık bırakılan ışıklar (lamba ve yakılan mumlar), ölünün henüz evden ayrılmadığına işaret eder.

Ruh inancı bütün kültürlerde aynı duygu ve düşünceyi çağırıştır. Bu inanç ölen kişiyi yaşayanlar dünyasında ölümsüzleştirmektir. Ortak olan bu duygu ve düşünce, kültürlerin inanç ve tarihsel süreçteki deneyimleri ile ilgilidir. Bu noktada bütün gruplar, farklı-benzer nesne ya da varlıkları ruhla ilişkilendirerek ölümlerini bu dünyada içsel olarak yaşatmaya çalışırlar.

Çizelge 5. Ruh İnancı

	Arap Alevi	Arap Hıristiyan	Arap Sünni	Ermeni	Türk Sünni
RUH	Can	Can	Can	Can	Can
Kaç Tane	1	1	1	1	1
Ruh vücuttan nasıl ayrılır?	Ölümlle	Ölümlle	Ölümlle	Ölümlle	Ölümlle
Bu dünyaya hangi şekillerde dönüş olur	Yeni bir insan vücuduyla (tenasüh)	Işık, mum	Arı kelebek	Işık, mum	Rüyalarda

2. 1. 7. Mezarlar

Bütün kültürlerde olduğu gibi, bizim incelediğimiz kültürlerde mezarları/mezarlık alanlarını, insanın bu dünyadan diğer dünyaya geçişi kolaylaştıran bir kapı, ölünün gideceği yere ulaşmasını sağlayan yol olarak kavramsallaştırırlar. Mezarlık alanlarının bu kavramsallaştırılması, antik dönemden beri görülen mezar taşlarında somutlaştırılır. Somutlaştırma, farklı kültürlerin farklı mezar biçimlerinde ifadesini bulur. Örneğin, girişte de anlatıldığı gibi, antik Anadolu’da görülen mezar biçimlerinin birbirinden farklılık göstermesi farklı kültürlerin varlığı ile ilişkilendirilmelidir/ilişkilendirilebilir. Antik Anadolu’da görülen en yaygın mezar biçim basit topraktır. Anadolu insanının bu mezar biçimini yaygın olarak kullanmasının nedeni, yaşanılan bölgenin coğrafi koşulları ve geleneğin devamı ile ilgili olabilir. Buna karşın, araştırma alanında görülen en yaygın mezar biçiminin basit toprak olması coğrafi koşullardan çok, inanç ile ilgilidir. Yani, Hatay bölgesinde yaşayan insanlar, bu mezar türünün yaygın olmasını “topraktan geldik toprağa gideceğiz” sözleri ile dile getirirler. Bu söz dizileri Müslüman inancının nereye ait olduğunu bir göstergesidir. Allah, onları topraktan yaratmıştır, dolayısıyla onlar da, toprağın/Allah’ın kutsallığını ifade etmek için ölülerini toprak mezarlara gömerler. Bu inancı Hıristiyanlarda benimserler, ama Hıristiyan bir grup olan Arap Hıristiyanlar, genellikle ölülerini oda mezarlar içine defnederler. Arap Hıristiyanların bu geleneği, daha çok inançtan değil, inancın ortaya çıkmasından önceki kültürün (Örneğin Roma kültürü) geleneğinden kaynaklanır. Bu anlatılanlar bağlamında, aşağıda, mezar biçimlerinin kültürler arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri üzerinde durulacaktır.

Müslüman olan gruplarda, basit toprak mezarlar içlerinin düzenlenmesi bakımından ikiye ayrılır: Bunlardan birincisine Arap Sünniler; “hicazi”, diğerini lahit olarak tanımlarlar. Türk Sünniler ise, Arap Sünnilerin “hicazi” olarak tanımladıkları mezar türünü kullanırlar. Arap Aleviler de, yine Arap Sünnilerin lahit olarak tanımadıkları mezar türüne ölülerini gömerler.

Hicazi mezarlar; açılan derin çukurun güney kısmının bir az daha derinleştirilmesinden ve kuzey kısmın bir tümsek oluşturulmasından sağlanır. Birey, mezarın bu derin kısmına yerleştirilerek sabitlenir. Ardından mezarın güney

kısımından kuzey kısmına gelecek şekilde taştan bloklar ya da ahşaptan hatıllar yerleştirilir ve üzerinde çalı çırpı ile ya da sıva (saman katkılı toprak ya da çimento) ile kapatılır. Son olarak da, mezarın üzeri toprak ile doldurulur. Bu düzenlemelerin yanı sıra Müslüman gruplarda mezarın yüksekliği hem hicazi hem de lahit mezarlarda, ölen kişinin kadın ya da erkek olmasına göre değişiklik gösterir. Erkekler için hazırlanan mezarlar, erkeğin bel yüksekliği kadar kazılır, buna karşın, kadınlar için hazırlanan mezarların yüksekliği ise, kadının göğüs hizasına gelecek şekilde kazılır. Başka bir ifadeyle kadın, erkekten daha derine gömülür. Mezarın bu şekilde hazırlanmasının altında yatan mantık, inançtır. Çünkü Müslümanlar, erkek ve kadının ayıp yerlerinin topluluk içinde gösterilmesini uygunsuz davranışlar olarak tanımlarlar. Dolayısıyla mezarları da, bu anlayış çerçevesinde kazarlar/hazırlarlar. Derinde olan kadının, göğüs ve cinsel/avret bölgesi, yüzeyde olan erkeğin de yalnızca avret yeri sıkıca kapatılmalı/gömülmeli. Bu aynı zamanda, daha öncede anlatıldığı gibi Allah'ın insan/erkek biçiminde düşünülmesi olarak da yorumlanabilir.

Lahit olarak adlandırılan mezarlarda, toprağa derin bir çukur kazılır ve ölü bu çukurun orta kısmına yerleştirilir. Etrafına da, ölünün boyunu geçecek yükseklikte taş ya da briket dizilir. Briket ve taşların üzeri ise taş bloklar ya da ahşaptan hatıllarla kapatılır. Bu işlemin sonunda mezar, saman katkılı toprak ile sıvanır ya da çimento ile kapatılır. Ardından da, mezarın üzeri toprak ile sıkıca örtülür.

Hıristiyan olan Araplar ve Gregoryen Ermenilerde basit toprak mezarlar, tabutun sığacağı boy ve genişlikte açılır. Tabut, açılan bu çukura yerleştirilir ve ardından da tabutun üzerine toprak atılır. Buna karşın, Arap Hıristiyan gruplarda görülen oda mezarlar¹, toprak mezar geleneğinden farklıdır. Oda mezarlar da, asla toprak kullanılmaz. Oda mezarın içi, tamamen mermerle kaplıdır. 2x2 metre kare genişliğinde, yerin altına açılan bu mezarların yapımında özel ilaçlar (temizlik amacıyla) kullanılır. Bu tür mezarlar iki farklı kattan oluşur. Gömü öncelikle ilk kata tabutla defnedilir. Bu mezarlığa ikinci bir cenazenin defnedilmesi durumunda, kemik hale gelmiş olan daha önceki gömü tabuttan çıkarılarak bir alt kattaki odaya boşaltılır. Kemikler papaz kemiklerinde² olduğu gibi torbalara konulmaz, üst üste

¹ Bu mezar tipine Samandağ'daki Arap Hıristiyanlar "hışğheşi", Altınözü'ndeki Arap Hıristiyanlar da "türbe" adını verirler (Resim)

² Bkz. Özel Gömü Biçimleri

yığılır. Bu mezarlarda; genellikle çoklu gömüler yapılırken bunların yanı sıra tekli gömüler de görülür. Mezarların dışardan görünen kısmında temsili bir mezar bulunur ve bunun içi boştur. Bundaki amaç ise, o alanın mezarlık olarak işaretlenmesidir. Yani, insanlar, bu temsili mezarların altında gerçek bir mezarın olduğunu bilirler. Temsili mezarın altındaki odaya, kapaklar (kuyu görünümünde) ya da kapılar (toprağın altında kalan) kullanılarak içeriye giriş sağlanır (Resim 12-17). Oda mezarın içinde yer alan tabut, daha önce de anlatıldığı gibi Hıristiyan inancına uygun olarak doğu batı yönünde yerleştirilir. Ardından mezarın kapı kısmı; papaz tarafından okunan dualar eşliğinde kapatılır ve kapının önüne ilk toprak atılır. Daha sonrada, bu kapı kısmının önü sıkıca toprakla kapatılır. Bu mezarlara ikinci bir gömünün yapılabilmesi için üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Eğer, aileden birisi daha önceki cenazeye yakın bir zamanda ölürse buraya gömülemez, basit toprak mezara defnedilir.

2. 1. 8. Özel Gömü Biçimleri

Ölüme ait pratikler; ölüm anından başlayıp definle devam eden ve defin sonrasında da süreklilik gösteren ve simgelerle somutlaştırılan uygulamalar bütünüdür. Bu simgesel anlatım; kişinin mezardaki konumunda, cinsiyetini ve kefenlenmesini de belirleyen objelerde (yağlık, eşarp, kapıya ayakkabı bırakılması, bıyık vb.) kına ve haç gibi uygulamalarda görüldüğü gibi, mezarlarda da görülür. Bu pratikler; bütün insanlar için norm düzeyinde uygulanırken, bunların uygulanmasında otorite olarak görülen din adamlarının cenazeleri de, gördükleri saygı çerçevesinde ve dini inançlar noktasında çeşitli simgelerle somutlaştırılır. Bu somutluk; kendini çoğunlukla mezarların biçiminde gösterirken, Hıristiyan Araplarda olduğu gibi bir dizi pratiğe de yansır.

Müslüman gruplardan ikisi olan Arap ve Türk Sünnilerde, dinin uygulayıcıları olan imam/hocaların define hazırlık, defin işlemleri ve mezarlarının düzenlenişinin Sünni olan halkla aynı olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra Arap Alevilerde dinin otoritesi olan şeyhler halktan insanlar gibi, gömülür ancak mezarları bazı açılardan farklılık gösterir. Bu farklılık, Harbiye şey mezarlarında açıkça görülür. Yani şeyh ve onun sülalesine ait mezarlar, halk mezarlığı içinde etrafı

duvarlarla çevrili, ayrı bir mezarlık görünümündedir. Başka bir deyişle, şeyh mezarları bu mezarlık içinde ikinci bir mezarlık alanının oluşturmaktadır. Bu durum, şeyhlere bu dünyada gösterilen saygının şeyhler tarafından diğer dünyaya yansıtılması olarak yorumlanabilir. Şeyh ve onun sülalesinin mezarlarının bu şekilde halk mezarlığından soyutlanması/ayrılması, halkın gözünde, orada yatanların değerli ve saygı duyulan bir kişi olduğu imajını da yükler.

Hıristiyan gruplarda ise durum, bundan oldukça farklıdır. Bu gruplarda din adamları, halktan insanlara uygulanın pratiklerin dışındakinden farklı pratikler ile defnedilir. Hem Ermeni gruplarda hem de Arap Hıristiyanlarda papazlar, dini görevlerini yerine getirdikleri cübbeleri ile defnedilmektedir. Ancak, Ermenilerde cübbenin üzerinde, halktan insanlara da giydirilen kefen yer alır. Her iki grupta define hazırlık aşamasındaki dini tören, yedi papaz eşliğinde gerçekleştirilir. Bölgede papaz sayısı az olduğu için, defin işleminin gerçekleştirilmesinden önce yakın illerden ya da kiliselerden papazlar çağrılır. Her iki grupta da papazların defnedilmesi farklılıklar gösterir.

Ermenilerde defin işlemi bir gizlilik gerektirdiğinden, papaz cenazelerinin defni yalnızca papazlar ve yardımcıları tarafından bilinir. Kilisede yapılan dini ritüel, halktan insanlar için yapılan ritüelden farklı değildir. Fark, kendini cübbe ve mezar içindeki konumunda/yatırılışında gösterir. Papaz tabut içinde mezarlığa getirilir, cenazenin defne hazırlık aşamasında hazırlanan mezar, halk mezarlarından daha derin ve geniştir. Tabut; mezarın içine indirildikten sonra, mezarın üzerine, dışarıda kalan papazlar tarafından siyah, büyük bir örtü açılır ve böylece içinde gerçekleştirilen işlemlerin dışarıdan/halk tarafından görülmesi engellenir. Mezarın içinde, cenaze önce tabuttan çıkarılır, sırtı mezarın batı kısmına yaslanır ve ayakları ileriye doğru uzatılır. Yani papaz, mezar içinde “L” biçiminde oturur, böylece, cenazenin yüzünün doğuya bakması sağlanır. Cenaze, yüzü karşıya bakacak şekilde baş kısmından sabitlenir ve elleri bacaklarının üzerine konur. Bu aşamadan sonra, cenazenin bacaklarının üzerine, İncil konur. Bu işlemleri tamamlayan papazların dışarı çıkmasıyla birlikte mezarın üzerine gerilen siyah bez, mezarın içine bırakılır ve üzerine toprak atılarak dualar eşliğinde defin işlemi sonlandırılır.

Hıristiyan Araplarda üzerine cübbesi giydirilen papaz, özel bir sandalye üzerine oturtulur. Papazın göğüs kısmına İncil koyularak, vücudunun üst bölgesi bir

bez parçasıyla sandalyenin arkalığına bağlanır¹ (Resim 44-46). ve bu şekilde öne doğru devrilmesi önlenir. Bacakları, bilek kısmından sandalyenin bacaklarına bağlanan papazın kolları da, sandalyenin kolları üzerine yine bez parçasıyla sabitlenir. Kilisede düzenlenen dini törenin sonunda papaz defnedileceği mezara götürülür ve bu mezarın içine yüzü doğruya bakacak şekilde sandalye ile yerleştirilir. Kilise bahçesi içinde yer alan papaz mezarları yerin altında açılan geniş oyuklar şeklindedir. Bu alanın bir kısmı, defini yapacak kişilerin girebilmesi için açık bırakılır. Buraya giren kişiler, içe doğru oyuk olan alana cenazeyi sandalye ile yerleştirirler. Daha sonra buraya mumlar ve gaz lambaları asarlar. Sonrasında ise cenazenin koyulduğu alanın önüne taştan bir duvar örülür. Defini yapan kişiler, içinde buldukları çukurdan çıkarak bu alanın tamamını toprakla sıkı bir şekilde kapatırlar. Ayrıca ölen papazlar, daha önce ölen papazlar ile aynı mekânın içine defnedilirler. Bir papaz öldüğünde, onun cenazesinin bu alan konulması sırasında, daha önce ölen ve eti kemikten ayrılmış olan bir önceki papazın kemikleri bir torbaya konularak yeni defnedilen papazın yanına bırakılır.²

Gömmenin simgesel ifadesinin (cübbeli ve oturarak) altında yatan düşünce, papazların toplum içindeki konumuyla ilgilidir. Onların bu statüsü, “her şeyi bilen” biçiminde, halk tarafından kavramsallaştırılır. Yani papazın, bu dünyaya ve diğer dünyaya ilişkin bilgisinin *tam* olması onun bu şekilde algılanmasını sağlar. Aslında, Arap Alevilerinin şeyh ve soyunun halk mezarlığının içinde ayrı bir mezarlık oluşturularak gömülmesi de benzer bir biçimde yorumlanmalıdır. Çünkü şeyh/papaz, halk için “her şeyi bilen”dir.

¹ Bazı durumlarda İncil göğse bağlanmaz, bunun için İncil’in yerleştirileceği özel araçlar kullanılır. Bu araçlar bir şekilde sandalyeye sabitlenir ve İncil bu aracın üzerine sanki okunacakmış gibi açık bir şekilde yerleştirilir.

² Eğer bir papazın ölümünün üzerinden 1 yıl geçmeden başka bir papaz gömülürse, bu papaz farklı bir mezar alanına ama aynı şekilde gömülür.

2. 1. 9. Karşılaştırma ve Etkileşim

Aynı coğrafyayı paylaşan, gündelik yaşamda bazen aynı dili konuşan, farklı inanıştaki grupların “ölü gömme gelenekleri”nin ortaya konulmasını hedefleyen bu çalışmada, grupların ölüm olgusuna dair inanmaları ve pratikleri farklılıklar ve benzerlikler gösterir. Bütün kültürlerde ölümün ön belirtisine dair ortak inançlar vardır. Örneğin, baykuşun uğursuz sayılması tüm kültürlerde ortaktır. Bir ölümün gerçekleşeceğine inanılmasına neden olan bu ortak inanç da kültürlerin bir arada yaşamasından kaynaklıdır. Bu etkileşimin hangi kültürden hangi kültüre doğru olduğunu belirlemek oldukça güçtür. Çünkü bu ve benzeri inanışların antik dönemden kalma korkuların ve geleneğin bir devamı olarak ele alınması gerekir. Dolayısıyla, ölümün ön belirtisi olan baykuş imgesi, iki büyük (İslam ve Hıristiyan) geleneğin dini inancında yer almaz. Bu tür inançlar, daha çok büyük geleneklerden ayrılmış halk geleneği içine girer ve bunların tarihsel bir süreçte izlerini ya da kökenlerini ortaya koymak anlamsız ve boş bir uğraşıdır. Önemli olan, benzer öğelerin “*bilinmeyen*” tarihi bir süreçte farklı kültürler tarafından benimsendiğinin ve kökenle aynı anlamlandırmaya sahip olduğunun bilinmesidir.

Ölüm olayının gerçekleşmesiyle başlayan ve devam eden pratiklerde, her topluluk/kültürde farklılıklar olduğu gibi, kültürler arasında modern yaşamın (şehirleşmenin) bir gerekliliği olan etkileşiminde varolduğundan bahsedilebilir. Örneğin, Arap Alevilerde camiye gitme geleneği olmamasına karşın ölüm olayının duyurulmasında Ortodoks Müslümanlar gibi camiler kullanılır.

Ortodoks Arap ve Türk Sünniler ile Heterodoks Arap Alevilerde görülen, ölen bireyin yıkanması ve abdestlenmesi pratiğine Ortodoks Hıristiyan gruplarda rastlanmamaktadır. Bu gruplarda, Müslüman geleneğin uyguladığı temizlenme yerine, ölen bireyin vücudu alkollü bez ile silinir. Onlarda abdest, doğumdan sonra gerçekleştirilen vaftiz ritüeli ile yerine getirilir. Yani, Hıristiyan gruplarda manevi temizliği amaçlayan vaftiz; Müslüman gruplardaki abdestin aksine birey öldükten sonra değil, doğduktan bir süre sonra gerçekleştirilir.

Bütün kültürlerde farklılıklar gösteriyor olsa da kefen geleneği görülmektedir. Hıristiyan gruplarda kefenin sarılması öncesinde görülen ölen bireye kıyafetlerinin giydirilmesi pratiğine, Arap Sünni ve Türklerde rastlanmazken, Arap

Alevilerde, yaşlı kadınların vasiyeti üzerine son kat kefenden önce ölen kişinin sevdiği bir kıyafetinin giydirildiği de belirtilmiştir. Ortodoks Müslüman düşüncede, ölen kişiye kefenin dışına herhangi bir kıyafetin olmaması, Arap Alevilerin bu konuda Hıristiyan gruplardan etkilenmiş olabileceğini gösterir. Kültürlerde, cenazenin taşındığı ve defnedildiği araçlarda, etkileşimin sonucu olarak bazı farklılaşmalar görülür. Bu farklılık, Müslüman grupların bazı durumlarda (yikanamayacak durumda olan cenaze) cenazelerini tabut ile defnetmeleri şeklinde karşımıza çıkar. Müslüman gruplarda tabut geleneğinin olmaması Hıristiyan gruplarla olan etkileşime işaret eder.

Bütün gruplarda cenazenin gömülmesinin öncesinde dini ritüeller yapılmaktadır. Hıristiyan gruplarda bu törenler kiliselerde yapılırken, Ortodoks Arap ve Sünni gruplarda törenler camilerde yapılmaktadır. Arap Alevilerde ise dini ritüel, çoğunlukla mezarlıklardaki uygun yerlerde gerçekleştirilmektedir. Ancak son yıllarda, özellikle şehir merkezlerinde Arap Alevilerin cenaze ritüellerini camilerde gerçekleştirdikleri belirtilmiştir. Bu da, ölüm olayının camilerden duyurulması gibi, modernleşmenin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Dini ritüele katılmayan halk, gömülmeye götürülen cenazenin arkasından yedi adım yürür. Müslüman ve Hıristiyan bütün gruplarda görülen bu geleneği, tarihsel süreç içinde öncelikli olarak hangi kültür tarafından uygulandığını ortaya koyamayız. Ama bütün gruplarda bu gelenek, simgesel olarak ölünün mezara götürülmesi ve gömülmesini ifade eder. Çünkü modern insan için zaman önemlidir. Dolayısıyla, bu geleneğin yakın bir zamanda ortaya çıktığını düşünebiliriz.

Ölen bireyin define hazırlanması; dini ritüelinin gerçekleştirilmesi ve defnedilmesi sırasında, Hıristiyan gruplarda kadınlar erkeklerle bir arada bulunurken, Müslüman gruplarda durum bunun tersidir. Kadınlar cenazenin defni için gerekli olan dini ritüelinin ve defin işlemi sırasında gerçekleşen pratiklerin dışındadır.

Bütün gruplarda gözlenen, ölüm olgusuna dair pratiklerden biri de definin ardından gerçekleştirilen mezarlık ziyaretleridir. Definin hemen ardından gerçekleştirilen mezar ziyaretlerinin yanı sıra, bütün gruplarda belirli zamanlarda da ziyaretler görülür. Bu ziyaretler, çoğunlukla ölen kişiyi anmaya yöneliktir. Bu günlerde ölen kişinin ruhu için yemekler verilir ve çeşitli ritüeller düzenlenir.

Bunların yanında bütün kültürlerde ölen kişinin ardından yas tutulur ve bu süre bütün gruplarda 40 gündür. Bu süre, ölen kişinin yaşına ve ölüm nedenine göre değişiklikler gösterir. Bütün topluluklarda/kültürlerde ruh inancı vardır ve ruh can olarak tanımlanır. Ruhun ışık, mum ya da kelebek gibi uçan bir canlı ile tasavvur edilmesi, ölümün ön belirtilerinde olduğu gibi, geçmişten devralınan öğeler olarak kabul edilebilir. Ruhun Arap Alevilerinde yeniden görülmesi yukarıda anlatılanlardan farklıdır. Bu farklılık, ruhun yeniden bedenlenmesidir. Yani insan ölür ve öldükten sonra Allah katında yargılanan ruh, ameline göre (iyi-kötü) ya insan olarak ya da insan bedeninden düşmeye uğrayarak, hayvan ya da bitki olarak yeniden vücut bulur.

Yukarıda anlatılan pratiklerin dışında, ölümü simgeleyen mezarlar da araştırdığımız kültürel gruplarda farklı şekillerde görülür. İki çeşit olan bu mezarlardan ilki, tüm grupların kullandığı basit toprak, ikincisi ise yalnızca Arap Hıristiyanlarda görülen ve hışğheşi/ türbe diye adlandırılan mezarlardır. Mezarlar, diğer dünya ile kurulan bir “bağı” ifade eder. Hıristiyan ve Arap Alevi gruplarda dini görevlilerin mezarları, diğer dünya ile kurulan bağı temsil etmenin yanı sıra, onların statüsünün bir göstergesi olarak da algılanır. Bu noktada, otorite sayılan din adamları için düzenlenen pratikler, halktan insanlara uygulanan pratiklerden farklıdır. Arap Alevilerde din adamları (şeyh) halktan insanlar ile aynı mezarlık alanı içine gömülür ancak bu gömüde mezarlık alanı, diğer mezarlık alanlarından ayrı bir mezarlık görünümüyle kendini halk mezarlarından ayırır. Hıristiyanlarda ise papaz, halktan insanların gömülme biçimi dışında, oturur şekilde gömülür. Bu gömülme biçimi, papaza duyulan saygının yanı sıra onun otoritesinin bir simgesi olarak yorumlanabilir.

Çizelge 6. Genel Karşılaştırma

	Arap Alevi	Arap Hıristiyan	Arap Sünni	Ermeni	Türk Sünni
Yıkama	Su ve sabun ile yıkanır	Alkolle silinir	Su ve sabun ile yıkanır	Alkolle silinir	Su ve sabun ile yıkanır
Abdest	Ölümden sonra boy abdesti aldırılır	Ölmeden önce vaftiz töreni vardır	Ölümden sonra boy abdesti aldırılır	Ölmeden önce vaftiz töreni vardır	Ölümden sonra boy abdesti aldırılır
Kefen	X Vasiyet durumunda kadına elbise giydirilebilir.	X Kefenin içine kıyafet giydirilir	X	X Kefenin içine kıyafet giydirilir	X
Taşıma Aracı	Sedye	Tabut	Saraca	Tabut	Sal
Defin Aracı	Yalnız kefenle	Tabut	Yalnız kefenle	Tabut	Yalnız kefenle
Evdeki Yönü	Baş kuzeyde, ayak güneyde sırt üstü	Ayakları doğuda başı batıda sırt üstü	Baş kuzeyde, ayak güneyde sırt üstü	Ayakları doğuda başı batıda sırt üstü	Baş kuzeyde, ayak güneyde sırt üstü
Mezardaki Yönü	Baş batıda ayak doğuda sağ omuz üzerinde güneye bakar konumda	Ayakları doğuda başı batıda sırt üstü	Baş batıda ayak doğuda sağ omuz üzerinde güneye bakar konumda	Ayakları doğuda başı batıda sırt üstü	Baş batıda ayak doğuda sağ omuz üzerinde güneye bakar konumda
Kutsal Mekan	Bazen Camii	Kilise	Camii	Kilise	Camii
Dini Ritüelde Kadının Yeri	Kadın ritüelin dışındadır.	Kadınlar erkelerle bir aradadır	Kadın ritüelin dışındadır.	Kadınlar erkelerle bir aradadır	Kadın ritüelin dışındadır.
Ölü Hediyesi	Yatak yastık kolonya vb.	Yastık, gelinlik vb.	Ölü hediyesi yoktur	Gelinlik, damatlık	
İlk Mezar Ziyareti	İlk 3 gün sabah erkenden	İlk 3 gün sabah akşam	7 gün her sabah	Definden sonraki 7. gün	İlk 3 gün her sabah
Mezar Ziyaret Günleri	Cuma, bayramın ilk günü, 7sl, 40ı, yıldönümü	Pazar, bayramın ilk günü, 7si, 40ı, yıldönümü	Cuma, bayramın ilk günü, 7sl, 40ı, 52si, yıldönümü	Pazar, bayramın son günü, 7si, 40ı, yıldönümü	Cuma, c.tesi, bayramın ilk günü, 7sl, 40ı, 52si, yıldönümü
Ölü Aşı Adeti	Yedisi, kırkı ve yıldönümünde	Yedisi, kırkı ve yıldönümünde	Yedisi, kırkı, elliikisi ve yıldönümünde	Yedisi, kırkı ve yıldönümünde	Yedisi, kırkı elliikisi ve yıldönümünde
Yas Süresi	40 gün	40 gün	40 gün	40 gün	40 gün
Ruh İnancı	Ruh = Can inancı yaygındır	Ruh = Can inancı yaygındır	Ruh = Can inancı yaygındır	Ruh = Can inancı yaygındır	Ruh = Can inancı yaygındır

2. 2. Demografik Boyutuyla Ölüm

Ölüm olgusunun konu olduğu bilim dallarından biri olan demografi en genel tanımıyla belirli bir bölgede belirli bir anda yaşayan bireylerin oluşturduğu kitleyi; büyüklüğü, yapısı ve gelişimi açısından inceleyen bilim dalıdır (Aydın 2003:211).¹

Başol'a göre (1994: 2), "İstatistiğin nüfus olaylarına uygulanması demografi denilen bilim dalını ortaya koyar".

Demografinin konusunu nüfus ve hayati olaylar teşkil eder. Demografinin konusunu oluşturan hayati olaylar doğum, ölüm, evlenme, boşanma ve göç olaylarını içine alır (Başol 1994: 2). Hayati olaylar olarak tanımlanan doğum, ölüm, evlenme, boşanma ve göç olayları; nüfus hareketlerini gözlemlemekte kullanılan kıstaslardır (DİE 2002: VII).² Nüfusbilim araştırmalarından elde edilen veriler yardımıyla nüfusun bugünkü durumuna ilişkin sonuçlara ulaşılırken, aynı zamanda nüfusun genel yapısındaki değişimden yola çıkılarak, gelecek için yapılacak kısa ve uzun vadeli planlamalarda güvenilir çıkarsamaların yapılması da sağlanmaktadır (Aydın 2003: 212).

"Toplumun yalnızca nüfus yapısını inceleyen bir bilim olarak algılanan nüfus bilim aslında sosyal bilimler, doğa bilimleri ve beşeri bilimlerin tamamını ilgilendiren, onların merkezinde yer alan kapsamlı bir bilimdir" (Aydın 2003: 212).

"Ölümler nüfusun yapısını ve değişimini etkileyen temel olgulardan biridir" (Yener 1981: 1). Ölüm istatistikleri bu nedenle önemlidir.

"Ölüm istatistikleri; nüfus tahminleri, nüfusa ilişkin araştırmalar, sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi, geleceğe yönelik kısa ya da uzun vadeli

¹ "Dar anlamıyla bir toplumun gerçek büyüklüğünü belirlemeye çalışan bir bilim olarak algılanmakla birlikte demografi; bir toplumun nüfusunun artış ya da azalış hızını belirleyen değişimin doğumlar, ölümler ve göçlerden hangilerin ürünü olduğunu saptamaya çalışan bir bilim olarak karşımıza çıkmaktadır".¹ (Aydın 2003: 211).

² "Hayati bir olay olan ölüm olgusunun, ülke düzeyinde ölüm nedenlerinin ve sayısal değerlerinin bilinmesinin, halk sağlığı hizmetlerinin gerek koruyucu ve gerekse tedavi edici hekimlik olarak yerine getirilmesinde önemli bir yeri vardır" (DİE 2002: VII).

planların yapılması gibi olaylarda başvuru bir yol olmasının yanında, sosyal değişimin bir göstergesi olarak da kullanılmaktadır” (Yener 1981: 1).

Ayrıca ölüm nedenlerine ilişkin verilerin değerlendirilmesi, sağlık konusundaki gelişmişlik düzeyinin tespit edilmesi açısından önemlidir. Gözlenen ölümlerin sebeplerinin belirlenmesi; ölümlerin gözlenme sıklığının ortaya konulması, bu sebeplerin engellenmesi konusunda tedbirler alınması bakımından önemlidir (DİE 2002:VII).

Demografide ölüme ilişkin istatistikî sonuçlara varılabilmesi için ölüm yaşı, ölüm sayısı ve ölüm nedeni gibi bilgilerin elde edilmesi gerekmektedir. Bu bilgilerin elde edilmesine yarayan ayrıntılı formlar (Çizelge 7), çoğunlukla çeşitli anketler ve nüfus sayımlarında kullanılmaktadır. Elde edilen bu bilgilerden yararlanılarak çeşitli hesaplamalar yapılmakta ve istatistikî sonuçlara varılmaktadır.

Hatay iline ilişkin ulaşılabildiğimiz ölüm verileri, DİE'nin hazırlamış olduğu 2002 yılı raporlarına dayanmaktadır. Hatay'da gözlenen ölüm olaylarına ilişkin veriler yaş grubuna göre ölüm sayısı, il, ilçe ve daimli ikametgâha göre ölüm sayısı, günlük ve aylık bebek ölüm sayısı, nedenlerine göre intihar sayısı ve seçilmiş 50 nedene göre ölüm sayısı olmak üzere beş başlık altında değerlendirilmiştir.

Hatay'da 2002 yılı verilerine göre toplam 1709 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunlardan 954'ü erkek, 755'i kadındır. Ölen 1709 kişinin 1396'sı şehirde, 313'ü ise köyde ikamet etmektedir. Şehirde ikamet eden 1396 kişiden 781'i erkek nüfus iken, 615'i kadın nüfustur. Köyde hayatını kaybeden toplam 313 kişinin 173'ü erkek, 140'i ise kadındır (Çizelge 8).

Çizelge 7. Ölüm İstatistik Formu

**T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ
BAŞKANLIĞI**

**T.C.
SAĞLIK
BAKANLIĞI**

İl merkezlerinde Sağlık Müdürlükleri, İlçelerde Sağlık Ocakları kanalıyla BAŞBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ BAŞKANLIĞINA gönderilecektir.

**ÖLÜM İSTATİSTİK FORMU
2002**

DİP KOÇANI

Not: Bu kısım formun doldurduğu kurumda kalacaktır.

Sıra No: .....

I-Formun doldurulduğu:

a)İl: .....

b)İlçe: .....

II-Ölünün:

a)Adı: .....

b)Soyadı: .....

c)Baba Adı: .....

d)Ana Adı: .....

e)Yaşı (Bitirilen yaş): .....

f)Cinsiyeti: .....

g)Açık ev adresi: .....

h)Ölüm sebebi: (Esas sebep yazılacak) .....

i)Öldüğü tarih: .../.../20.....

III-Ölümü tespit eden hekimin:

a)Adı: .....

b)Soyadı: .....

Yukarıda adı, soyadı ve hüviyeti yazılı ölünün gömülmesine izin verilmiştir.

Resmi Mühür ve İmza
...../...../20.....

I-Ölümün meydana geldiği yerin:

a)İl adı: .....

b)İlçe adı: .....

II-Ölenin:

a)Adı ve Soyadı: .....

b)Yaşı (Bitirilen yaş): ..... yaşında

c)Bir yaşından küçükse: ..... aylık

d)Bir aylıktan küçükse: ..... günlük

e)Cinsiyeti: 1 2
Erkek Kadın

f)Daimi ikametgahı: ..... İl İlçe Bucak veya köy

g)Medeni hali: 1 2 3 4
Hiç evlenmedi Evli Eşi öldü Boşandı

h)Eğitim durumu: 0 1 2 3 4 5 6
Okuma yazma bilmiyor Okuma-yazma biliyor; fakat bir okuldan mezun değil İlk okul İlk öğretim Ortaokul ve dengi Lise ve dengi Yüksek okul veya fakülte

i) 1: Çalışıyor ise, yaptığı iş: .....

2: Çalışmıyor ise, durumu: 1 2 3 4 5
Ev kadını Emekli Öğrenci İrat sahibi Diğer

k)Ölümün meydana geldiği ay: 01 02 03 04
Ocak Şubat Mart Nisan
 05 06 07 08
Mayıs Haziran Temmuz Ağustos
 09 10 11 12
Eylül Ekim Kasım Aralık

l)Ölümün esas sebebi (Ölümü meydana getiren hal yada hastalığı yazınız) .....

m)Ölümü tesbit için otopsi: 1 2
Yapıldı Yapılmadı

III-Ölüm sebebini tespit eden kurum:

1 2 3
Hastane veya Sağlık Merkezi Sağlık Ocağı Tabibi Belediye Tabibi

Gömmeye izin veren makamın adı: .....

Dip Koçanı Sıra No: .....

I-Formun doldurulduğu:

a)İl: .....

b)İlçe: .....

II-Ölünün:

a)Adı: .....

b)Soyadı: .....

c)Baba Adı: .....

d)Ana Adı: .....

e)Yaşı (Bitirilen yaş): .....

f)Cinsiyeti: .....

g)Açık ev adresi: .....

h)Ölüm sebebi: (Esas sebep yazılacak) .....

i)Öldüğü tarih: .../.../20.....

III-Ölümü tespit eden hekimin:

a)Adı: .....

b)Soyadı: .....

Yukarıda adı, soyadı ve hüviyeti yazılı ölünün gömülmesine izin verilmiştir.

Resmi Mühür ve İmza
...../...../20.....

Kaynak: DİE, Ölüm İstatistikleri, 2002

Çizelge 8. Hatay İli 2002 Yılı Ölüm Verileri (Toplam- Şehir- Köy)¹

	Toplam		E.		K.		Şehir		E.		K.		Köy		E.		K.	
HATAY	1 709	954	755	1 396	781	615	313	173	140									
Merkez - Center	822	461	361	686	389	297	136	72	64									
Altınözü	52	23	29	36	14	22	16	9	7									
Belen	27	18	9	25	16	9	2	2	-									
Dört Yol	224	126	98	132	69	63	92	57	35									
Erzin	3	1	2	3	1	2	-	-	-									
Hassa	13	8	5	-	-	-	13	8	5									
İskenderun	334	186	148	306	174	132	28	12	16									
Kırıkhan	167	95	72	151	87	64	16	8	8									
Kumlu	11	5	6	11	5	6	-	-	-									
Reyhanlı	10	4	6	6	3	3	4	1	3									
Samandağı	39	24	15	38	23	15	1	1	-									
Yayladağı	7	3	4	2	-	2	5	3	2									

E. = Erkek, K. = Kadın

Kaynak: DİE, Ölüm İstatistikleri, 2002

DİE'nin ölüm istatistiklerine (2002) göre, illerde ölen bireylerin sayısı 0, 1-4, 5-9, 10-14, 15-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, 60-64, 65-69, 70-74, 75+ olmak üzere 16 yaş grubuna ayrılmıştır. Hatay ilinde bu yaş gruplarına göre ölen birey sayıları da farklılıklar göstermektedir. Buna göre 0 (sıfır) yaş grubunda ölen bebek sayısı bir sonraki yaş grubunun (1-4) neredeyse iki katı kadardır. Çocuk ölümlerinin 10-14 yaş grubunda en az düzeyde gerçekleştiği görülmektedir (Çizelge 9). 15 yaşından 35 yaşına kadar nispeten düşük düzeyde gerçekleşen ölümler, 35 yaşından sonra artış kaydetmekte ve 75 yaşından sonra en yüksek düzeye çıkmaktadır (Çizelge 9).

DİE'nin ölüm istatistiklerinde, günlük (Çizelge 10) ve aylık (Çizelge 11) bebek ölümlerine de yer verilmiştir. Buna göre bebek ölümleri 1, 2, 3, 4, 5, 6, ve 7-29 olmak üzere günlere göre sınıflandırılmıştır. Çizelge 10'da da görüldüğü gibi, bebek ölümlerinin büyük bir çoğunluğu yaşamın ilk gününde gerçekleşmektedir.

¹ 2002 yılı Hatay nüfusu 1267968'dir. Bu, tahmini (projeksiyon) bir rakam olduğundan şehir ve köy nüfuslarına ilişkin bilgilere ulaşılamamıştır. Bu sebeple ilçelerde gözlenen ölümlerin sayısındaki farklılıkların sosyo-ekonomik nedenlerden mi yoksa yalnızca nüfus oranlarından mı kaynaklı olduğu belirlenememiştir.

Bununla birlikte erkek bebeklerin kızlardan daha fazla sayıda öldüğü görülmektedir. Yaşamın ilk gününün aksine yaşamın 4. ve 5. günlerinde bebek ölümlerine rastlanmamaktadır.

Hatay ilinde 2002 yılı aylık bebek ölümlerine bakıldığında ölüm sayıları 1. aydan 11. aya kadar sınıflandırılmıştır (Çizelge 11). Buna göre ilk ayda sadece bir bebek ölürken, ikinci ayda 4 bebek ölmüştür. Ancak en fazla bebek ölümü 6. Ayda gerçekleşmiştir. Türkiye’de gerçekleşen aylık bebek ölümlerinin % 0,67’sini Hatay’da gerçekleşen aylık bebek ölümleri oluşturur. Bu bölgede gözlenen bebek ölümlerinin nedenleri akraba evliliğine bağlı olabilir. Bölgede gözlenen anemi vakalarının da akraba evliliği sebebiyle sık sık gözlenmesi ve yine akraba evliliğinin sonucu olarak gerçekleşen sakat doğumlarda bebek ölümlerini etkiliyor olabilir.

Hatay’da gözlenen intihar vakalarında, intihar nedenine göre sayısal olarak ilk sırayı 12 kişi ile hastalığa bağlı intiharlar alır. Onu duygusal ilişki ve sevdiği ile evlenememe (11 kişi), aile geçimsizliği (5 kişi) ve geçim zorluğu (2 kişi) nedenleri takip eder. Hatay ilinde bu verilerin derlendiği süre zarfında, ticari başarısızlık ve öğrenim başarısızlığının neden olduğu intiharlara rastlanmamıştır. Tüm bu nedenlerin dışında kalan, çeşitli intihar vakalarından kaynaklı ölüm sayısı ise yalnızca (1) birdir (www.tuik.gov.tr).

DİE (TUİK), uluslararası alanda 150 olarak belirlenen ölüm nedenini 50’ye indirmiştir (Çizelge 12). Seçilmiş 50 nedene göre ölüm sayısına bakıldığında, en fazla ölüm nedenini 413 kişi ile kalp hastalıklarının oluşturduğu söylenebilir (Çizelge 12).

Çizelge 9. Hatay İli Yaş Grubuna Göre Ölüm Sayısı

		İl ve yaş grubuna göre ölüm sayısı								
		A. Toplam	B. Erkek	C. Kadın	Yaş grubu					
İl		Toplam	0	1 - 4	5 - 9	10 - 14	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34
Bursa	A	9 361	339	83	49	31	75	93	118	131
	B	5 401	186	51	30	19	50	65	65	78
	C	3 960	153	32	19	12	25	28	53	53
Çanakkale	A	1 020	24	2	1	-	3	5	2	7
	B	570	15	2	1	-	3	3	1	6
	C	450	9	-	-	-	-	2	1	1
Çankırı	A	353	5	5	-	3	2	2	2	3
	B	178	3	3	-	2	1	1	-	1
	C	175	2	2	-	1	1	1	2	2
Çorum	A	1 141	70	14	3	4	10	5	7	6
	B	599	42	11	1	3	8	2	5	2
	C	542	28	3	2	1	2	3	2	4
Denizli	A	1 902	117	10	3	2	14	13	7	14
	B	1 051	72	4	2	1	10	10	5	5
	C	851	45	6	1	1	4	3	2	9
Diyarbakır	A	2 178	675	114	39	18	22	30	24	14
	B	1 152	374	61	23	12	9	12	14	7
	C	1 026	301	53	16	6	13	18	10	7
Edirne	A	1 495	53	12	1	3	4	9	5	13
	B	871	33	6	1	1	3	6	5	10
	C	624	20	6	-	2	1	3	-	3
Elazığ	A	1 357	142	20	8	6	10	9	15	17
	B	712	74	13	3	6	3	4	10	7
	C	645	68	7	5	-	7	5	5	10
Erzincan	A	462	20	5	-	-	-	4	5	3
	B	258	9	4	-	-	-	3	2	3
	C	204	11	1	-	-	-	1	3	-
Erzurum	A	1 914	339	49	15	14	14	23	18	21
	B	1 102	208	29	7	8	7	13	12	8
	C	812	131	20	8	6	7	10	6	13
Eskişehir	A	3 881	260	28	12	7	30	31	29	42
	B	2 191	169	13	9	3	15	13	18	25
	C	1 690	91	15	3	4	15	18	11	17
Gaziantep	A	4 592	972	156	59	45	69	82	61	52
	B	2 553	543	87	40	31	44	53	36	35
	C	2 039	429	69	19	14	25	29	25	17
Giresun	A	718	42	11	4	3	1	3	4	8
	B	373	17	4	3	1	-	2	2	4
	C	345	25	7	1	2	1	1	2	4
Gümüşhane	A	75	5	-	1	-	1	1	-	-
	B	47	1	-	-	-	1	1	-	-
	C	28	4	-	1	-	-	-	-	-
Hakkari	A	117	16	11	4	-	2	2	4	2
	B	69	10	5	2	-	1	-	3	2
	C	48	6	6	2	-	1	2	1	-
Hatay	A	1 396	43	23	4	3	9	8	12	7
	B	781	25	13	2	1	5	4	6	4
	C	615	18	10	2	2	4	4	6	3

Kaynak: DİE, Ölüm İstatistikleri, 2002

Çizelge 9 (devamı).

A.	B.	C.								
35 - 39	40 - 44	45 - 49	50 - 54	55 - 59	60 - 64	65 - 69	70 - 74	75 +		
213	288	369	561	617	865	1 159	1 407	2 963	.... A Bursa	
146	203	259	378	426	564	740	753	1 388	.... B	
67	85	110	183	191	301	419	654	1 575	 C	
11	17	39	52	64	83	111	154	445	.... A Çanakkale	
6	12	30	40	42	56	69	87	197	.... B	
5	5	9	12	22	27	42	67	248	 C	
2	2	8	13	10	32	48	65	151	.... A Çankırı	
-	2	6	7	8	19	29	32	64	.... B	
2	-	2	6	2	13	19	33	87	 C	
9	21	38	40	64	84	184	202	380	.... A Çorum	
6	16	29	26	44	53	107	105	139	.... B	
3	5	9	14	20	31	77	97	241	 C	
23	47	58	88	85	163	224	299	735	.... A Denizli	
13	29	40	66	64	112	125	166	327	.... B	
10	18	18	22	21	51	99	133	408	 C	
29	31	52	73	86	127	188	212	444	.... A Diyarbakır	
18	15	25	41	56	71	102	107	205	.... B	
11	16	27	32	30	56	86	105	239	 C	
25	35	76	87	84	150	186	234	518	.... A Edirne	
16	24	53	69	64	119	117	115	229	.... B	
9	11	23	18	20	31	69	119	289	 C	
13	21	44	67	62	122	146	232	423	.... A Elazığ	
4	7	29	45	31	67	80	127	202	.... B	
9	14	15	22	31	55	66	105	221	 C	
1	8	12	17	29	36	46	93	183	.... A Erzincan	
-	8	9	10	23	19	26	59	83	.... B	
1	-	3	7	6	17	20	34	100	 C	
32	37	58	91	128	169	245	248	413	.... A Erzurum	
16	25	39	56	83	103	154	128	206	.... B	
16	12	19	35	45	66	91	120	207	 C	
57	96	160	190	242	351	476	591	1 279	.... A Eskişehir	
36	64	114	120	158	225	288	314	607	.... B	
21	32	46	70	84	126	188	277	672	 C	
65	106	128	228	249	370	478	480	992	.... A Gaziantep	
41	64	85	140	159	214	298	268	415	.... B	
24	42	43	88	90	156	180	212	577	 C	
5	13	16	35	36	54	102	134	247	.... A Giresun	
5	7	14	26	21	34	65	78	90	.... B	
-	6	2	9	15	20	37	56	157	 C	
2	1	1	5	5	8	14	18	13	.... A Gümüşhane	
-	1	1	3	4	6	8	15	6	.... B	
2	-	-	2	1	2	6	3	7	 C	
2	2	2	3	1	14	17	14	21	.... A Hakkari	
-	-	1	2	1	8	13	10	11	.... B	
2	2	1	1	-	6	4	4	10	 C	
25	32	48	80	78	111	166	235	512	.... A Hatay	
16	20	30	56	48	66	111	146	226	.... B	
9	12	18	24	30	45	55	89	284	 C	

Kaynak: DİE, Ölüm İstatistikleri

Çizelge 10. Hatay İli Günlük Bebek Ölümleri

İllere göre günlük ve aylık bebek ölüm sayısı										
A. Toplam B. Erkek C. Kadın										
Günlük bebek ölümleri										
İl		Genel toplam	Toplam	Günlük bebek ölümleri						
				1	2	3	4	5	6	7-29
Eskişehir	A	260	203	70	19	22	15	5	11	61
	B	169	137	44	11	16	11	4	9	42
	C	91	66	26	8	6	4	1	2	19
Gaziantep	A	972	689	387	81	55	23	13	12	118
	B	543	400	239	45	35	13	9	9	50
	C	429	289	148	36	20	10	4	3	68
Giresun	A	42	35	30	1	3	-	-	-	1
	B	17	15	12	1	2	-	-	-	-
	C	25	20	18	-	1	-	-	-	1
Gümüşhane	A	5	2	2	-	-	-	-	-	-
	B	1	1	1	-	-	-	-	-	-
	C	4	1	1	-	-	-	-	-	-
Hakkari	A	16	7	3	-	1	1	-	-	2
	B	10	4	-	-	1	1	-	-	2
	C	6	3	3	-	-	-	-	-	-
Hatay	A	43	18	10	2	3	-	-	1	2
	B	25	10	6	1	2	-	-	1	-
	C	18	8	4	1	1	-	-	-	2
Isparta	A	65	58	37	2	3	2	4	1	9
	B	40	34	25	1	-	-	3	-	5
	C	25	24	12	1	3	2	1	1	4
Mersin	A	213	138	83	17	10	3	3	2	20
	B	135	84	48	12	7	3	2	1	11
	C	78	54	35	5	3	-	1	1	9
İstanbul	A	2 934	2 274	1 516	146	99	75	50	48	340
	B	1 695	1 325	899	81	51	40	25	31	198
	C	1 239	949	617	65	48	35	25	17	142
İzmir	A	1 022	751	502	56	49	10	12	11	111
	B	586	433	286	37	28	3	7	7	65
	C	436	318	216	19	21	7	5	4	46
Kars	A	10	6	1	1	-	-	1	-	3
	B	3	1	-	-	-	-	1	-	-
	C	7	5	1	1	-	-	-	-	3
Kastamonu	A	27	15	11	1	-	1	1	-	1
	B	15	10	6	1	-	1	1	-	1
	C	12	5	5	-	-	-	-	-	-
Kayseri	A	194	123	35	19	18	6	5	8	32
	B	111	72	16	14	14	4	3	4	17
	C	83	51	19	5	4	2	2	4	15

Kaynak: DİE, Ölüm İstatistikleri, 2002

Çizelge 11. Hatay İli Aylık Bebek Ölümleri

Aylık bebek ölümleri												
Toplam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
57	18	8	12	6	5	2	1	-	1	3	1	.... A Eskişehir
32	11	6	7	3	1	-	-	-	1	2	1	.... B
25	7	2	5	3	4	2	1	-	-	1	-	 C
283	45	61	41	34	13	17	27	14	12	14	5	.... A Gaziantep
143	20	34	23	20	6	5	14	5	5	9	2	.... B
140	25	27	18	14	7	12	13	9	7	5	3	 C
7	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	.... A Giresun
2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	.... B
5	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	 C
3	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	-	.... A Gümüşhane
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	.... B
3	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	-	 C
9	4	-	-	-	1	-	-	-	1	2	1	.... A Hakkari
6	3	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	.... B
3	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	 C
25	1	4	3	4	2	5	-	2	2	1	1	.... A Hatay
15	-	2	3	3	-	3	-	2	1	1	-	.... B
10	1	2	-	1	2	2	-	-	1	-	1	 C
7	3	-	-	1	2	1	-	-	-	-	-	.... A Isparta
6	2	-	-	1	2	1	-	-	-	-	-	.... B
1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	 C
75	10	9	13	9	7	8	4	5	4	4	2	.... A Mersin
51	5	8	9	7	6	4	3	4	2	2	1	.... B
24	5	1	4	2	1	4	1	1	2	2	1	 C
660	151	107	90	66	59	57	51	26	23	20	10	.... A İstanbul
370	81	64	41	40	37	36	28	16	14	8	5	.... B
290	70	43	49	26	22	21	23	10	9	12	5	 C
271	72	48	34	28	30	18	16	7	8	7	3	.... A İzmir
153	40	27	23	16	17	8	8	2	5	4	3	.... B
118	32	21	11	12	13	10	8	5	3	3	-	 C
4	2	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	.... A Kars
2	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	.... B
2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	 C
12	1	3	1	1	1	-	1	2	2	-	-	.... A Kastamonu
5	-	-	1	-	1	-	-	1	2	-	-	.... B
7	1	3	-	1	-	-	1	1	-	-	-	 C
71	11	20	4	14	6	6	3	2	3	-	2	.... A Kayseri
39	6	12	3	7	2	4	2	1	2	-	-	.... B
32	5	8	1	7	4	2	1	1	1	-	2	 C

Kaynak: DİE, Ölüm İstatistikleri, 2002

Çizelge 12. 50 Ölüm nedeninin Uluslararası 150 Hastalık Sınıflamasındaki Kapsamı

50 ve 150 Uluslararası Hastalık Sınıflamasının Karşılaştırılması

50 Neden	150 Neden
1. Kolera - Cholera	1. Kolera - Cholera
2. Tifo - Typhoid fever	2. Tifo - Typhoid fever
3. Basilli dizanteri ve amoebiasis Bacillary dysentery and amoebiasis	4. Basilli dizanteri ve amoebiasis Bacillary dysentery and amoebiasis
4. Enterit ve diyareli diğer hastalıklar Enteritis and other diarrheal diseases	5. Enterit ve diyareli diğer hastalıklar Enteritis and other diarrheal diseases
5. Solunum sistemi tüberkülozu Tuberculosis of respiratory system	6. Solunum sistemi tüberkülozu Tuberculosis of respiratory system
6. Geç etkileri dahil diğer tüberküloz şekilleri Other tuberculosis including late effects	7. Menenjerin ve merkezi sinir sisteminin tüberkülozu Tuberculosis of meninges and central nervous system
	8. Bağırsaklar, periton ve mezenter gangliyonları tüberkülozu - Tuberculosis Tuberculosis of intestines, peritoneum and mesenteric glands
	9. Kemik ve eklem tüberkülozu Tuberculosis of bones and joints
	10. Geç etkileri dahil diğer tüberküloz şekilleri Other tuberculosis, including late effects
7. Veba - Plague	11. Veba - Plague
8. Difteri - Diphtheria	15. Difteri - Diphtheria
9. Boğmaca - Whooping cough	16. Boğmaca - Whooping cough
10. Streptokoklu anjin ve kızıl Streptococcal sore throat and scarlet fever	17. Streptokoklu anjin ve kızıl Streptococcal sore throat and scarlet fever
11. Meningokok enfeksiyonları Meningococcal infections	19. Meningokok enfeksiyonları Meningococcal infections
12. Akut poliyomyelit Acute poliomyelitis	22. Akut poliyomyelit Acute poliomyelitis
13. Çiçek - Smallpox	24. Çiçek - Smallpox
14. Kızamık - Measles	25. Kızamık - Measles
15. Tifüs ve diğer rickettsia hastalıkları Typhus and other rickettsioses	30. Tifüs ve diğer rickettsia hastalıkları Typhus and other rickettsioses
16. Sıtma - Malaria	31. Sıtma - Malaria
17. Frengi ve sekelleri Syphilis and its sequelae	34. Doğuştan gelme frengi - Congenital syphilis
	35. Erken frengi, semptomatik - Early syphilis, symptomatic
	36. Merkezi sinir sistemi frengisi Syphilis of central nervous system
	37. Frenginin diğer şekilleri - Other syphilis
18. Bütün diğer enfeksiyon ve parazit hastalıkları All other infectious and parasitic diseases	3. Paratifo ve diğer salmonella enfeksiyonları Paratyphoid fever and other salmonella infections
	12. Şarbon - Anthrax
	13. Bruselloz - Brucellosis
	14. Lepra - Leprosy
	18. Yılancık - Erysipelas
	20. Tetanoz - Tetanus
	21. Diğer bakteri hastalıkları - Other bacterial diseases
	23. Akut poliyomyelitin geç etkileri Late effects of acute poliomyelitis
	26. Sarı humma - Yellow fever
	27. Virütik ensefalit - Viral encephalitis
	28. Enfeksiyöz hepatit - Infectious hepatitis
	29. Diğer virus hastalıkları - Other viral diseases
	32. Trypanosomiasis - Trypanosomiasis
	33. Hummayı racia - Relapsing fever
	38. Gonokok enfeksiyonları - Gonococcal infections
	39. Schistosomiasis - Schistosomiasis
	40. Hydatidosis - Hydatidosis
	41. Filaria enfeksiyonu - Filarial infections
	42. Anchylostomiasis - Anchylostomiasis
	43. Diğer bağırsak hastalıkları - Other helminthiasis
	44. Bütün diğer enfeksiyon ve parazit hastalıkları All other infectious and parasitic diseases

Kaynak: DİE, Ölüm İstatistikleri, 2002

Çizelge 12 (devamı).

50 Neden	150 Neden
19. Lenf ve hematopoyetik (kan yapıcı) dokuların ırları dahil habis ırlar Malignant neoplasms, including neoplasms of lymphatic and haematopoietic tissue	45. Ağız boşluğu ve farenksin habis ırları Malignant neoplasms of buccal cavity and pharynx 46. Oesophagus'un habis uru Malignant neoplasm of oesophagus 47. Midenin habis uru Malignant neoplasm of stomach 48. Rektum hariç bağırsağın habis uru Malignant neoplasm of intestine, except rectum 49. Rektum ve rektosigmoid birleşme yeri habis ırları Malignant neoplasms of rectum and recto sigmoid junction 50. Larenksin habis uru - Malignant neoplasm of larynx 51. Trachea, bronş ve akciğerin habis ırları Malignant neoplasms of trachea, bronchus and lung 52. Kemiiğın habis uru - Malignant neoplasm of bone 53. Derinin habis uru - Malignant neoplasm of skin 54. Memenin habis uru - Malignant neoplasm of breast 55. Cerviksuterinin (uteris boyunun) habis uru Malignant neoplasm of cervix uteri 56. Uterusun diğeri habis ırları Other malignant neoplasms of uterus 57. Prostatin habis uru - Malignant neoplasm of prostate 58. Bütün diğeri yerlerdeki ve tasrih edilmeyen yerlerdeki habis ırlar Malignant neoplasms of other and unspecified sites 59. Lösemi - Leukemia 60. Lenfatik ve hematopoyetik dokunun diğeri habis ırları Other neoplasms of lymphatic and hematopoietic tissue
20. Selim ırlar ve tabiatı belirtilmeyen ırlar Bening neoplasms and neoplasms of unspecified nature	61. Selim ırlar ve tabiatı belirtilmeyen ırlar Bening neoplasms and neoplasms of unspecified nature
21. Şeker hastalığı - Diabetes mellitus	64. Şeker hastalığı - Diabetes mellitus
22. Vitaminsizlikler ve diğeri beslenme yetersizliğı Avitaminoses and other nutritional deficiency	65. Vitaminsizlikler ve diğeri beslenme yetersizliğı Avitaminoses and other nutritional deficiency 66. İç salgı bezlerinin ve metabolizmanın diğeri hastalıkları Other endocrine and metabolic diseases
23. Anemiler - Anemias	67. Anemiler - Anemias
24. Menenjit - Meningitis	72. Menenjit - Meningitis
25. Akut romatizma - Acute rheumatic fever	80. Akut romatizma - Acute rheumatic fever
26. Kronik romatizmal kalp hastalığı Chronic rheumatic heart disease	81. Kronik romatizmal kalp hastalığı Chronic rheumatic heart disease
27. Hipertansiyon - Hypertensive disease	82. Hipertansiyon - Hypertensive disease
28. Kan yetersizliğine bağılı (isemik) kalp hastalığı Ischaemic heart disease	83. Kan yetersizliğine bağılı (isemik) kalp hastalığı Ischaemic heart disease
29. Kalp hastalığının diğeri şekilleri Other forms of heart disease	84. Kalbin diğeri hastalıkları Other forms of heart disease
30. Serebro-vasküler hastalık - Cerebrovascular disease	85. Serebro-vasküler hastalık - Cerebrovascular disease
31. Grip - Influenza	90. Grip - Influenza
32. Pnömoni - Pneumonia	91. Virüs pnömonisi - Viral pneumonia 92. Diğeri pnömoni şekilleri - Other pneumonia
33. Bronşit, anfizem ve astma Bronchitis, emphysema and asthma	93. Bronşit, anfizem ve astma Bronchitis, emphysema and asthma
34. Mide ülseri - Peptic ulcer	98. Mide ülseri - Peptic ulcer
35. Apandisit - Appendicitis	100. Apandisit - Appendicitis
36. Bağırsak tıkanması ve fitik Intestinal obstruction and hernia	101. Bağırsak tıkanması ve fitik Intestinal obstruction and hernia
37. Karaciğeri sirozu - Cirrhosis of liver	102. Karaciğeri sirozu - Cirrhosis of liver
38. Nefrit ve nefroz - Nephritis and nephrosis	105. Akut nefrit - Acute nephritis 106. Diğeri nefrit ve nefrozlar - Other nephritis and nephrosis
39. Prostat hiperplazisi - Hyperplasia of prostate	108. Prostat hiperplazisi - Hyperplasia of prostate
40. Düşük - Abortion	114. Adli endikasyonlarla yaptırılan düşük Abortion induced for legal indications 115. Diğeri ve tasrih edilmeyen düşük Other and unspecified abortion
41. Gebelik, doğurma ve lohusalık hallerinin diğeri komplikasyonları. Komplikasyondan bahsedilmeksizin doğurma Other complications of pregnancy, childbirth and the puerperium. Delivery without mention of complication	112. Gebelik ve lohusalık hali toksemileri Toxaemias of pregnancy and the puerperium 113. Gebelik ve doğurma kanamaları Haemorrhage of pregnancy and childbirth 116. Doğurma ve lohusalık hali enfeksiyonları Sepsis of childbirth and the puerperium 117. Gebelik, doğurma ve lohusalık halinin diğeri komplikasyonları Other complications of pregnancy, childbirth and the puerperium 118. Komplikasyondan bahsedilmeksizin doğurma Delivery without mention of complication

Kaynak: DİE, Ölüm İstatistikleri, 2002

Çizelge 12 (devamı).

50 Neden	150 Neden
42. Doğuştan gelme anomaliler - Congenital anomalies	126. Spina bifida - Sipina bifida 127. Kalbin doğuştan gelme anomalileri Congenital anomalies of heart 128. Dolaşım sisteminin doğuştan gelme diğer anomalileri Other congenital anomalies of circulatory system 129. Yarık damak ve yarık dudak Cleft palate and cleft lip 130. Doğuştan gelme bütün diğer anomaliler All other congenital anomalies
43. Doğum travmatizması, güç doğum ve diğer anoksi ve hipoksi halleri Birth injury difficult labor and other anoxic and hypoxic conditions	131. Doğum travmatizması ve güç doğum Birth injury and difficult labor 134. Başka yere girmeyen anoksi ve hipoksi halleri Anoxic and hypoxic conditions not elsewhere classified
44. Perinatal mortalitenin diğer sebepleri Other causes of perinatal mortality	132. Plasenta ve kordon hastalıkları Conditions of placenta and cord 133. Yeni doğanın hemolitik hastalığı Hemolytic disease of newborn 135. Perinatal morbidite ve mortalitenin diğer sebepleri Other causes of perinatal morbidity and mortality
45. Semptomlar ve iyi tanımlanmayan haller Symptoms and ill-defined conditions	136. Psikozdan söz edilmeksizin ihtiyarlık Senility without mention of psychosis 137. Semptomlar ve iyi tanımlanmayan diğer hastalıklar Symptoms and other ill-defined conditions
46. Bütün diğer hastalıklar - All other diseases	62. Toksik olmayan guatr - Non-toxic goiter 63. Guatrlı yada guatrsız tirotoksikoz Thyrototoxicosis with or without goiter 68. Kan ve kan yapıcı organların diğer hastalıkları Other diseases of blood and forming organs 69. Psikozlar - Psychoses 70. Nevrozlar, şahsiyet bozuklukları ve psikoza bağlı olmayan diğer akıl bozuklukları Neuroses, personality disorders and other non-psychotic mental disorders 71. Akıl geriliği - Mental retardation 73. Skleroz an plak - Multiple sclerosis 74. Sar'a - Epilepsy 75. İltihaplı göz hastalıkları - Inflammatory diseases of eye 76. Katarakt - Cataract 77. Glukom - Glaucoma 78. Orta kulak iltihabı ve mastoiditis Otitis media and mastoiditis 79. Sinir sistemi ve duyu organlarının diğer hastalıkları Other diseases of nervous system and sense organs 86. Arter, arteriol ve kapillerin hastalıkları Diseases of arteries, arterioles and capillaries 87. Vena trambozu ve enbolis - Venous thrombosis and embolism 88. Dolaşım sisteminin diğer hastalıkları Other diseases of circulatory system 89. Solunum sisteminin akut enfeksiyonları Acute respiratory infections 94. Bademciklerin ve adenoid ve jetasyonların hipertrofisi Hypertrophy of tonsils and adenoids 95. Ampliye ve akciğer apsesi Emphysema and abscess of lung 96. Solunum sisteminin diğer hastalıkları Other diseases of respiratory system 97. Diş ve dişleri destekleyen dokuların hastalıkları Diseases of teeth and supporting structures 99. Gastrit ve duodenit - Gastritis and duodenitis 103. Safra taşı ve kolesistit - Cholelithiasis and cholecystitis 104. Sindirim sisteminin diğer hastalıkları Other diseases of digestive system 107. Böbrek enfeksiyonları - Infections of kidney 108. İdrar sistemi taşları - Calculus of urinary system 110. Meme hastalıkları - Diseases of breast 111. Üro- genital sistemin diğer hastalıkları Other diseases of genito-urinary system 119. Deri ve derialtı dokusu enfeksiyonları Infections of skin and subcutaneous tissue 120. Deri ve derialtı dokusunun diğer hastalıkları Other diseases of skin and subcutaneous tissue

Kaynak: DİE, Ölüm İstatistikleri, 2002

Çizelge 12 (devamı).

50 Neden	150 Neden
46. Bütün diğer hastalıklar - All other diseases	121. Artrit ve spondilit - Arthritis and spondylitis 122. Kas romatizması ve belirtilmeyen romatizma Non-articular rheumatism and rheumatism unspecified 123. Osteomyelit ve periostit - Osteomyelitis and periostitis 124. Ankiloz ve sonradan olma kemik-kas biçimsizlikleri Ankylosis and acquired musculoskeletal deformities 125. Kemik-kas sistemi ve bağ dokusunun diğer hastalıkları Other diseases of musculoskeletal system and connective tissue
47. Motorlu taşıt kazaları - Motor vehicle accidents	138. Motorlu taşıt kazaları - Motor vehicle accidents
48. Bütün diğer kazalar - All other accidents	139. Diğer taşıt kazaları - Other transport accidents 140. Kaza sonucu zehirlenmeler - Accidental poisoning 141. Kaza sonucu düşmeler - Accidental falls 142. Yangınların sebep olduğu kazalar Accidents caused by fires 143. Kaza sonucu suda boğulma ve suya batma Accidental drowning and submersion 144. Ateşli silah mermilerinin sebep olduğu kazalar Accidents caused by firearm missiles 145. Başlıca sınıai cinsten olan kazalar Accidents mainly of industrial type 146. Bütün diğer kazalar - All other accidents
49. Kendini öldürme (intihar) ve kendini travmatize etme (yaralama) Suicide and self-inflicted injury	147. Kendini öldürme (intihar) ve kendini travmatize etme (yaralama) Suicide and self-inflicted injury
50. Bütün diğer dış sebepler - All other external causes	148. Bile bile yapılan adam öldürme ve travmatizma, adli müdahale Homicide and injury purposely inflicted by other persons, legal interventions 149. Kaza sonucu veya bile bile yapıldığı tespit edilemeyen travmatizma Injury undetermined whether accidentally or purposely inflicted 150. Harp hareketinin sebep olduğu travmatizma Injury resulting from operations of war

Kaynak: DİE, Ölüm İstatistikleri, 2002

Ölüm nedenleri ile ilgili Ankara'da görüşülen Dr. Meral Turgut (Kadın, 46, Ankara), kalp hastalıklarının en önemli nedeninin beslenme ile ilgili yanlış uygulamalardan kaynaklandığını belirtmiş, bunlara ek olarak, stres ve hareketsiz yaşamın da kalp hastalıklarına davetiye çıkardığını söylemiştir. Bu bağlamda; Hatay'da 2002 yılında gözlenen ölümlerin nedenine bakıldığında karşılaşılan kalp hastalıklarının sebebi olarak, beslenme alışkanlıkları üzerinde durulabilir. Hatay bölgesinde gözlenen aşırı yağ tüketimi, tatlı ve kırmızı et tüketimi bu hastalıkların oluşmasına ve ölümlerle sonuçlanmasına sebebiyet veriyor olabilir. Beslenme de ölüm gibi, kültürel bir olgudur. Aynı coğrafyayı paylaşan farklı kültürlerin çeşitli konularda benzerlikler göstermesi gibi, beslenme konusunda da ortak bir kültür oluşturması doğaldır. Bu bağlamda, Hatay'da birinci sırada yer alan Kalp

hastalıklarına bağlı ölümlerin öncelikle beslenme alışkanlıklarından kaynaklanıyor olabileceği söylenebilir.

Hatay'da gerçekleşen toplam ölümlerin (il, ilçe, köy) % 55,8' ini erkek ölümleri oluştururken, % 44,2'sini kadın ölümleri oluşturmaktadır. Hatay'da gözlenen ölümlerin Türkiye'deki ölümler içindeki payına bakıldığında, Türkiye'deki toplam ölümlerin % 0,84'ünü Hatay'daki ölümlerin (il,ilçe,köy) oluşturduğu görülür. Cinsiyet bağlamında bakıldığında ise, Hatay'daki kadın ölümlerinin Türkiye'deki kadın ölümlerinin % 0,85'ini, erkek ölümlerinin de Türkiye'deki erkek ölümlerinin % 0,83'ünü oluşturduğu gözlenir.

Bununla birlikte Türkiye'de gerçekleşen ölümlerin % 0,69'u Hatay merkezde gerçekleşmiştir. Cinsiyet bağlamında bakıldığında Türkiye'deki kadın ölümlerinin % 0,69'unu, erkek ölümlerinin ise % 0,68'ini Hatay merkezde gerçekleşen kadın ve erkek ölümleri oluşturur (Çizelge 13).

Çizelge 13. Hatay'daki Ölümlerin Türkiye'deki Ölümler İçindeki Payı

	Türkiye	Hatay
Toplam	202713	1396 (% 0.69)
Erkek	114389	781 (% 0,68)
Kadın	88324	615 (% 0,69)

Seçilmiş 50 nedene göre ölüm sayılarına baktığımızda ise şu sonuçlarla karşılaşırız. 2002 yılı verilerine göre hem Türkiye'de hem de Hatay'da gözlenen ölümler arasında en yüksek rakama sahip olan ölüm nedeni, kan yetmezliğine bağlı kalp hastalıklarının dışında kalan, “kalp hastalıklarının diğer şekilleri”¹ olarak adlandırılan ölüm nedenidir.

Türkiye genelinde görülen ölümlerde ikinci sırayı habis urlar (lenf ve hematopoyetik -kan yapıcı- dokuların da dahil olduğu) alır, habis urlara bağlı ölümler ise Hatay'da üçüncü sırada yer alır. Bununla birlikte Türkiye'de 23926 ölüm

¹ Çizelge 16'daki 29. ölüm nedeni.

sayısı ile üçüncü önemli ölüm nedeni olarak görülen bütün diğer hastalıklar, Hatay'da 209 kişi ile üçüncü sırada yer alır.

Çizelge 14. 2002 yılı İlk 5 Ölüm Nedeni (HATAY)

İlk 5 Ölüm Nedeni	Ölüm Sayısı / Toplam Ölüm Sayısı	Toplam Ölüm Sayısı İçindeki Payı
1. (29)	413 / 1396	% 29,58
2. (46)*	209 / 1396	% 14,97
3. (19)*	153 / 1396	% 10,95
4. (45)	151 / 1396	% 10,81
5. (30)	142 / 1396	% 10,17

Hatay'da 2. sırada olan 46 no'lu ölüm nedeni Türkiye genelinde 3. sırada yer alırken, Hatay'da 3. sırada yer alan ölüm nedeni Türkiye'deki ölüm nedenleri sıralamasında 2. sıradadır.¹

Bunların yanında ilk üç sıradaki ölüm nedenleri bazında bakıldığında; Türkiye'deki "kalp hastalığının diğer şekilleri" nedeniyle gerçekleşen ölümlerin % 0,78'ini Hatay'daki aynı adlı ölüm nedeninin oluşturduğunu görürüz. İenf ve hematopoyetik dokuların ırları dahil habis ırlara bağlı ölümlerin % 0,60'ı ve bütün diğer hastalıkların % 0,87'sini de yine Hatay ilinde gerçekleşen ölümler oluşturur.

¹ İlk beş ölüm nedeni başlığı altında verilen sayılar, seçilmiş 50 nedene göre ölüm sayısı listesindeki hastalıkları belirten sayılardır. Kalp hastalığının diğer şekilleri (29), İenf ve hematopoyetik dokuların ırları dahil habis ırlar (19), diğer bütün hastalıklar (46), semptomlar ve iyi tanımlanamayan haller (45), serebro – vasküler hastalık (30) ile tanımlanmıştır.

Çizelge 15. Hatay'daki Ölümlerin Türkiye'deki Ölümleri İçindeki Payı

Ölüm Nedeni	Hatay	Türkiye	Hatay'daki Ölümlerin Türkiye'deki Ölümler İçindeki Payı
Kalp Hastalığının Diğer Şekilleri	413	52403	% 0,78
Lenf ve Hematopoiyetik Dokuların Uurları Dahil Habis Uurlar	153	25473	% 0,60
Diğer Bütün Hastalıklar	209	23926	% 0,87

Çizelge 16. Seçilmiş 50 Nedene Göre Hatay’da Ölüm Sayısı

Seçilmiş 50 neden ve ile göre ölüm sayısı									
A. Toplam B. Erkek C. Kadın									
Ölüm nedeni (UHS-8)	Hakkari			Hatay			Isparta		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C
	117	69	48	1 396	781	615	1 084	623	461
1. Kolera	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Tifo	-	-	-	1	1	-	-	-	-
3. Basilli dizanteri ve amoebiasis	1	-	1	2	2	-	-	-	-
4. Enterit ve diyareli diğer hastalıklar	2	1	1	8	1	7	-	-	-
5. Solunum sistemi tüberkülozu	1	-	1	5	4	1	1	1	-
6. Geç etkileri dahil diğer tüberküloz şekilleri	-	-	-	1	1	-	1	-	1
7. Veba	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8. Difteri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9. Boğmaca	-	-	-	1	-	1	-	-	-
10. Streptokoklu anjin ve kızıl	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11. Meningokok enfeksiyonları	-	-	-	12	7	5	5	3	2
12. Akut poliyomyelit	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13. Çiçek	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14. Kızamık	-	-	-	1	1	-	-	-	-
15. Tifüs ve diğer rickettsia hastalıkları	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16. Sıtma	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17. Frengi ve sekelleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18. Bütün diğer enfeksiyon ve parazit hastalıkları	-	-	-	5	4	1	3	3	-
19. Lenf ve hematopoietik (kan yapıcı) dokuların ırları dahil habis ırlar	14	10	4	153	118	35	106	66	40
20. Selim ırlar ve tabiatı belirtilmeyen ırlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21. Şeker hastalığı	-	-	-	34	16	18	11	8	3
22. Vitaminsizlikler ve diğer beslenme yetersizliği	-	-	-	-	-	-	2	2	-
23. Anemiler	-	-	-	2	1	1	2	2	-
24. Menenjit	-	-	-	1	1	-	1	1	-
25. Akut romatizma	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26. Kronik romatizmal kalp hastalığı	-	-	-	3	2	1	-	-	-
27. Hipertansiyon	-	-	-	16	9	7	10	3	7
28. Kan yetersizliğine bağlı (isemik) kalp hastalığı	13	9	4	142	99	43	62	42	20
29. Kalp hastalığının diğer şekilleri	21	13	8	413	192	221	538	311	227
30. Serebro-vasküler hastalık	4	2	2	142	74	68	74	32	42
31. Grip	-	-	-	-	-	-	-	-	-
32. Pnömoni	18	9	9	16	9	7	3	1	2
33. Bronşit, anfizem ve astma	-	-	-	6	4	2	4	3	1
34. Mide ülseri	-	-	-	8	5	3	1	-	1
35. Apandisit	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36. Bağırsak tıkanması ve fitik	-	-	-	-	-	-	1	1	-
37. Karaciğer sirozu	2	1	1	19	9	10	6	4	2
38. Nefrit ve nefroz	-	-	-	-	-	-	-	-	-
39. Prostat hiperplazisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-
40. Düşük	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41. Gebelik, doğurma ve lohusalık hallerinin diğer komplikasyonları. Komplikasyondan bahsedilmeksizin doğurma	-	-	-	-	-	-	-	-	-
42. Doğuştan gelme anomaliler	2	1	1	12	9	3	26	17	9
43. Doğum travmatizması, güç doğum ve diğer anoksi ve hipoksi halleri	2	1	1	3	2	1	-	-	-
44. Perinatal mortalitenin diğer sebepleri	1	1	-	10	5	5	23	12	11
45. Semptomlar ve iyi tanımlanmayan haller	5	1	4	151	69	82	76	28	48
46. Bütün diğer hastalıklar	26	16	10	209	123	86	109	70	39
47. Motorlu taşıt kazaları	-	-	-	4	3	1	1	1	-
48. Bütün diğer kazalar	-	-	-	4	2	2	1	1	-
49. Kendini öldürme (intihar) ve kendini travmatize etme (yaralama)	5	4	1	12	8	4	16	10	6
50. Bütün diğer dış sebepler	-	-	-	-	-	-	1	1	-

Kaynak: DIE, Ölüm İstatistikleri, 2002

Bunlarla birlikte, intihar sebebiyle gerçekleşen ölümlere bakıldığında, Hatay'da gerçekleşen 31 intihara bağlı ölümün, Türkiye'de gerçekleşen (2705 kişi) intihara bağlı ölümlerin % 1,15 ini oluşturduğu görülür. Türkiye'nin bazı kentlerinde (Örn. Adana 1/2, Mersin 5/1, İstanbul 25/7, Ankara 16/7) ticari başarısızlık/öğrenim başarısızlığı gibi nedenlerden dolayı intiharlarla karşılaşılırken (Çizelge 17), Hatay'da bu tür intiharlarla karşılaşılmamaktadır.

Çizelge 17. Hatay ve Türkiye'de Nedenlerine Göre İntihar Sayıları¹

İntihar Sebebi Sıralaması	*HATAY	Toplam 31	*TÜRKİYE	Toplam 2705
		Ölüm sayısı		Ölüm sayısı
1.	Hastalık	12	Hastalık	1018
2.	Hissi İlişki ve İsteddiği ile Evlenememe	11	Aile Geçimsizliği	580
3.	Aile Geçimsizliği	5	Geçim Zorluğu	385
4.	Geçim Zorluğu	2	Hissi İlişki ve İsteddiği ile Evlenememe	266
5.	Diğer	1	Diğer	214
6.			Ticari Başarısızlık	147
7.			Öğrenim Başarısızlığı	95

¹ Değerler www.tuik.gov.tr adresinden elde edilmiştir.

Çizelge 18. Hatay'da İntihar Nedenlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

	A	B	C	D	E	F	G
HATAY	%	%	%	%	%	%	%
Erkek	75.00	20.00	100.00		63,63		100.00
Kadın	25.00	80.00			36,37		

A - Hastalık

B – Aile Geçimsizliği

C – Geçim Sıkıntısı

D – Ticari Başarısızlık

E – Hissi İlişki ve Sevdiği İle Evlenememe

F – Öğrenim Başarısızlığı

G - Diğer

Çizelge 19. Hatay'daki İntiharların Türkiye'deki İntiharlar İçindeki Payı

	T %	A %	B %	C %	D %	E %	F %	G %
Toplam	1,14	1,17	0,086	0,51		4,13		0,46
E.İ.T.E.İ.İ.P	1,27	1,65	0,39	0,60		5,14		0,79
K.İ.T.K.İ.İ.P	0,97	0,63	1,22			3,07		
E.İ.T.İ.İ.P	0,74	0,88	0,17	0,51		2,63		0,46
K.İ.T.İ.İ.P	0,40	0,29	0,68			1,50		

A, B, C, D, E, F, G: Çizelge 13'de tanımlanmıştır.

T: Toplam

E.İ.T.E.İ.İ.P : Erkek İntiharlarının Toplam Erkek İntiharları İçindeki Payı

K.İ.T.K.İ.İ.P: Kadın İntiharlarının Toplam Kadın İntiharları İçindeki Payı

E.İ.T.İ.İ.P : Erkek İntiharlarının Toplam İntiharlar İçindeki Payı

K.İ.T.İ.İ.P : Kadın İntiharlarının Toplam İntiharlar İçindeki Payı

2. 2. 1. Oransal Hesaplamalar

Daha önceki sayfalarda Hatay iline ait ölüm verilerinin Türkiye ölüm verileri içindeki payı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu başlık altında ise, ölüm verilerinin oransal hesaplamalarına değinilecektir. Daha önce belirtildiği üzere, genel ölüm oranı, cinsiyete göre özel ölüm oranı ve nedenlerine göre özel ölüm oranları hesaplanacaktır. Yaşa göre özel ölüm oranı ve ölüm olasılığı hesaplamaları ise eldeki verilerin yetersiz olması nedeniyle yapılamamıştır. Bu yetersizliğin en büyük sebebi, eldeki verilerin “yıl” bazında paralellik göstermemesidir.

Ölüm oranı ve cinsiyete göre özel ölüm oranlarında 2000 yılı verileri kullanılırken, nedenlerine göre özel ölüm oranlarının hesaplanmasında 2002 yılına ait veriler kullanılmıştır. Bununla birlikte en son nüfus sayımı 2000 yılında yapıldığı için, Hatay 2002 yılı nüfusu için DİE (TUİK)’nin belirlemiş olduğu projeksiyon nüfus değerleri kullanılmıştır. Ayrıca Üner (1972)’e ait “Nüfus Bilim Sözlüğü” kullanılarak yapılan hesaplamalar ‰ (binde) olarak verilmiştir.

Çizelge 20. 2000-2002 Yılı Nüfusları ve Ölüm Sayıları (TR – HATAY)

	TÜRKİYE 2000	TÜRKİYE 2002	HATAY 2000	HATAY 2002
Nüfus	67803927	68574162	1253726	1267968
Erkek Nüfus	34346735		621505	584270
Kadın Nüfus	33457192		632221	683428
Ölen Kişi Sayısı	174315	175434	1244	1396
Ölen Erkek Sayısı	98368	98757	689	781
Ölen Kadın Sayısı	75947	76677	555	615

2000 yılı verilerine göre hesaplanan genel ölüm oranı Türkiye için ‰ 2,56 ve Hatay için ‰ 0,99'dır. Hatay'daki ölüm oranı, Türkiye'deki oranın % 38'ine denk düşmektedir.

Cinsiyete göre özel ölüm oranlarına bakıldığında, Türkiye'deki erkek ölüm oranının ‰ 2,85, kadın ölüm oranının ise ‰ 2,26 olduğu görülür. Bununla birlikte Hatay'daki erkek ölüm oranının ‰ 1,10 ve kadın ölüm oranının ‰ 0,87 olduğu görülür.

Cinsiyete göre ölüm oranlarında ilgi çeken nokta, erkek ölüm oranı değerlerinin hem Türkiye'de hem de Hatay'da genel ölüm oranlarından yüksek olduğudur. Bunun yanında kadın ölüm oranları ise genel ölüm oranlarından düşük değerdedir.

Nedenlerine göre özel ölüm oranlarına ilişkin hesaplamalar, Hatay ve Türkiye’de gözlenen ilk üç ölüm nedenine ait, 2002 yılı verileri kullanılarak yapılmıştır. Bu bağlamda ölüm oranları bulunan nedenler; kalp hastalığının diğer şekilleri (kan yetmezliğine bağlı olan kalp hastalıklarının dışında kalan kalp rahatsızlıklarını ifade eder), bütün diğer hastalıklar (DİE'nin belirlediği 150 ölüm nedeninin dışında kalan nedenleri ifade eder) ile lenf ve hematopoyetik dokuların ırları dahil habis ırlar diye tanımlanan ölüm nedenleridir.

Türkiye için; kalp hastalıklarının diğer şekillerine bağlı ölümlerin oranı ‰ 0,76, lenf ve hematopoyetik dokuların habis ırları dahil habis ırlara bağlı ölümlerin oranı ‰ 0,37 ve diğer bütün hastalıklara bağlı ölüm nedeninin oranı da ‰ 0,34’tür.

Hatay için; kalp hastalıklarının diğer şekillerine bağlı ölümlerin oranı ‰ 0,33, lenf ve hematopoyetik dokuların habis ırları dahil habis ırlara bağlı ölümlerin oranı ‰ 0,12 ve diğer bütün hastalıklara bağlı ölüm nedeninin oranı da ; ‰ 0,16’tıdır.

Bununla birlikte Hatay’daki ölümlerin Türkiye’deki ölümler içindeki payına bakıldığında ortaya çıkan sonuçlar şunlardır.

- Kalp hastalıklarının diğer şekillerine bağlı ölümlerin oranı, ‰ 0,006
- Lenf ve hematopoyetik dokuların habis ırları dahil habis ırlara bağlı ölümlerin oranı, ‰ 0,002 ve
- Diğer bütün hastalıklara bağlı ölüm nedeninin oranı da, ‰ 0,003’tür.

2. 2. 2. Değerlendirme

Hatay'da 2002 yılında gerçekleşen ölümlerin % 55-56'sını erkek ölümleri oluşturmaktadır. Bunun yanında yaş aralıklarına göre ölüm sayıları, 30-35 yaş aralığından itibaren artış göstermektedir. Hatay'da nedenlerine göre ölümlere bakıldığında, sayısal olarak en fazla ölümün kalp hastalığının diğer şekilleri (kan yetmezliğine bağlı olan kalp hastalıklarının dışında kalan kalp rahatsızlıkları) diye tanımlanan nedenden kaynaklandığı görülür. Metin kısmında da belirtildiği üzere, kalp rahatsızlıklarına bağlı ölümlerin; başta beslenme alışkanlıkları olmak üzere, stres, hareketsiz yaşam, sigara gibi nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir. Beslenme de ölüm olgusu gibi kültürel bir etmendir. Bu noktada beslenmeye bağlı alışkanlıkların ölüm olgusundan ayrı tutulmaması gerekmektedir.

Hatay bölgesinde 2002 yılında gözlenen intihara bağlı ölüm olaylarının sayısal olarak en fazla hastalığa bağlı intihar vakalarından kaynaklandığı görülmektedir. Hatay'da görülen ölüm ile sonuçlanan intihar vakalarında, aile geçimsizliği nedenine bağlı intiharlar dışındaki tüm intihar olaylarında erkek ölümlerinin kadın ölümlerinden fazla olduğu gözlenmektedir.

Hatay iline ait tüm ölüm olayları sayısal olarak ve biçim olarak Türkiye ile paralellikler göstermektedir.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

3. 1. Sonuç

Antakya'nın beş farklı bölgesinde, Müslüman ve Hıristiyan dinlerine bağlı beş ayrı kültürde ölüm ve ölüme ait pratikler üzerine yapılmış olan bu çalışma, kültürler arasındaki benzerliklerin¹ ve farklılıkların var olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, araştırmanın amaç kısmında yer alan “Etnik-dinsel grupların cenaze törenlerine ait pratikler, benzerlikler ve farklılıklar göstermekte midir?” sorusu evetlenmiştir.

“Bu benzerliklerin ve farklılıkların kökeninde yatan etmenler nelerdir?” sorusu da çalışmanın amaç kısmında sorulmuştur. Kültürleri birbirinden ayıran en belirgin özellik, kültürlerin gündelik yaşamlarında kullandıkları dildir. Örneğin Müslümanlar (Ortodoks), kutsal olanı Allah kavramıyla tanımlarken, Müslüman bir grup olan Arap Alevileri (heterodoks) ise Muhammed'in damadı ve amcasının oğlu olan Ali'yi Allah olarak kavramsallaştırırlar. Yani onların dilinde Allah, Ali'dir. Buna karşın Hıristiyanlar, Müslümanlar için kutsal olan Allah'ı Tanrı kavramıyla ifade ederler. Dilin, kültürler arasında çizdiği bu sınır gibi, ölüm olgusuna bağlı olarak gerçekleştirilen bir dizi pratik de kültürleri birbirinden ayırır. Bu pratikler, üyesi olan gruplar arasında dayanışmayı sağlar. Buna karşın, üyesi olamayan grupları dışarı da bırakır ve onları ötekileştirir. Örneğin, Müslüman gruplarda *ölümün* ardından gerçekleştirilen, öteki dünyaya arınmış şekilde gitmeyi sağlayan abdest, Hıristiyan topluluklarda *doğumdan* hemen sonra gerçekleştirilen vaftiz törenidir. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere kültürler arasındaki farklılıklar inançtan kaynaklıdır. Buna karşın, ölüme ilişkin ön belirtiler ve inanmalar noktasında, bütün kültürlerde görülen baykuşun uğrusuz olarak kabul edilmesi benzerliğin bir örneğidir. Ama bu benzerliğin inançtan değil, kültürlerin yüz yıllarca aynı coğrafyayı paylaşmalarından ve iletişime geçmelerinden kaynaklı olduğu söylenebilir. Yani

---

¹ Benzerlik, “kültürleşme” kavramıyla ifade edilebilir. Kültürleşme kavramı, iki yada daha fazla topluluğun çeşitli şekillerde karşılıklı temas içine girmeleri sonucunda, bu kültürlerin birbirlerinden kültür öğeleri almaları ve bu öğelerin her birine ait öğeler haline gelmesidir (Aydın 2003).

kültürler, kendi inançlarında da yer alan bu tür inanmaları birbirlerinden etkilenecek kendi kültürlerinde yaşatırlar. Kısacası, Hıristiyan ve Müslüman gruplar arasındaki farklılıkların temelinde din ve inanç yer alır, farklılıkların benzerliklere dönüştüğü nokta da, kültürlerin aynı coğrafyada yan yana yaşamalarıdır.

“Aynı dine üye farklı etno-dinsel grupların (Arap Alevi ve Sünni, Türk Sünni, Hıristiyan Araplar ve Ermeni Gregoryenler) pratiklerinde gözlenen farklılıklar var mıdır? Varsa bu farklılıkların nedeni nedir?” sorusunun yanıtına gelince, kültürlerin dini algılayış ve yorumlayış biçimleri karşımıza çıkar. Hıristiyan grupların, Müslüman gruplardan farklı pratikler sergilemesi farklı dinsel gelenekten kaynaklanır. Müslüman olan Arap Aleviler ve diğer Müslüman gruplar (Arap ve Türk Sünniler) arasındaki farklılıklar dinin farklı yorumlanmasından kaynaklanır. Arap Sünniler ve Türk Sünniler, dine Ortodoks (doğru inanç) bir yaklaşım sergilerken, Arap Aleviler dini Heterodoks (halk İslamı)¹ bir yorumla içselleştirirler. Örneğin Arap Alevilerin cenazelerini vakit namazına bağlı kalmaksızın ve namazını camiler dışındaki yerlerde (türbeler, mezarlık alanları) kılması Ortodoks inancın dışındadır. Arap Hıristiyanlarda mezarın içine tavuk başı ya da ayaklarının atılması geleneği Gregoryen Ermenilerde görülmez. Müslüman ve Hıristiyan dinlerindeki mezhepsel ya da inançsal farklılıklar, halkın yorumundan kaynaklanır. Halkın bu yorumu Ortodoks inancı ve pratikleri, Heterodoks inanç ve pratiklere dönüştürür.

Bu kültürlerde gözlenen yas süresinin değişiklik gösterip, göstermediğine ilişkin sorulan, “Kültürlerin “yas süresi” ölüm yaşı ya da ölüm nedenine göre değişiklik gösterir mi?” sorusunun cevabı ise evettir. Çünkü bu grupların tamamı, ölüm olayı karşısında verilen tepkinin, ölen kişinin yaşına ve ölüm şekline göre değişiklikler sergilediğini belirtmişlerdir. Bu kültürlerde, ölüm olayının genç birinin başına gelmesi ya da doğal olmayan bir sebeple (kaza, cinayet, intihar vb) olması yas süresini etkilemektedir.

Yukarıda anlatılanlar bağlamında, bütün kültürlerde ölüm olgusunun ifade edilişi, onların dinsel inançlarının ve etnik kimliklerinin özünü oluşturan ve geçmişten devralınan ortak hafızayı ele verir. Bu ortak hafıza, yaşamın her alanında kendini gösterir ve diğer kimlikleri ötekileştirir. Bu ortak hafızaların aynı coğrafyayı

¹ Ayrıca bkz. OKAN, Murat (2004), “Türkiye’de Alevilik”, Ankara: İmge Yayınları.

paylaşmaları sonucu ortaya çıkan bir dizi benzerlik ise etkileşimden kaynaklanır. Yukarıda anlatılan bazı uygulamaların farklı dinlere mensup kültürlerde görülmesi bu etkileşimin ne kadar güçlü olduğunun bir göstergesidir (Örneğin, Arap Aleviler ve Ermenilerde ölünün ardından verilen Hırısı (aşur/aşure) yemeği).

Kısacası, kültürlerin inançları, dilleri, yaşayışları birbirinden farklı olsa da, bir arada yaşamının getirdiği karşı konulmaz bir etkileşim vardır ve bu etkileşim hayatın her alanında olduğu gibi ritüellerde de kendini gösterir. Ritüellerin farklılığı kendini pratikte gösterirken, temelde amaç aynıdır. Kişinin mezardaki konumunda, cinsiyetini ve kefenlenmesini de belirleyen objelerde (yağlık, eşarp, kapıya ayakkabı bırakılması, bıyık vb.) kına ve haç gibi uygulamalarda/simgelerde görülen farklılıklar aynı amaca yani, ölen kişiyi bu dünyadan diğer dünyaya götüren yöneldir. Dolayısıyla buraya kadar anlatılan pratiklere, yalnızca “biz” değil, “onlar” da sahiptir. Farklı kültürlerle ait pratiklere gösterilecek saygı, aynı zamanda bize gösterilecek bir saygıdır. Başka bir ifadeyle, onlara göre biz “onlarız.”

3. 2. Öneriler

Yukarıda anlatılanlar bağlamında, iki öneriden bahsedilebilir. Bunlardan ilki kültürel çeşitliliğe, diğeri ise ileride bu konu ile yapılabilecek çalışmalara yöneliktir. Kültürel çeşitlilik, yalnızca gündelik yaşamda paylaşılan pratikler ile değil, aynı zamanda öteki tarafından görünmeyen ve bilinmeyen iç dünyaya ait pratikler ile de ifade edilir. Bu pratiklerden biri olan ölüme dair gelenekler, Hatay bölgesinde yaşayan farklı Müslüman ve Hıristiyan gruplarda farklı biçimlerde deneyimlenir ve ifade edilir. Kültürel çeşitliliğin ölüm ve ölüme dair pratiklerle de ifade edilebileceğinin ve bu ifadelerin “bizi” “onlardan” ayıran sınırlar olduğunun düşünülmesi ve buna göre farklı kültürlerle iletişime geçilmesi gerekir. Çünkü, bizlerin kendi inancımızla ilgili pratikleri olduğu gibi, öteki olan onlarında bu tür pratiklerinin olduğu kabul edilmelidir. Kültürel çeşitlik noktasında, “onlara göre biz, onlarız” düşüncesi her zaman kabul görmelidir. Dolayısıyla bu düşünceden hareketle ölüme ait farklılıkların, grupların dini/kültürel inançlarının gereği olduğu unutulmamalı ve yadırganmamalıdır.

İkincisi, bu kültürel çeşitlilikten hareketle ileride yapılacak araştırmalarda, ölüme dair pratiklerin çeşitliliğinin farkına varılarak daha geniş bir bağlamda ele alınabilir. Ölüme dair pratiklerin ve inanmaların; grupların sosyo-ekonomik ve nüfus yapısı, eğitim ve öğretim ile ilgili bilgiler ile desteklenmesi, grupların ölüme ait pratikleri geçmişten geleceğe taşıması noktasında daha kapsamlı bilgilere ulaşılmasını sağlayabilir.

4. KAYNAKÇA

AKYURT, İ. Metin (1998), **M.Ö 2. Binde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, VI. Dizi-Sayı 49.

AKURGAL, Ekrem (1998), **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul: Net Yayıncılık.

ARMSTRONG, Karen (1999), **Tanrının Tarihi**, (Çev. O. Özel, H. Koyukan ve K. Emiroğlu), Ankara: Ayraç Yayınevi, 1. Baskı.

ANDREWS, A. Peter (1992), **Türkiye’de Etnik Gruplar**, (Çev.Mustafa Köpüşoğlu), İstanbul: ANT Yayınları, 1. Baskı.

ARINBERG-LAANATZA, M. (2003), “Türkiye Alevileri-Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar” (Çev. B. K. Torun ve H. Torun), T. OLSSON, E. ÖZDALGA, C. RAUDVERE (Ed.), **Alevi Kimliği**, İstanbul: TVYV, s. 195- 214.

ASLAN, Cahit (2005), **Fellahlar’ın Sosyolojisi**, Adana: Karahan.

ATAY, Tayfun (2004), **Din Hayattan Çıkar**, İstanbul: İletişim Yayınları.

AYDIN, Suavi (2003). “Demografi”, **Antropoloji Sözlüğü** (Der. EMİROĞLU, K. ve S. AYDIN), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 211-212.

AYDIN, Suavi (2003). “Ermeniler”, **Antropoloji Sözlüğü** (Der. EMİROĞLU, K. ve S. AYDIN), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 267-268.

AYDIN, Suavi (2003). “Etnisite”, **Antropoloji Sözlüğü** (Der. EMİROĞLU, K. ve S. AYDIN), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 276-279.

- AYDIN, Suavi (2003). “Gömme”, **Antropoloji Sözlüğü** (Der. EMİROĞLU, K. ve S. AYDIN), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 343-344.
- AYDIN, Suavi (2003). “Kültürleşme”, **Antropoloji Sözlüğü** (Der. EMİROĞLU, K. ve S. AYDIN), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 537-538.
- AYENGİN, Nurperi (1999), **Neolitik ve Kalkolitik Dönemde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri**, Ankara: A.Ü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- AYUBİ, N. (1993), **Arap Dünyasında Din ve Siyaset**, (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Cep Kitapevi, 1. Baskı.
- BARTH, Fredric (Der.) (2001), **Etnik Gruplar ve Sınırları**, (Çev. A. Kaya ve S. Gürkan), İstanbul: Bağlam Yayınları, 2. Baskı.
- BELLİ, Oktay (1982), “Urartular”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, İstanbul: Görsel Yayınları, c.1, s.139-238.
- BENNET, W. John (1968), **Kültürlerin İncelenmesi: Saha Çalışması Teknik ve Metodolojisi Üzerine Bir İnceleme**, (Çev. F. Fegan), Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı.
- BAŞOL, Koray (1994). **Demografi**, İzmir: D.E.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- BOCK, K. Philip (2001), **İnsan Davranışının Kültürel Temelleri**, (Çev. S. Altuntek), Ankara: İmge Kitapevi.

- BRUNESSEN, Martin Van (2000), **Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri**, (Çev. H. Yurdakul), İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- CHİLDE, Gordon (1992) **Kendini Yaratan İnsan**, (Çev. F. Ofluoğlu), İstanbul: Varlık Yayınları, 4. Baskı.
- COHEN, P. Anthony (1999), **Topluluğun Simgesel Kuruluşu**, (Çev. M. Küçük), Ankara: Dost Yayınları, 1. Baskı.
- ÇAKILLIKOYAK, Hüseyin (2005), **Diaspora’da Ermeni Kimliği**, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- DELANEY, Carol (2001), **Tohum ve Toprak**, (Çev. S. Somuncuoğlu), İstanbul: İletişim Yayınevi, 1. Baskı.
- DOĞRUEL, Fulya (2005), **İnsanîyetleri Benzer**, İstanbul : İletişim.
- DOLUKHANOV, Pavel (1998), **Eski Ortadoğu’da Çevre ve Etnik Yapı**, (Çev. Suavi Aydın), Ankara: İmge Yayınevi, 1. Baskı.
- DONAN, Hastings ve T. M. WILSON (2002), **Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları**, (Çev. Z. Yaş), Ankara: Ütopya Yayınevi, 1. Baskı.
- DURKHEIM, Emile (1915), **The Elementary Forms of Religious Life**, London: Allen and Unwin..
- EMİROĞLU, Kudret (2003) “Ölüm, Ölüler Dünyası, Ölüler İbadeti”, **Antropoloji Sözlüğü**, (Der. EMİROĞLU, K ve S. AYDIN), Ankara: Bilim ve Sanat Yay. s. 657-659.

- EMİROĞLU, Kudret (2003), “Ruh”, **Antropoloji Sözlüğü** (Der. EMİROĞLU, K ve S. AYDIN), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 717-718.
- EMRE, Kutlu (1978), **Yanarlar, Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı**, Ankara: TTK VI, sayı 22.
- ENGİN, İsmail (2000), “Din Antropolojisi Üzerine Kısa Bilgiler”, **Folklor/Edebiyat**, Cilt. 6, Sayı. 22. s. 181-189.
- ENSERT, H. Kübra (1995), **Erken Tunç Çağı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Oylum Höyük Mezarları**, Ankara: H.Ü. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ERIKSEN, H. Thomas, (2004), **Etnisite ve Milliyetçilik**, (Çev. E. Uşaklı), İstanbul: Avesta Yayınları, 1. Baskı.
- FIĞLALI, E. Ruhi (1980), **Çağımızda İtikati İslâm Mezhepleri**, Ankara: Selçuk Yayınları.
- FIĞLALI, E. Ruhi (1990), **Türkiye’de Alevilik, Bektâşilik**, İstanbul: Selçuk Yayınları.
- FREUD, Sigmund (1984), **Totem ve Tabu**, (Çev. K. Sahir, Sel), İstanbul: Sosyal Yayınları, 1. Baskı.
- GEERTZ, Clifford (1975), **The Interpretation of Cultures**, Londra: Hutchinson.
(2001 a), “Yerli Gözüyle Antropolojik Anlamanın Doğası Üstüne” (Çev. T. Parla), P. RABINOW ve W. SULLIVAN (Der.), **Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım**, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, s. 45-56.

GURNEY, R. Oliver (2001), **Hititler**, (Çev. P. Arpaçay), Ankara: Dost yayınları, 1.Baskı.

GÜVENÇ, Bozkurt (1991), **İnsan ve Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

HAVİLLAND, William A.(2002), **Kültürel Antropoloji**, (Çev. H. İnanç, S. Çiftçi), İstanbul: Kaknüs.

İLTER, Erdal (2003), “Ermenistan Adı, Ermenilerin Menşei ve Türk Ermeni İlişkileri Konusunda Tesbitler”, Der. BAL, İ ve M. CEFALI) , **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, İstanbul: Nobel Yayınları, s.3-7.

KALAYCIOĞLU, Mithat (2001), Doğum ve Ölüm Gelenekleri, **Hatay: Hatay Halk Bilimi II**, s. 65-66.

KARASU, Mehmet (Ed.) (2006), **Nusayrilik/Alevilik ve Çok Kültürlülük**, Ankara: Keşif Yayınevi.

KASABA, Reşat (2006) “Antakya’da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış”, (Der. ÖZVEREN, E, O. ÖZEL, S. ÜNSAL ve K. EMİROĞLU, **Akdeniz Dünyası**, İstanbul: İletişim yayınları, s. 199-213.

KESER, İnan (2005), **Nusayrilik**, Adana: Karahan Kitabevi.

KINIK, Doğan (1997), “Hatay”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, c. 2. s. 766-767.

KILIÇ, Davut (2003), “Selçuklulara Kadar Anadolu’da Gregoryen Ermeni Kilisesi (M.Ö 451-1100)”, **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, (Der. BAL, İ ve M. CEFALI), İstanbul: Nobel, s.39-49.

KOTTAK, Conrad Phillip (2002), **Antropoloji**, (Çev. S.Altuntek ve arkadaşları), Ankara:Ütopya.

KÖKER, Levent (2000), **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

LEWİN, Roger (1998), **Modern İnsanın Kökeni**, (Çev. N. Özüaydın), Ankara: TÜBİTAK Yayınları, 1. Baskı.

MAİSELS, K. Charles (1999), **Uygarlığın Doğuşu**, (Çev. A. Şenel), Ankara: İmge Yayınları, 1. Baskı.

MAUSS, Marcel (2005), **Sosyoloji ve Antropoloji**, (Çev. Ö. Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 1. Baskı.

MORRIS, Brain (2004), **Din Üzerine Antropolojik İncelemeler**, (Çev. T. Atay), Ankara: İmge Yayınevi, 1. Baskı.

OKAN, Murat (2004), **Türkiye’de Alevilik**, Ankara: İmge Yayınevi.

ORHAN, M (1994), “Hatay”, **Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu**, İstanbul: İnkılap.

ÖNDER, T. Ali (1999), **Türkiye’nin Etnik Yapısı**, Ankara: Öderler Yayıncılık.

ÖRNEK, Prof. Dr. Sedat Veyis (1979), **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara: D.T.C.F Yayınları.

ÖZBEK, Metin (1979), **İnsan ve Irk**, Ankara: Remzi Kitapevi.

ÖZGÜÇ, Tahsin (1948), **“Ön Tarihte Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri”**, Ankara: TTK Yayınları.

SEEHER, Jürgen (1993), “Tarihöncesi Çağlarda Ölüm ve Gümü” (Çev. S. Gülçur),
Arkeoloji ve Sanat, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 9-15.

SERTEL, Ergin (2005), **Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler**, Ankara: Ütopya
 Yayınevi.

SOSYAL, Mine (1997), “Anadolu’da Ölü Gümme Gelenekleri”, **Eczacıbaşı Sanat
 Ansiklopedisi**, İstanbul: Yapı-Endüstri, c. 2, s.1214-1216.

SU, Süreyya (2003), “Ortodoksi-Heterodoksi”, **Antropoloji Sözlüğü** (Der.
 EMİROĞLU K. ve S. AYDIN), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 646-
 648.

ŞAHHÜSEYİNOĞLU, Nedim (2000), **Anadolu Halk Kültüründe İnançları
 Motifleri**, Ankara: İtalik Yayınları.

TEKİN, Mehmet (2000), **Hatay Tarihi**, Ankara: A.K.M Yayınları.

TÜRK, Hüseyin, (1996), **İnsanın Biyokültürel Evrimi**, Ankara: Bilim Yayınevi.

TÜRK, Hüseyin (1997), “Neanderthallerden Günümüze Ölü Gümme Adetleri”,
Bilim ve Ütopya, sayı 36, s. 10-14.

TÜRK, Hüseyin (2002), **Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnanç**,
 Ankara: Ütopya Yayınevi.

TÜRK, Hüseyin (2005), **Anadolu’nun Gizli İnanç Nusayrilik**, İstanbul: Kaknüs
 Yayınevi.

ULUÇAY, Ömer (2001), **Tarihte Nusayrilik**, Adana: Gözde Yayınevi, s. 196-197.

ULUÇAY, Ömer (2003), **Nusayrılık/İnanç Esasları-Tenasuh**, Adana: Karahan Yayınları.

ÜNER, Sunday (1972), **Nüfus Bilim Sözlüğü**, Ankara: H.Ü Yayınları.

YENER, Samira (1981), **1974 – 1975 Nüfus Araştırmasındaki Ölümlerle İlgili Verilerin Değerlendirilmesi**, Ankara: H.Ü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

YILMAZ, Derya (2003), **M.Ö. III. Binde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Ölü Gömme Adetleri**, Ankara: A.Ü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

A'dan Z'ye Hatay Rehberi (2004), sayı 50/835, **TEMPO** Dergisi Eki

2000 Genel Nüfus Sayımı (Hatay), DİE.

Ölüm İstatistikleri, 2002 (Türkiye), DİE.

www.hatayrehberi.com.

www.hbektas.gazi.edu.tr

EKLER

EK 1. SORU LİSTESİ *

Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

- Ölümle ilgili ön belirtiler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir? (Hayvan, rüya, doğa olayları, kişideki psikolojik ya da fiziksel değişimler vb.)

Ölüm Anı

- Ölen kişiye ilk anda yapılanlar nelerdir?
  1. Vücuduna yapılanlar nelerdir?
  2. Kıyafetlerine yapılanlar nelerdir?
  3. Evle ilgili yapılanlar nelerdir?
- Ölüm olayı kimlere ve nasıl duyurulur?
- Cenaze uzaktan gelecek yakınlar için bekletilir mi? Bekletilirse en fazla kaç gün bekletilir?

Cenazenin Gömülmeye Hazırlanışı

- Ölünün gömülmeye hazırlanışı hangi işlemlerle yapılır? Nasıl bir sıra izlenir? Nelere dikkat edilir?
- Dini temizlenme (Abdest) var mıdır?
  1. Varsa dini temizlenme nerede yapılır ve nelere dikkat edilir?
  2. Hangi araç gereçler kullanılır?
  3. Bu sırada ölen kişiye koku/ esans vb. Sürülür Mü?
- Kefen geleneği var mıdır?
  1. Ölen kişiye abdest aldırın kişi ile kefenleyen kişi aynı mıdır?
- Kefen ne şekildedir?
  1. Bütün vücudu kaplar mı?
  2. Başı açıkta mıdır? Açıkta ise neden açıktadır?
  3. Kefen dışında kıyafet giydirilir mi?

---

* Soru Listesi Hazırlanırken Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek'in (1979) "Anadolu Folklorunda Ölüm" Kitabından Yararlanılmıştır.

4. Kefen erkekte ve kadında farklılıklar gösterir mi?
  5. Kefenin rengi nasıldır?
  6. Kefenin rengi, şekli, kumaşı ölen kişinin cinsiyeti, yaşı ya da medeni durumuna göre değişiklikler gösterir mi? gösterirse bu Değişiklikler ne şekildedir?
- Ölen kişi kefenini ya da kefen parasını ölmeden önce hazırlar mı?
  - Tabut geleneği var mıdır? Yoksa cenaze ne şekilde taşınır?
  - Tabutun içinde örtü vb. var mıdır?
    1. Varsa örtüler ne şekildedir?
    2. Renkleri nasıldır?
    3. Tabutun içine başka neler konmaktadır?
  - Kişi tabutun içine nasıl yerleştirirler?
    1. Nasıl ve hangi yönde yatırılır?
    2. Yüzünün yönü ve konumu nasıl bir durumdadır? Neden?
  - Bu işlemlerden sonra neler yapılır?
  - Gömülmeden önce kutsal sayılan bir mekana gidilir mi?
  - Cenazenin kutsal mekana götürülmesi sırasında dikkat edilen davranışlar var mıdır? (Cenazeye katılanlar, katılmayanların uydukları davranışlar var mıdır?)
    1. Kutsal mekana gidilirken cenaze alayında kadınlar da yer alır mı?
  - Cenaze kutsal mekana girer mi?
    1. Girerse kutsal mekanın neresinde yer alır?
    2. Bulunduğu yer hangi adla anılır?
    3. Cenaze/tabut burada hangi konumda yer alır? Yönü önemli midir?
    4. Cenaze kutsal mekana girerken ve çıkarken dikkat edilen davranışlar nelerdir?
    5. Kutsal mekanda tabutun kapağı hangi konumdadır? (Açık /Kapalı)
  - Kutsal mekanda dini bir ritüel düzenlenir mi?
    1. Dinsel ritüele kimler katılır?
    2. Kuralları nelerdir?
    3. Kadınlar bu ritüele katılırlar mı? Hayırsa, neden?

- Dini ritüelden sonra neler yapılır?
- Cenaze kutsal mekandan mezarlığa götürülürken dikkat edilen davranışlar nelerdir? Cenazenin mezarlığa taşınması sırasında neler yapılır?
- Cenaze defnedilmeden önce mezarlıkta yapılanlar nelerdir?
- Cenaze tabutla mı defnedilir? Hayırsa ne şekilde defnedilir?
  1. Mezarın içerisine tabutla ya da cenazeyle birlikte konulan her hangi bir şey var mıdır? (yatak, yastık, ölü hediyesi vb.)
- Cenaze mezar içine ne şekilde yerleştirilir? Hangi konumdadır?
  1. Cenaze mezara yerleştirildikten sonra üzerinde her hangi bir işlem yapılır mı?
- Cenaze mezara yerleştirildikten sonra üzerine direk toprak mı atılır? Atılmazsa hangi işlemler yapılır? Bu işlemlerin amacı nedir?
- Üzerine toprak kimler tarafından atılır?
- Defin sırasında dualar okunur mu? Bu duaların içeriği nedir?
- Defin sırasında bahur, tütsü, mum vb. Yakılır mı? Neden?
- Defin sırasında kadınlar da bulunur mu? Hayırsa, neden?
- Mezarın başına içindekinin kimliğini belirten bir işaret konur mu?
  1. Bu işaretin üzerinde neler yazılıdır?
  2. Fotoğraf var mıdır?
- Ağıt geleneği var mıdır? Ne zaman yakılır?
- Defin işleminden sonra neler yapılır?
- Eve dönüldüğünde her hangi bir tören yapılır mı?
- Eve dönüldüğünde cenaze alayına yemek verilir mi? Verilirse yemekte neler vardır?
- Sizce ölüm için “en uygun yaş” hangisidir?
- Yas var mıdır? Ölüm yaşı ve nedeni bu süreyi etkiler mi? Hangi ölüm nedenleri daha çok “üzüntü” yaratır?
- Yas Süresi ne kadardır? Yas süresi ölen kişinin yaşına, cinsiyetine vb. göre değişiklik gösterir mi?
- Yas süresince hangi davranışlardan kaçınılır? Özel bir kıyafet giyilir mi?
- Defin olayından sonra mezarlığa tekrar “İlk” ne zaman gidilir?

- Mezar ziyaretleri hangi günler yapılır?
- “Ölü Aşı” adeti var mıdır? Varsa, ölü aşı ne zaman, kimler tarafından verilir? Yemekler nelerdir?
- Dini ritüel yapılan, özel sayılan günler var mıdır?
- Ölen kişinin geride bıraktığı eşyaları ne yapılır?
- Her mezarda yalnızca bir kişi mi vardır? Çoklu gömüler varsa, Bu çoklu gömülerde dikkat edilenler nelerdir?
- Ruh nedir? Ruh = can mıdır? Ruh bedeni ne zaman terk eder? Ruhun tekrar dönüşü söz konusu mudur?

EK 2. RESİMLER

Resim 1. Arap Alevilerin Cenazelerini Taşıdıkları “SEDYE” (Samandağ)

Resim 2. Arap Alevi Mezarları (Samandağ)

Resim 3. Dört Mezar Tipi Bir Arada (Samandağ / Alevi)

Resim 4. Üzerine Ölü Hediyesi Olarak Kolonya Bırakılmış Mezar
(Samandağ / Alevi)

Resim 5. Dört Köşesinde Bahur'luk Bulunan Üzerinde Mermerden Kur'an-ı Kerim Olan Mezar (Samandağ / Alevi)

Resim 6. Genç Ölümünde Mezar Taşına Fotoğraf Konulduğunun Göstergesi Olan Bir Mezar Taşı (Samandağ / Alevi)

Resim 7. Halk Mezarlığı İçinde Bir Şeyh Mezarlığı (Harbiye)¹

Resim 8. Altınözü (Sarılar) Hıristiyan Mezarlığı Girişi (Sarılar)

---

¹ Resim 7. Tarık ÖZBEK'in alandan elde ettiği fotoğraflardan alınmıştır.

Resim 9. Haç'lı Bir Mezar Tip

Resim 10. Üzeri Mermerle Kapatılmış Mezar Tipi (Sarılar)

Resim 11. Hışğhaşi Mezar Tipi (Sarılar)

Resim 12. Kapağı Toprak Üzerinde Olan Bir Hışğhaşi Örneği (Sarılar)

Resim 13. Mezarlara Bırakılan Mumlar (Sarılar)

Resim 14. Mum Bırakılmış Mezar Örneği (Sarılar)

Resim 15. Mezar Taşı Örneği (Sarılar)

Resim 16. Çift Gömü Örneği (Sarılar)

Resim 17. Girişi Toprak Altında Olan Çift Kapılı Hışğhaşı Örneği (Sarılar)

Resim 18. Girişi Toprak Üzerinde Olan Çift Girişli Hışğhaşı Örneği (Sarılar)

Resim 19. Üzerinde Ölenlerin Fotoğraflarının Olduğu Aile Mezarı Örneği
(Sarılar)

Resim 20. Üzerinde Hangi Aileye Ait Olduğu Yazılı Olan Hışğhaşı Örneği
(Sarılar)

Resim 21. Mezar Taşı Örneği (Fatikli)

Resim 22. Bir şehit Mezarı (Fatikli)

Resim 23. Eski Bir Mezar Örneği (Fatikli)

Resim 24. Bir Mezar Örneği (Reyhanlı)

Resim 25. Bir Mezar Örneği (Reyhanlı)

Resim 26. Genel Görünüm (Reyhanlı)

Resim 27. Bir Şehit Mezarı (Reyhanlı)

Resim 28. Vakıflı Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi

Resim 29. Vakıflı Surp Asdvadzadzin Ermeni Kilisesi

Resim 30. Bir Ermeni Mezarı (Vakıflı)

Resim 31. Üzerine Beton Dökülmüş Ermeni Mezar Tipi (Vakıflı)

Resim 32. Ermeni Mezarlığından Farklı Bir Mezar Tipi (Vakıflı)

Resim 33. Ermeni Mezarlığından farklı Bir Mezar Tipi (Vakıflı)

Resim 34. Üzeri Ermenice Yazılmış, Fotoğraflı Ermeni Mezarı (Vakıflı)

Resim 35. Kısa Süre Önce Gömülmüş Bir Cenazeye Ait Mezar. Ayaklarında ve Baş Kısımında Haçlar Var (Vakıflı)

Resim 36. Kilisedeki Papaz Cenazesi (Arap Hristiyan /Altınözü)

Resim 37. Papazın Yüzünü Kapatın Üzeri İşlemeli Örtü

Resim 38-39. Kilisedeki Dini Tören ve Törene Katılan Papazlar (Altınözü)

Resim 40-41. Buhurdanlıkla Tütsülenmesi ve İncil'den Ayetlerin Okunması

Resim 42. Papazın Sandalyede Oturur Vaziyetteki Hali (Altınözü)

Resim 43. Törene Katılan Papazlar (Altınözü)

Resim 44. Papazın Sandalyeye Bağlanış Şekli (Altınözü)

Resim 45. Papazın Vedalaşma İçin Yüzünün Açılması (Altınözü)

Resim 46. Papazın Göğsüne Bağlanmış İncil (Altınözü)

Resim 47. Buhurdanlıkla Tütsüleme İşlemi (Altınözü)

Resim 48. Papazın Üzerine Kolonya Serpilmesi (Altınözü)

Resim 49. Papazın Vedalaşma Amaçlı Elinin Öpülmesi (Altınözü)

Resim 50-51. Papazla Vedalaşma (Altınözü)

Resim 52. Vedalaşma (Altınözü)

Resim 53. Gömülmeye Götürülmesi (Altınözü)

Resim 54-55. Cenazeye Katılanlar (Altınözü)

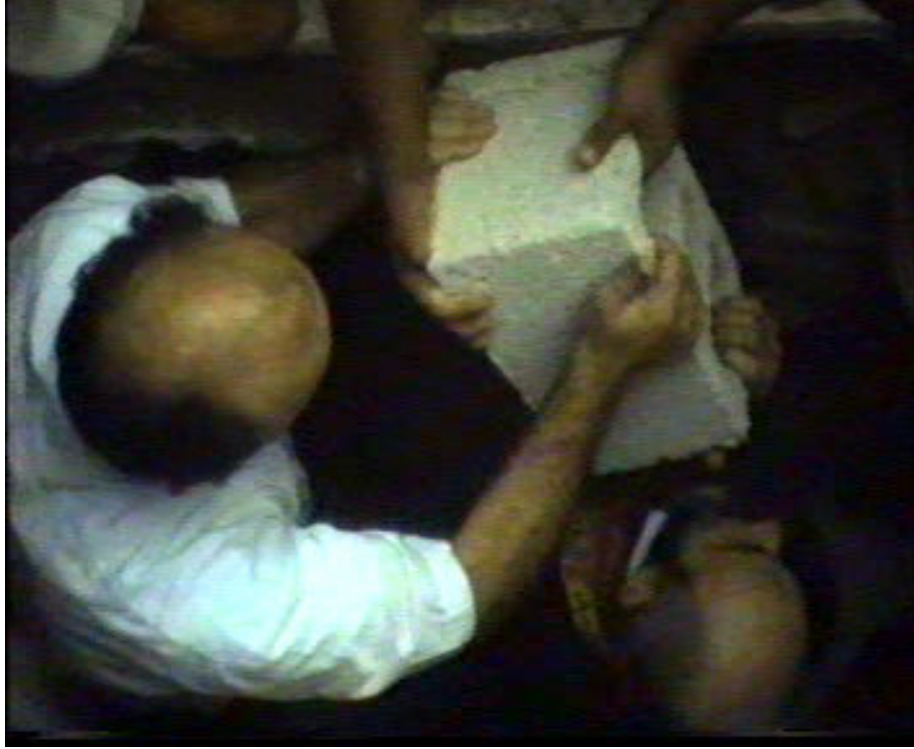

Resim 56. Papazın Taşınması ve Sandalyedeki Konumu

Resim 57. Bir Önceki Papazın Kemiklerinin Torba İle Cenazenin Yanına Konulması

Resim 58. Mezarın Briketler Yardımıyla Kapatılması

Resim 59. Yanına Yerleştirilecek Mumların Hazırlanması

Resim 60. Yanına Konulacak Gaz Lambası

Resim 61. Mumların Yerleştirilmesi

Resim 62. Mezarın Önünün Duvar Örülmektedir

Resim 63. Mezarın Kapatılması

Resim 64. Mezarın Kapatılması

Resim 65. Taziyelerin Mezarlık Çıkışında Kabul Edilmesi (Altınözü)

Resim 66. Affan Camiinde Cenazenin Duyurulması (Arap Alevi Cenazesi / Antakya)

Resim 67. Cenazenin Gömülmeye Hazırlanışı (Arap Alevi Cenazesi / Antakya)

Resim 68. Arap Alevi Cenazesi (Antakya)

Resim 69. Alevi Cenazesinde Saf Tutarak Dua Okuyanlar (Antakya)

Resim 70. Cenazenin Üzerinin Kapatıldığı Taş Bloklar (Arap Alevi /Antakya)

Resim 71. Taş Bloklar (Arap Alevi /Antakya)

Resim 72. Mezarın Üzerinin Briketlerle Döşenmesi (Arap Alevi/ Antakya)

Resim 73. Briketlerle Mezar Şeklinin Verilmesi (Arap Alevi / Antakya)

Resim 74. Buhur (Bahur / Puhur) Yakılması (Antakya)

Resim 75. Bahur Yakılan Kap

Resim 76. Mezar Görünümünün Verilmesi (Arap Alevi / Antakya)

Resim 77. Cenazenin Son Duasının Okunuşu
(Arap Alevi/Antakya)

Resim 78. Erkeklerden Sonra Kadınların Mezarı Ziyareti (Arap Alevi / Antakya)

Resim 79. Cenaze Sahiplerinin Taziyeleeri Kabul Etmesi ve Selamlama
(Arap Alevi/Antakya)

Resim 80. Kilise Töreninden Önce Evde Düzenlenen Tören
(Arap Hıristiyan / Samandağ)

Resim 81. Evde Cenaze İle Vedalaşma (Arap Hıristiyan / Samandağ)

Resim 82. Ölen Kişinin Morgtan Eve Getirildikten Sonraki Hali (Samandağ)

Resim 83. Mefta ile Vedalaşma (Samandağ)

Resim 84. Vedalaşma (Samandağ)

Resim 85. Vedalaşma (Samandağ)

Resim 86. Cenazenin Ayakları Önde Olmak Kaydıyla Evden Çıkarılması
(Samandağ)

Resim 87. Cenazenin Kiliseye Getirilişi (Samandağ)

Resim 88. Cenazenin Kiliseye Götürülüşü (Samandağ)

Resim 89. Haç, Papaz ve Cenaze Alayı

Resim 90. Tabutun Ayak Kısmı Öndedir. (Samandağ)

Resim 91. Kiliseye Giriş (Samandağ)

Resim 92. Papazın Tören Boyunca Tabutun Üzerinde Duracak Haç'ı Koyuşu

Resim 93. Kilisede Tören

Resim 94. Tabutun Ayakları Doğu, Başıysa Batıdadır. Baş Kısmına Mum Yakılır

Resim 95. Kilisede Ayin (Samandağ)

Resim 96. Kilisede Ayin

Resim 97. Haç Öpme

Resim 98. Cenazenin Üzerine Kutsal Yağ Dökülmesi

Resim 99. Cenazenin Define Götürülmesi

Resim 100. Cenazenin Define Götürülmesi

Resim 101. Tabutun Mezara İndirilmesi

Resim 102-103. Cenazenin Tabutla Mezara İndirilmesi

Resim 104. Tabutun Üzerine Toprak Atılması

Resim 105. Taziyelerin Dile Getirilmesi